

ประชาสังคมกับกระบวนการสันติภาพ: รายงานวิจัยสำรวจสถานภาพองค์กรประชาสังคม ในชายแดนใต้

มุฮัมมัดอายุบ ปาทาน และคณะ
ศูนย์เฝ้าระวังสถานการณ์ภาคใต้ (DSW)

พฤษภาคม 2554 – สิงหาคม 2555

ศูนย์เฝ้าระวังสถานการณ์ภาคใต้ o Deep South Watch

ประชาสังคมกับกระบวนการสันติภาพ: รายงานวิจัยสำรวจสถานภาพองค์กรประชาสังคมในชายแดนใต้

มุฮัมมัดอายูบ ปาทาน และคณะ¹
ศูนย์เฝ้าระวังสถานการณ์ภาคใต้ (DSW)

หมายเหตุ: ข้อเขียนข้างล่างนี้เป็นชุดรายงานจำนวน 4 ตอนจบ ซึ่งทยอยเผยแพร่ในเว็บไซต์ของศูนย์เฝ้าระวังสถานการณ์ภาคใต้ (www.deepsouthwatch.org) มาตั้งแต่ปลายปี 2554 - 2555 โดยเป็นการเรียบเรียงมาจากรายงานฉบับสมบูรณ์ของโครงการสำรวจและจัดทำแผนผังองค์กรประชาสังคม/องค์กรชุมชนที่ทำงานในภาคใต้ ภายใต้การสนับสนุนโดยโครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งและการมีส่วนร่วมในภาคใต้ของประเทศไทย (STEP) ซึ่งจัดทำโดย มุฮัมมัดอายูบ ปาทาน และคณะ โดยมีเนื้อหาดังต่อไปนี้

- ตอน 1 ทำความเข้าใจไอดี “ประชาสังคม” ในต่างบริบท (หน้า 1)
- ตอน 2 ความชอบธรรม หลักประกันสันติภาพ และบทบาทที่ควรเป็น (หน้า 8)
- ตอน 3 เปิดแผนผังฐานข้อมูล CSOs ชายแดนใต้ (หน้า 21)
- ตอน 4 พลวัต บทบาท และศักยภาพของ CSOs ชายแดนใต้ (หน้า 24)

1

ตอน 1

ทำความเข้าใจไอดี “ประชาสังคม” ในต่างบริบท

(ที่มา: <http://www.deepsouthwatch.org/node/2499>)

เมื่อไม่นานมานี้ บทบาทขององค์กรประชาสังคม (Civil Society Organizations: CSOs) ถูกหยิบยกขึ้นมาอภิปรายมากขึ้นในแวดวงของผู้ที่ติดตามสถานการณ์และการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งและความรุนแรงในชายแดนภาคใต้ (ซึ่งมีเค้าลางว่าจะยังคงดำเนินอยู่อย่างยืดเยื้อเรื้อรัง) ไม่ว่าจะเป็นภายในหน่วยงานของภาครัฐที่รับผิดชอบดูแลภารกิจในชายแดนใต้ ในวงเสวนาและรายงานทางวิชาการจำนวนหนึ่ง ในโครงการสนับสนุนงบประมาณขององค์กรระหว่างประเทศ หรือแม้แต่ในแถลงการณ์ของบางองค์กรที่เรียกร้องการปลดปล่อยปาตานีเป็นเอกราช รวมไปถึงภายในวงพูดคุยเพื่อสันติภาพที่พยายามทำกันอยู่อย่างลับๆ เองก็ไม่อาจละความสนใจจากตัวแสดงสำคัญเหล่านี้ไปได้

ว่ากันตามจริงแล้ว การรวมกลุ่มทำกิจกรรมหรือเคลื่อนไหวของกลุ่มองค์กรที่ไม่ใช่รัฐนั้นไม่ใช่เป็นสิ่งแปลกใหม่ที่จะสามารถขึ้นบรรดาศักดิ์ที่เปลี่ยนไปใดๆ ไม่ พวกเขายังคงเดินทางทำงานตามวาระและเป้าหมายของแต่ละกลุ่มอย่างต่อเนื่องและหลากหลาย หากแต่ความเข้าใจใหม่ต่อบทบาทของตัวแสดงเหล่านี้ต่างหากที่อาจส่งผลให้เกิดการ

¹ คณะทำงานวิจัยดังกล่าวประกอบด้วย มุฮัมมัดอายูบ ปาทาน เป็นนักวิจัยหลัก โดยมี กษมา จิตรภิรมย์ศรี, รมณูอน ปันจอร์ และ ฟารีดา ขจัดมาร เป็นผู้ช่วยวิจัย

เปลี่ยนแปลงทิศทางการแก้ไขปัญหา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในห้วงเวลาที่สถานการณ์ความขัดแย้งจมปลักอยู่ภายใต้การขึ้นนำของนโยบายการทหารของทั้งคู่ขัดแย้งหลัก - ทั้งฝ่ายรัฐไทยและฝ่ายขบวนการปลดปล่อยปาตานี - กระทั่งว่าความรุนแรงได้ถดถอยเป็นกับดักขัดขวางการแสวงหาทางออกใหม่ๆ ด้วยวิธีการทางการเมืองไปในที่สุด

ประชาสังคมในฐานะที่เป็นพื้นที่ทางการเมืองหนึ่งมีหน้าตาอย่างไร? จริงๆ แล้ว องค์กรประชาสังคมที่กล่าวกันอยู่นี้คืออะไร? และสำคัญอย่างไรต่อกระบวนการสันติภาพ? เราจะสามารถเข้าใจและประเมินบทบาทของกลุ่มเหล่านี้ในพื้นที่ชายแดนใต้ ตลอดจนศักยภาพที่จะแสดงบทบาทสำคัญในกระบวนการหาทางออกทางการเมืองจากความขัดแย้งที่ดำรงอยู่ในปัจจุบันนี้อย่างไร? ชูรายงานขนาด 4 ตอนขึ้นนี้ พยายามตั้งข้อถกเถียงดังกล่าว

๐ พื้นที่ที่ตอรองนอกรัฐ

“ประชาสังคม (civil society)” เป็นศัพท์ที่ค่อนข้างจะหาความลงตัวของความหมายที่ไม่ง่ายนัก เพราะการอภิปรายในทางทฤษฎีทั้งในแง่ของขอบเขต การก่อตัว และการดำรงอยู่ของประชาสังคมในสังคมการเมืองร่วมสมัยของแต่ละสำนักคิดก็แตกต่างกัน นอกจากนี้ ยังพบด้วยว่าการใช้กรอบคิดเกี่ยวกับประชาสังคมที่ก่อตัวขึ้นในสังคมตะวันตกมาอภิปรายถกเถียงกันในสังคมนอกตะวันตก (non-western societies) ยังประสบกับปัญหาไม่น้อยของการให้ความหมาย เนื่องจากมโนทัศน์ดังกล่าวนั้นมีแง่มุมในเชิงปทัสสถาน (normative) และเต็มไปด้วยคุณค่าของตะวันตกแฝงฝังไว้อย่างหนาแน่น

ดังที่เราจะเห็นได้ว่าในสังคมนอกตะวันตกอย่างภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ หรือในสังคมมุสลิมหรือสังคมที่มีมุสลิมเป็นสมาชิกเป็นส่วนใหญ่นั้นก็พบว่า การให้ความหมายของสิ่งที่เกี่ยวข้องกับมโนทัศน์ประชาสังคมก็มีลักษณะที่ต่างกันอย่างสิ้นเชิง ดังจะได้พิจารณาต่อจากนี้

อย่างไรก็ตาม โดยส่วนใหญ่แล้ว การพยายามทำความเข้าใจสิ่งที่เรียกว่าประชาสังคมนั้นมักเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความสัมพันธ์ที่ดำรงอยู่ในบริบทของความเป็นสมัยใหม่ กล่าวในอีกแง่ก็คือ ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐสมัยใหม่และพื้นที่อื่นๆ นอกเหนือจากขอบเขตของรัฐ ซึ่งเป็นที่ๆ ความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนก่อตัวขึ้น นอกจากนี้ ประชาสังคมยังมักถูกพิจารณาอย่างเชื่อมโยงกับการดำรงอยู่ของรัฐประชาธิปไตย และพัฒนาการของประชาธิปไตยภายในรัฐนั้นๆ ประชาสังคมจึงผูกพันกับกระบวนการทำให้เป็นประชาธิปไตย (democratization) อย่างใกล้ชิด

เนื่องจากการให้ความหมายของ “ประชาสังคม” ขึ้นอยู่กับการเน้นหนักของผู้ศึกษาแต่ละคน ทั้งยังขึ้นอยู่กับบริบททางสังคมของผู้ศึกษาเป็นสำคัญ สำหรับนักคิดในสังคมไทยคนสำคัญ งานเขียนของ เอนก เหล่าธรรมทัศน์ (2541) น่าจะโดดเด่นและเติมแต่งภูมิทัศน์ความเข้าใจเกี่ยวกับประชาสังคมไทยได้มากขึ้น อย่างน้อยก็ในห้วงรอบกว่าหนึ่งทศวรรษที่ผ่านมา

เอนก ให้นิยาม “ประชาสังคม” ในมุมมองของเขาว่า หมายถึง เครือข่าย กลุ่ม ชมรม สมาคม มูลนิธิ สถาบัน และชุมชนที่มีกิจกรรมหรือมีการเคลื่อนไหวอยู่ระหว่างรัฐกับปัจเจกชน ประชาสังคมดำรงอยู่ในความสัมพันธ์ระหว่างของ 3 ส่วน คือ รัฐ-ประชาสังคม-ปัจเจกชน ที่เป็นอิสระต่อกัน หากแต่มีส่วนโยงใยเกี่ยวข้องกัน ในขณะที่มีความขัดแย้งคัดค้านกันและกันได้ แต่ก็มีด้านที่ปรองดองสามัคคีกันไปด้วย ทั้งนี้ แนวคิดเกี่ยวกับประชาสังคมของเขามีจุดเน้น 2 ประการ ได้แก่

1) ประชาสังคมไม่ชอบและไม่ยอมรับให้รัฐครอบงำหรือบงการ แม้ว่าจะยอมรับความช่วยเหลือจากรัฐ และมีความร่วมมือกับรัฐได้ แต่ก็สามารถชี้หน้า กำกับ และคัดค้านรัฐได้พอสมควร

2) ประชาสังคมไม่ชอบลัทธิปัจเจกชนนิยมสุดขั้ว ซึ่งส่งเสริมให้คนเห็นแก่ตัว ต่างคนต่างอยู่ แข่งแย่งแข่งขันกันจนไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม หากแต่สนับสนุนให้ปัจเจกชนรวมกลุ่มรวมหมู่ และมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม โดยไม่ปฏิเสธการแสวงหาหรือปกป้องผลประโยชน์เฉพาะส่วนของกลุ่ม

เอนก เห็นว่า แนวคิดเกี่ยวกับประชาสังคมของเขานั้นใกล้เคียงกับแนวคิดเสรีนิยมและค่อนข้างไปทางนิยมประชาธิปไตย กล่าวคือ วางอยู่บนฐานคิดเกี่ยวกับการพิจารณา “การเมือง” ในฐานะที่เป็นกิจกรรมเพื่อส่วนรวม หรือในที่นี้คือกิจการที่มีจริยธรรมเพื่อส่วนรวม ถึงจุดนี้เขาพยายามถกเถียงกับแนวคิดที่มองว่าการรวมกลุ่มไม่ว่าจะเป็นไปในลักษณะที่ถูกให้นิยามว่าเป็น “กลุ่มผลประโยชน์” หรือ “ชนชั้น” ที่เน้นไปยังการเมืองของการพิทักษ์ปกป้องและแสวงหาผลประโยชน์เฉพาะส่วน แม้จะไม่ถึงกับปฏิเสธท่าทีของกลุ่มในลักษณะดังกล่าว แต่เขาก็ย้ำว่าประชาสังคมในมุมมองของเขานั้นเน้นไปยังผลประโยชน์เฉพาะส่วนที่เกี่ยวกับเรื่องทางปัญญา อันเป็นการย้ำให้กลุ่มต่างๆ มีจริยธรรมเพื่อส่วนรวมที่ใหญ่และแผ่กว้างไกลกว่าการคิดเพียงเฉพาะส่วน

ในขณะที่ อนุสรณ์ ลิ้มมณี (2542: 34-36) เห็นว่า ประชาสังคมนั้นมีลักษณะเป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ที่เกิดจากการรวมกลุ่มกัน โดยสมัครใจของประชาชนเพื่อวัตถุประสงค์หนึ่งๆ ไม่ว่าจะเป็นการรักษาประโยชน์เฉพาะกลุ่ม การส่งเสริมกิจกรรมของกลุ่ม และการผลักดันเป้าหมายบางประการ การรวมตัวเป็นประชาสังคมที่วันนี้อาจจะมีได้หลายรูปแบบ แต่ในสังคมสมัยใหม่ เครือข่ายความสัมพันธ์ในลักษณะดังกล่าวมักสำแดงตนเองออกมาเป็นสมาคมในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง เช่น องค์กรอาสาสมัคร สหภาพแรงงาน กลุ่มผลประโยชน์ และขบวนการทางสังคม โดยที่มีบทบาทสำคัญ ได้แก่ การตรวจสอบและจำกัดการใช้อำนาจรัฐเป็นสำคัญ ในขณะเดียวกัน นอกจากประชาสังคมในสังคมสมัยใหม่จะมีบทบาทในการเชื่อมโยงระหว่างรัฐกับสังคมภายในแล้ว ยังมีส่วนสำคัญในการเชื่อมโยงระหว่างสังคมของตนเองกับสังคมอื่นๆ อีกด้วย

อาเนาต์ เซลส์ (Arnaud Sales) อธิบายลักษณะสำคัญของประชาสังคมสมัยใหม่ (1991: 309) ดังต่อไปนี้ คือ

1) ประชาสังคมเป็นที่สำหรับการรวมกลุ่มในรูปของสมาคมและการรวมตัวของสังคม ซึ่งทำหน้าที่เป็นตัวกลางเชื่อมโยงระหว่างปัจเจกบุคคลกับกลุ่มคน กลุ่มคนกับสถาบันทางสังคม สถาบันทางสังคมกับสถาบันทางการเมืองและทางเศรษฐกิจ

2) ประชาสังคมเป็นที่สำหรับสร้างสรรค์อัตลักษณ์หรือความเป็นตัวตนของสังคม (social identities) และรูปแบบการดำเนินชีวิต (life styles) แบบใหม่

3) ประชาสังคมอาจมีความหลากหลาย แต่ไม่แตกแยก และเป็นพลังผลักดันให้เกิดการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง

4) ประชาสังคมเป็นที่สำหรับการก่อตัวของมติมหาชน (public opinion) และการต่อสู้ช่วงชิงเพื่อเป็นผู้นำมติมหาชนระหว่างกลุ่มต่างๆ ที่เป็นผลตามมา

5) ประชาสังคมยังทำหน้าที่เป็นตัวเชื่อมโยงกับรัฐ เชื่อมโยงกับระบบเศรษฐกิจข้ามชาติ และเชื่อมโยงกันระหว่างกิจกรรมในครอบครัวหรือกิจกรรมภายในของชีวิตประจำวันของผู้คน

6) ประชาสังคมมีความผูกพันลึกซึ้งกับระบอบประชาธิปไตย ในฐานะที่ระบอบการเมืองดังกล่าวเป็นเงื่อนไขประการหนึ่งที่ทำให้ประชาสังคมสามารถดำรงอยู่ต่อไปได้และพัฒนาต่อไปได้

๐ รากฐาน: ความขัดแย้งและทุนทางสังคม

ลี ฮอค กวน (Lee Hock Guan, 2004) ชี้ให้เห็นว่า แม้รากเหง้าของมโนทัศน์ที่ว่าด้วยประชาสังคมอาจสามารถย้อนกลับไปได้ค้นหาค้นหาได้จากมรดกของยุคคลาสสิกและในยุคเรอเนสซองส์ (ซึ่งแน่นอนว่ามียุโรปเป็นศูนย์กลาง) แต่เมื่ออยู่

ในบริบทของสังคมสมัยใหม่ ประชาสังคมถูกถกเถียงจากนักคิดในยุคต่อมาอย่างแพร่หลาย พร้อมๆ กับบริบทใหม่ของการพัฒนาทุนนิยมและผลกระทบต่อการเมืองและสังคมอย่างกว้างขวาง

กระทั่งแนวคิดเกี่ยวกับประชาสังคมได้ฟื้นขึ้นมาโดดเด่นอีกครั้งในทศวรรษที่ 1970 ท่ามกลางบริบททางการเมืองของความตึงเครียดระหว่างกลุ่มประชาชนใต้การปกครองกับรัฐบาลเผด็จการในยุโรปตะวันออก สำหรับสื่แล้วแนวคิดเกี่ยวกับประชาสังคมที่มีสถานะเป็นวาทกรรมครอบงำร่วมสมัยในปัจจุบันนั้นสามารถถูกพิจารณาได้เป็น 2 มิติ กล่าวคือ มิติแรก เป็นแง่มุมจากการพิจารณา “ความขัดแย้ง (conflict view)” เป็นด้านหลัก ที่มีประสบการณ์ของยุโรปตะวันออกเป็นบริบทล้อมรอบ ขณะที่อีกมิติ คือ แง่มุมที่มุ่งพิจารณา “ทุนทางสังคม (social capital)” โดยมีบริบทของสังคมอเมริกันรองรับ

แง่มุมแรก (ความขัดแย้ง) เป็นข้อถกเถียงที่มีรากฐานจากงานของเฮเกิล (Georg W.F. Hegel) ที่เชื่อว่าประชาสังคมนั้นเป็นอาณาเขตที่วางอยู่ระหว่างครอบครัวและรัฐ และเป็นที่ยุ่ปัจเจกบุคคลมีเสรีที่จะแสวงหาความต้องการและประโยชน์ของตนเอง ซึ่งแต่ละคนก็มีแตกต่างกัน ประชาสังคมในแง่มุมนี้จึงเน้นหนักไปที่การเสริมสร้างอำนาจให้กับบรรดาปัจเจกชนและกลุ่มที่เสียประโยชน์ โดยการเรียกร้องให้มีการเปิดพื้นที่ให้พวกเขาได้มีการรวมกลุ่ม ปกป้อง และสะท้อนเสียงเพื่อผลประโยชน์และชีวิตที่ดีขึ้นของพวกเขา

ด้วยจุดเน้นดังกล่าว แนวคิดประชาสังคมในที่นี้จึงใกล้เคียงกับแนวคิดประชาธิปไตยทั้งในมิติที่ลึกและกว้าง ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาสังคมจึงเป็นไปในทำนองที่การดำรงอยู่และต่อบั้ของฝ่ายหลังนั้นเป็นความจำเป็นของรัฐประชาธิปไตย

ส่วนประชาสังคมในแง่มุมของ “ทุนทางสังคม” นั้น เป็นกระแสนิทัศน์ความคิดที่ก่อตัวขึ้นจากแนวคิดของเดอ ต็อกเกอวิลล์ (Alexis de Tocqueville) จากงานศึกษาสังคมการเมืองอเมริกันอันเลื่องชื่อ (1969) ซึ่งชี้ให้เห็นว่ามีสายสัมพันธ์โดยตรงอันหลีกเลี่ยงได้ยากระหว่างการรวม กลุ่มโดยความสมัครใจของบรรดาพลเมืองกับระบอบประชาธิปไตย

พื้นที่การต่อรองของกลุ่มพลเมืองเหล่านี้อยู่ในอาณาบริเวณที่เดอ ต็อกเกอวิลล์เรียกขานว่า สังคมการเมือง (political society) ในมุมมองของเขา ศิลปะในการรวมกลุ่มนี้เองที่เป็นที่ๆ ที่ปัจเจกชนแต่ละคนจะเรียนรู้ที่จะกระทำการร่วมกันเพื่อให้เข้าถึงสิ่งที่พวกเขาปรารถนาาร่วมกัน องค์กรของพลเมืองเหล่านี้จะเปิดช่องให้กับการก่อรากฐานสำคัญขององค์กรทางการเมืองที่ยึดโยงอยู่กับเป้าประสงค์ของพลเมือง

แนวคิด “ทุนทางสังคม” ในแง่มุมที่ใช้อธิบายประชาสังคมถูกพัฒนาขึ้นอย่างโดดเด่นในต้นทศวรรษที่ 1990 โดยโรเบิร์ต พูทนาม (Robert Putnam) ในงานศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและสังคมในอิตาลี (1993) โดยแนววิเคราะห์ประชาสังคมของเขานั้นเน้นไปยังองค์กรของพลเมือง เนื่องจากว่าองค์กรเหล่านี้เองที่จะทำให้อสิ่งทีเรียกว่าทุนทางสังคมทำงานและมีพัฒนาการ

ข้อเสนอของพูทนามก็คือทุนทางสังคมมีความสัมพันธ์ในเชิงบวกกับความเป็นประชาธิปไตย กล่าวคือการกระจายตัวและหนาแน่นขององค์กรประชาสังคมมีส่วนอย่างสำคัญต่อพัฒนาการของประชาธิปไตย การรวมตัวของพลเมืองมีผลทำให้เกิดประสิทธิภาพและเสถียรภาพของการปกครองในระบอบประชาธิปไตย เนื่องจากเงื่อนไขภายในดังกล่าวส่งผลอย่างสำคัญต่อสมาชิกในระดับปัจเจกบุคคล กล่าวคือ การรวมตัวเป็นองค์กรจะค่อยๆ ทำให้สมาชิกมีสำนึกที่มีจิตใจสาธารณะ ความร่วมไม้ร่วมมือ และการสมัครสมานเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน

นอกจากทักษะที่ปัจเจกบุคคลจะเรียนรู้ผ่านกระบวนการเข้าไปมีส่วนร่วมเหล่านี้แล้ว ยังย้ำเน้นให้สมาชิกสัมผัสกับความรู้อีกส่วนรับผิดชอบของสมาชิกอีกด้วย ชีวิตของสมาชิกในการรวมตัวกันเป็นองค์กรเหล่านี้ถูกเน้นย้ำในฐานะที่เป็นบ่อ เกิดของทุนทางสังคม ไม่ว่าจะเป็นความเชื่อมั่นศรัทธา ความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันและเครือข่าย

ลักษณะที่แตกต่างอย่างสำคัญระหว่างมุมมองต่อประชาสังคมทั้งสองมิติ ได้แก่ ในขณะที่มุมมองของทุนทางสังคมนั้นมองประชาสังคมว่าเป็นส่วนขยายที่เติมแต่ง บทบาทหน้าที่ของรัฐ ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคมในมิติของความขัดแย้งกลับมองว่าของสองสิ่ง นั้นอยู่ในฐานะที่เป็นปฏิปักษ์ต่อกัน

กระนั้นก็ตาม แง่มุมทั้งสองก็ยังคงยึดติดอยู่ในกรอบการพิจารณาอาณาบริเวณของรัฐที่อยู่ใน บริบทของสังคม ตะวันตก แต่ถึงเป็นเช่นนั้น ก็เชื่อว่าสังคมนอกตะวันตกจะไม่มีสิ่งที่เราเรียกว่าประชาสังคม เพราะอาณาบริเวณของรัฐ อันเป็นที่ๆ ผู้คนในแต่ละสังคมรวมกลุ่มกันร่วมมือและต่อต้านรัฐนั้นก็มิอยู่ในหลากหลาย รูปแบบ หากแต่จำต้องอาศัย ความเข้าใจบริบทของแต่ละสังคมไม่น้อยด้วยเช่นกัน

๐ ประชาสังคมในต่างบริบท: เมืองไทยและชายแดนใต้

กล่าวจำเพาะในสังคมการเมืองไทย การอภิปรายเกี่ยวกับบทบาทของประชาสังคมในการเสริมสร้างความเป็น ประชาธิปไตยนั้นได้ถูกเน้นย้ำหนาแน่นขึ้นในทิวหลังเหตุการณ์พฤษภาทมิฬในปี 2535 ไม่นานหลังจากนั้น การ อภิปรายเกี่ยวกับบทบาทของประชาสังคมภายในรูปแบบของรัฐประชาธิปไตยที่ควรจะเป็นก็อยู่ในกระแสธารของการ ปฏิรูปการเมือง

แต่ “ประชาสังคม” ในแวดวงนักคิดของสังคมไทยก็ยังคงเป็นประเด็นปัญหาที่ไม่ลงรอยกันมากนัก งานศึกษา บางชิ้นพยายามสำรวจพลวัตทางความคิดเกี่ยวกับประชาสังคมของบรรดานักคิดและนักวิชาการร่วมสมัยและพบว่า แม้ จะมีความแตกต่างหลากหลาย แต่ก็มีเนื้อหาสาระที่พอจะจัดหมวดหมู่ได้ 4 สำนักคิด ได้แก่ สำนักคิดศาสนาวิถี สำนัก ชุมชนวิถี สำนักสากลวิถี และสำนักประสบการณ์วิถี ซึ่งทั้งหมดนี้ล้วนแล้วแต่เป็นการจัดหมวดหมู่บนพื้นฐานของการ พิจารณาฐานความคิดและบริบทที่ดำรงอยู่ในสังคมไทยเป็นสำคัญ (เชษฐา, 2547)

ในขณะที่เมื่อพิจารณาถึงบริบทของพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ (หรือ “ปาตานี” ในอีกนัยหนึ่ง) สาย ความสัมพันธ์ข้ามเครือข่ายระหว่างองค์กรประชาสังคมภายในพื้นที่และในพื้นที่อื่นๆ ทั่วประเทศก็มีอยู่ในบางลักษณะ ที่สำคัญยังเผชิญหน้ากับปัญหาของการรวมศูนย์อำนาจของรัฐในการผูกขาดการตัดสินใจ สิ่งนี้ทำให้การต่อต้านจากกลุ่ม องค์กรประชาสังคมจากพื้นที่ชายขอบต่างๆ จึงมีบางส่วนที่มีร่วมกันกับองค์กรประชาสังคมในพื้นที่ที่มีประชากรส่วน ใหญ่ เป็นคนมลายูมุสลิมจากชายแดนภาคใต้ (ทว่าในอีกด้านหนึ่ง พวกเขาเองก็กลายเป็นชนกลุ่มน้อยในสัดส่วน ระดับประเทศ)

แต่ดูเหมือนว่าแบบแผนความสัมพันธ์ที่ผู้คนในพื้นที่จังหวัดชายใต้แบ่งปันประสบการณ์ร่วมกันนั้นไม่ได้ยึดอยู่ ตามเขตแดนของรัฐสมัยใหม่เท่านั้น หากยังอาจหมายรวมถึงความเป็นประชากรในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ในฐานะที่เป็น ชาวมลายูที่อยู่ภายใต้เครือข่ายทางวัฒนธรรมขนาดใหญ่อย่าง “โลกมาเลย์ (Malay World)” โดยเฉพาะในประเทศย่าน หมูเกาะ และยังผูกโยงกับการเป็นสมาชิกของชุมชนทางศาสนาข้ามชาติขนาดใหญ่อย่าง “อุมมะฮ์ (Ummah)” และใน ฐานะกลุ่มองค์กรมุสลิมที่ขับเคลื่อนอยู่ในสังคมการเมืองภายในประเทศ แต่กระนั้นประชาสังคมในสองบริบทดังกล่าวก็ มีข้อถกเถียงที่สำคัญไม่น้อยเช่นกัน

๐ โลกมาเลย์และโลกมุสลิม: ประชาสังคมนอกบริบทไทย/ตะวันตก

ประชาสังคมในเอเชียอาคเนย์ถูกหยิบยกขึ้นมาถกเถียงอีกครั้งนับตั้งแต่ในทศวรรษที่ 1970 (พ.ศ. 2413- 2522) เป็นต้นมา ดังได้กล่าวไปแล้วว่าในบริบทของประเทศไทยนั้น เงื่อนไขทางการเมืองได้เปิดให้มีการถกเถียงถึง บทบาทของกลุ่มองค์กรนอกภาครัฐมากยิ่งขึ้น นับตั้งแต่ขบวนการเคลื่อนไหว 14 ตุลา กระทั่งถึงเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ ในขณะที่เดียวกันบางประเทศในกลุ่มประเทศอาเซียนเองก็มีปัจจัยทางการเมืองภายในประเทศบางประการและปัจจัย ของการเติบโตทางเศรษฐกิจที่ก่อตัวชนชั้นกลางรุ่นใหม่ที่ทำให้ข้อถกเถียงเกี่ยวกับประชาสังคมก่อรูปขึ้นมา

ดังเช่นบทบาทของการเคลื่อนไหวของ “พลังประชาชน (people power)” ในการโค่นล้มรัฐบาลเผด็จการมา กอสในฟิลิปปินส์ หรือการล่มสลายของระบอบซูฮาโตร์ในอินโดนีเซียที่ส่งผลให้สภาพแวดล้อมทางการเมืองเปิดพื้นที่ใน

การเคลื่อนไหวที่ซับซ้อนมากขึ้นระหว่างกลุ่มการเมืองต่างๆ (Lee, 2004: 12-13) ดังจะเห็นได้จากคำว่า “Masyarakat Madani (มะชะระกัต มาดานี)” ที่หมายถึง “ประชาสังคม” ในภาษาอินโดนีเซียนั้นได้กลายเป็นวาทกรรมทางการเมืองสำคัญในห้วงเวลาสำคัญของขบวนการปฏิรูป (Reformasi) หลังยุคซูฮาร์โต (Mitsuo, 2001: 9)

รูปแบบของประชาสังคมในเอเชียอาคเนย์ในยุคหลังการได้เอกราชมีลักษณะร่วมสำคัญบางอย่าง คือ เป็นผลมาจากกระบวนการล่าเมืองขึ้นของประเทศแม่จากยุโรปที่เปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางการเมือง สังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมของชาวพื้นเมือง การสร้างสถาบันและกระบวนการบริหารของเจ้าอาณานิคมมีส่วนในการบ่อนทำลายโครงสร้างและรูปแบบทางการเมืองของชาวพื้นเมืองอย่างชนิดที่ถอนรากถอนโคน อีกทั้งยังบ่อนเซาะสิทธิอำนาจของชนชั้นนำเดิม การเติบโตทางเศรษฐกิจเอื้อให้เจ้าอาณานิคมต้องวางขยายบทบาทของกลไกของอำนาจรัฐ ภายใต้โครงสร้างเช่นนี้ ความพยายามแบ่งแยกระหว่างพื้นที่ส่วนตัวและพื้นที่สาธารณะก็ปรากฏตัวขึ้นพร้อมๆ กับรูปแบบของโครงสร้างรัฐที่อิงอยู่บนประสบการณ์ของประเทศในยุโรป และมีส่วนอย่างสำคัญในการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองกับผู้อยู่ใต้ปกครองดังที่เคยเป็นมา

แม้ว่าเจ้าอาณานิคมจะจำกัดบทบาทการมีส่วนร่วมทางการเมืองของคนพื้นเมือง แต่ก็อนุญาตให้จัดตั้งองค์กรทางสังคมที่อยู่บนฐานของความสมัครใจได้เช่นกัน เมืองจึงกลายเป็นพื้นที่ๆ กลุ่มประชาสังคมทำกิจกรรมของตนเองอย่างแพร่หลาย ในขณะเดียวกัน กลุ่มที่ถูกจัดตั้งขึ้นก็มีแนวโน้มที่จะแบ่งแยกตามลักษณะทางชาติพันธุ์และศาสนาด้วยเช่นกัน (Lee, 2004: 10-11)

ในกรณีประเทศไทย แม้ว่าจะมีข้อที่แตกต่างจากประเทศเพื่อนบ้านอื่นๆ เนื่องจากไม่ได้ตกเป็นอาณานิคมโดยวิธีการโดยตรง แต่บริบทของการรุกรานเข้ามาของเจ้าอาณานิคมยุโรปก็มีผลทำให้รัฐสยามจำต้องปรับเปลี่ยนโครงสร้างทางการเมืองหลายประการ ซึ่งก็อาจกล่าวได้ว่ามีผลต่อพื้นที่ชายขอบอย่างปาตานีที่ต่อมากลายเป็นจังหวัดชายแดนภาคใต้ในปัจจุบันอย่างสำคัญ

การปฏิรูปทางการเมืองของรัชกาลที่ 5 มีผลทำให้สิทธิอำนาจของชนชั้นนำลายุบตราบานีต้องเปลี่ยนแปลงไป กล่าวในแง่หนึ่งแล้ว สถานการณ์ของจังหวัดชายแดนภาคใต้หรือในอดีตที่เคยเป็นนครรัฐปาตานีนั้นก็ตกอยู่ในตำแหน่งเดียวกันกับหลาย ประเทศในเอเชียอาคเนย์ จะแตกต่างอย่างสำคัญก็ตรงที่ไม่สามารถจะปลดปล่อยตนเองออกจากรัฐสยามได้

ขณะเดียวกัน เมื่อพิจารณาในระนาบของการเป็นชุมชนทางการเมืองที่มีประชากรเป็นมุสลิมส่วนใหญ่แล้ว ข้อถกเถียงเกี่ยวกับอิสลามกับมโนทัศน์ประชาสังคมก็เป็นประเด็นที่น่าพิจารณาไม่น้อย โดยเฉพาะในกรณีของจังหวัดชายแดนภาคใต้

๐ อิสลามกับประชาสังคม

งานศึกษาของ ซลิต ถาวรนุกิจกุล (2551) ได้ตั้งคำถามว่า ในบริบทของความรุนแรงนั้น เหตุใดองค์กรในภาคประชาสังคมในพื้นที่ไม่มีศักยภาพในการทำงานเท่าที่ควร เมื่อเปรียบเทียบกับการทำงานขององค์กรภาคประชาสังคมในพื้นที่อื่นของประเทศไทย?

สิ่งที่ซลิตพบไม่เพียงแต่จะเน้นไปยังผลของความรุนแรงที่ทำให้องค์กรเหล่านี้ต้องปรับภารกิจให้สอดคล้องต่อสถานการณ์เท่านั้น หากแต่ยังตั้งข้อสังเกตด้วยว่าขนบธรรมเนียมประเพณีของผู้คนส่วนใหญ่ในพื้นที่ที่อยู่ภายใต้และถูกกำกับโดย “จักรวาลวิทยาของศาสนาอิสลาม” ที่แม้ว่าหลักการของอิสลามบางประการที่สอดคล้องและเสริมสร้างการทำงานทาง สังคมให้ไม่แยกส่วน แต่ก็พบว่ากรอบดังกล่าวนี้เป็นอุปสรรคที่ทำให้องค์กรภาคประชาสังคมขาดศักยภาพในการทำงานในที่สุด หรือกล่าวได้อีกอย่างก็คือทำให้การพัฒนาประชาสังคมให้เข้มแข็งนั้นเป็นไปด้วยความยากลำบากนั่นเอง

ข้อสังเกตที่ขลิตสะท้อนให้เห็นกรอบการวิเคราะห์ประชาสังคมที่ยึดโยงอยู่กับความสัมพันธ์ที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ระหว่างประชาสังคมและประชาธิปไตยที่มีสังคมตะวันตกเป็นต้นแบบ ที่ซึ่งสาระทางศาสนามากเป็นปัญหาเกี่ยวกับพื้นฐานของความสมัครใจ ดังกรอบการมองของ เออร์เนสต์ เกลเนอร์ (Ernest Gellner) ที่บ่งว่าประชาสังคมจะเติบโตได้ยากยิ่งในบริบทของสังคมมุสลิมที่ยึดเอากรอบความคิดทางศาสนาเป็นศูนย์กลางและลดทอนความเป็นปัจเจกบุคคลเพื่อความศรัทธาทางศาสนา เนื่องจากขาดสถาบันที่หลากหลายเพียงพอสำหรับการถ่วงดุลอำนาจและขาดความหลากหลายทางความคิดและการกระทำซึ่งท้ายที่สุดแล้วก็เป็นไปไม่ได้ต่อการพัฒนาประชาธิปไตยในที่สุด (ขลิต, 2551: 13) สำหรับ เกลเนอร์แล้ว การดำรงอยู่ของประชาสังคมนั้นเป็นคนละเรื่องกับจากการผูกขาดอำนาจทางการเมือง

แต่กระนั้น ข้อถกเถียงจากอีกด้านหนึ่งก็พุ่งตรงไปยังการอ่านกรอบการมองของเกลเนอร์ในฐานะนักบูรพาทัศน์ที่โดยส่วนใหญ่แล้วเชื่อว่าลักษณะของสังคมมุสลิมนั้นไร้ซึ่งสิ่งที่เรียกว่าประชาสังคม เนื่องจากความอ่อนแอของความไม่เป็นเมือง ความไม่เป็นอิสระของชนชั้นกลางและความเปราะบางของเครือข่ายสถาบันต่างๆ ซึ่ง ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ (2001: 92-94) พิจารณาว่า กรอบการมองดังกล่าวยึดโยงอยู่กับความคิดเกี่ยวกับประชาสังคม 3 ประการ อันได้แก่ความคิดเกี่ยวกับการแยกสังคมจากการเมือง ความขัดแย้งระหว่างปัจเจกบุคคลกับรัฐ และความเป็นพลเมือง แต่ถึงกระนั้น ก็เป็นที่ เอ็ดเวิร์ด ซาอิด (Edward Said) ได้ชี้ให้เห็นว่า การจัดการกับความรู้โดยการจำแนกแยกแยะในทำนองนั้นก็เป็นเพียงวาทกรรมของนักบูรพาทัศน์ที่กำหนดมโนทัศน์ การจำแนกแยกแยะ และกฎเกณฑ์ต่างๆ ไว้เพื่อกำหนดความหมายของการดำรงอยู่การไร้ตัวตนของสิ่งที่เรียกว่า “ประชาสังคม”

ทว่าสิ่งที่เป็นอย่างจริงใน “บูรพา” หรือในสังคมอื่นๆ นอกตะวันตกนั้นก็ไม่สามารถแยกขาดไปจากบริบทที่ล้อมรอบไปได้ กล่าวในแง่แล้ว ข้อขัดแย้งระหว่าง “อิสลาม” กับ “ประชาสังคม” จึงดูจะขาดการพิจารณาถึงบริบทไปอย่างสำคัญ เนื่องจากกลุ่มทางสังคมต่างๆ ในสังคมมุสลิมก็หาได้ถูกควบคุมปกครองโดยคำสั่งในทางศาสนาเสียทีเดียวทั้งหมด ความหลากหลายที่ต่างกันต่างหากที่เข้าใกล้ความหลากหลายในความหมายของเกลเนอร์เอง

นอกจากนี้ ชัยวัฒน์ ยังพบว่าในสังคมที่ไม่ใช่มุสลิม (non-Muslim Society) อย่างสังคมไทย มุสลิมในฐานะที่เป็นชนกลุ่มน้อยที่รวมตัวกันเคลื่อนไหวทางการเมืองและเข้าไปมีส่วนร่วมในข้อขัดแย้งสาธารณะอย่างกรณีชาวบ้านบ้านศรีวังกลางกรุงเทพมหานครที่ต่อต้านโครงการก่อสร้างทางด่วนยกระดับบนฐานของประวัติศาสตร์ชุมชนและแรงบันดาลใจทางศาสนา ซึ่งกลับมีส่วนอย่างสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งให้กับประชาสังคมของประเทศนี้

นอกจากนี้ นักวิชาการตะวันตกอีกหลายคนด้วยกันที่พยายามทำความเข้าใจสังคมมุสลิม (ในฐานะที่มีมุสลิมเป็นชนกลุ่มใหญ่) โดยมองว่าสังคมมุสลิมไม่สามารถจะมองผ่านภาพตัวแทนของกลุ่มส่วนน้อยที่สุดโต่ง (extremist minorities) และเหมารวมความเป็นไปของทั้งสังคมได้ เนื่องจากภายในพวกเขาเองก็มีความหลากหลายทางความคิดอยู่ไม่น้อย

ในอีกทางหนึ่ง อารยธรรมของอิสลามเองก็ใช้เวลานานหลายศตวรรษในการบ่มเพาะก่อตัวความเป็นอารยะและประชาสังคมในแบบแผนของตัวเอง ซึ่งแน่นอนว่าย่อมแตกต่างไปจากแบบแผนที่พัฒนาขึ้นในสังคมตะวันตก อาจกล่าวได้ว่าการเติบโตของกลุ่มองค์กรอาสาสมัครในโลกมุสลิมที่เป็นอิสระจากรัฐสมัยใหม่นี้เองที่เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นพร้อมๆ กันของอิสลามาภิวัตน์ (Islamization) และกระบวนการทำให้เป็นประชาธิปไตยนั่นเอง (Mitsuo, 2001: 5)

ในการเพ่งพิจารณาไปยังความหลากหลายภายในสังคมมุสลิมขนาดใหญ่อย่างอินโดนีเซีย ทำให้ โรเบิร์ต เฮฟเนอร์ (Robert Hefner) พัฒนามโนทัศน์ที่เขาเรียกว่า “อิสลามประชา (Civil Islam)” ขึ้นมา (2000: 13) เพื่ออธิบายการรวมกลุ่มหรือจัดตั้งสมาคมที่อยู่บนฐานของความสมัครใจขึ้นในสังคมมุสลิม และไม่ได้เป็นรูปแบบที่คัดลอกมาจากตะวันตกที่มักเน้นหนักไปยังแนวคิดปัจเจกชนนิยม ในขณะที่ในสังคมมุสลิม โดยเฉพาะในอินโดนีเซียนั้นมีความเป็นประชาธิปไตยที่มีลักษณะของวัฒนธรรมที่ไม่ได้ใช้การบังคับขู่เข็ญ หากกลับสนับสนุนพลเมืองให้เคารพต่อสิทธิของผู้อื่นเท่าๆ กับการที่ต้องการให้คนอื่นเคารพต่อตนเอง

วัฒนธรรมสาธารณะเช่นนี้ถูกพัฒนาขึ้นภายใต้การดำรงอยู่ของสถาบันที่เป็นตัวกลาง ซึ่งพลเมืองสามารถพัฒนาอุปนิสัยที่คุ้นเคยกับเสรีภาพในการพูด การมีส่วนร่วม ตลอดจนการอดทนอดกลั้น อิสลามประชาของเฮฟเนอร์นั้นก่อตัวขึ้นท่ามกลางการรักษาสมดุลระหว่างความปรารถนาในการเปลี่ยนแปลงสังคมและการคงไว้ซึ่งแนวคิดพื้นฐานที่ผู้คนผูกพันอยู่อย่างแน่วแน่ทางศาสนา อิสลามประชาจึงเติบโตขึ้นมาในท่ามกลางกระแสการปฏิรูป (Reformasi) นั่นเอง

ตอน 2

ความชอบธรรม หลักประกันสันติภาพ และบทบาทที่ควรเป็น

(ที่มา: <http://www.deepsouthwatch.org/node/2540>)

บริบทสำคัญ ที่ควรค่าแก่การพิจารณาถึงบทบาทของกลุ่มประชาสังคมในที่นี้คือความรุนแรงทางการเมืองที่เกี่ยวข้องกับความขัดแย้งทางชาติพันธุ์ อันเป็นผลมาจากปัญหาของพัฒนาการของความเป็นรัฐ (Stateness) ที่ทำให้สัดส่วนของประชากรในพื้นที่หนึ่งๆ ไปด้วยกันไม่ได้กับเขตแดนที่ถูกสถาปนาขึ้นในยุคสมัยใหม่ (Oberschall, 2007: 10) นี่คือนิยามปัญหาใหญ่ที่รัฐประชาชาติจำต้องเผชิญ เมื่อบางชาติพันธุ์ถือครองอำนาจเหนือดินแดนใดที่มีขอบเขตเฉพาะซึ่งมีผู้คนหลากหลายอยู่เหนือดินแดนเหล่านั้น แต่การสถาปนาหน่วยทางการเมืองดังกล่าวนี้จำเป็นต้องอ้างอิงกับ “ประชาชน” ที่เป็นหนึ่งเดียว ไร้พลวัตและความหลากหลาย (ธเนศ, 2550: 21) ในรัฐไทยสมัยใหม่ โครงการรัฐ-ชาติเดี่ยวมีฐานความคิดที่ว่ารัฐหนึ่งรัฐ กับชาติหนึ่งชาติ (ซึ่งในกรณีนี้คือ “ไทย”) ซ้อนทับกันสนิทจึงเป็นหลักการที่ถูกยึดถือหนักแน่นและกว้างขวางเรื่อยมา (วีระ, 2553: 10-11)

คำถามที่น่าสนใจคือเมื่อความขัดแย้งถูกพัฒนาวิธีการของกลุ่มต่างๆ ไปสู่การใช้ความรุนแรงเช่นนี้ การรวมกลุ่มของผู้คนในอาณาบริเวณประชาสังคมภายในบริบทของความขัดแย้งดังกล่าวสามารถมีบทบาทหรือทำหน้าที่อย่างไรได้บ้างเพื่อเปลี่ยนผ่านสถานการณ์ไปสู่ภาวะที่เรียกขานกันว่าสันติยุติธรรม

แม้ว่าการดำรงอยู่ของประชาสังคมจะเป็นการเสริมสร้างความเป็นประชาธิปไตยและโดยรากฐานของตัวมันเองแล้วนั้นก็หนุนเสริมบรรทัดฐานที่ควรจะเป็นที่อิงอยู่กับสันติภาพในท่ามกลางสังคมที่ตกอยู่ในภาวะสงคราม กล่าวอีกอย่างก็คือการดำรงอยู่ของประชาสังคมเป็นพื้นฐานสำหรับการแสวงหาฉันทามติในสังคมการเมืองหนึ่งๆ ผ่านวิธีการอันสันติ แทนที่จะหาข้อยุติโดยการใช้กำลังบังคับ (Wanis-St.John and Kew, 2008: 17) แม้หลายคนจะได้แย้งว่าการรวมกลุ่มกันในทางการเมืองและติดอาวุธเคลื่อนไหว เพื่อเป้าหมายบางอย่างนั้นไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งของสิ่งที่เราเรียกว่าองค์กรประชาสังคม (Civil Society Organization: CSOs) เพราะโดยตัวมันเองมีสาระของการใช้กำลังเข้าบีบบังคับผู้คนในสังคม

แต่กระนั้น องค์กรประชาสังคมก็สามารถถูกพิจารณาได้ด้วยว่าสามารถเป็นปัจจัยสำคัญในการขับเคลื่อนสงครามต่างๆ กับการแสวงหาสันติภาพด้วยเช่นกัน เนื่องจากมีไม่น้อยที่กลุ่มติดอาวุธเหล่านั้นมักได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มประชาสังคมบางส่วน โดยให้เหตุผลข้ออ้างเพื่อรองรับการต่อสู้ที่ใช้ความรุนแรงดังกล่าว

o “ความชอบธรรม” ของพลเรือนมือเปล่า

องค์กรประชาสังคมเองก็มีขีดความสามารถทั้งในการขยายความขัดแย้งและสนับสนุนกระบวนการแสวงหาทางออก และบทบาทอย่างหลังนี้เองที่แยกไม่ออกกับการเข้าไปพัวพันกับความขัดแย้งผ่านพัฒนาการทางการเมืองและสังคมในระยะยาวที่จำเป็นต้องวางรากฐานอยู่บนการสร้างวัฒนธรรมสันติภาพ ซึ่งเรื่องสำคัญคือการทำให้อำนาจสำคัญที่เป็นปฏิปักษ์ในความขัดแย้งเข้ามาพัวพันอยู่ในกระบวนการพูดคุยที่สามารถทำงานได้บนความแตกต่าง พัฒนาสิ่งที่สนใจพื้นฐานร่วมกัน ตลอดจนเปลี่ยนผ่านการรับรู้ที่ถูกบิดเบือนไปด้วยความกลัว ความเข้าใจผิด และความเกลียดชัง (Barnes, 2005: 10-11)

ความสำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้องค์กรประชาสังคมมีความชอบธรรมอย่างยิ่งยวดในกระบวนการสันติภาพ ได้แก่ สัดส่วนของเหยื่อที่เกิดจากความโหดร้ายของสงครามนั้นมีพลเรือนที่ต้องรับเคราะห์หนักหนาสาหัสที่สุด ไม่ว่าความขัดแย้งนั้นๆ จะเป็นความขัดแย้งภายในหรือระหว่างประเทศ การรวมตัว จัดตั้ง และเคลื่อนไหวของผู้คนในสังคมเพื่อต่อต้านการใช้กำลังในฐานะที่เป็นวิธีการ จึงไม่เพียงแต่พอเข้าใจได้ หากแต่ชอบธรรมอย่างยิ่ง

ผู้เชี่ยวชาญบางคนคาดคะเนว่ามากกว่าร้อยละ 90 ของผู้บาดเจ็บล้มตาย (casualties) ในสงครามนับตั้งแต่ทศวรรษที่ 1990 เป็นต้นมาคือพลเรือน ซึ่งเป็นสัดส่วนที่มากกว่ากองกำลังติดอาวุธของทุกฝ่าย ทั้งยังเป็นสัดส่วนที่ตรงกันข้ามกันอย่างสุดขั้วกับภาพของสงครามเมื่อต้นศตวรรษที่ 20 (หรือเมื่อราวร้อยปีก่อน) สิ่งนี้เองที่ทำให้ แมรี คัลดอร์ (Mary Kaldor) ชี้ให้เห็นว่าเรากำลังเผชิญอยู่กับสิ่งที่เรียกว่า “สงครามใหม่ (New War)” (2006: 107)

ในขณะที่เมื่อปี 2544 เลขาธิการสหประชาชาติได้หยิบยกความห่วงกังวลต่อความสูญเสียของพลเรือนที่ไม่ติดอาวุธในรายงานที่เสนอต่อคณะมนตรีความมั่นคง โดยระบุว่า มีพลเรือนที่ตกเป็นเหยื่อและเสียชีวิตจากความขัดแย้งภายในประเทศ ในทศวรรษที่ 1990 ถึงร้อยละ 75 (UNSG, 2001) สิบบปีให้หลัง สัดส่วนของผู้ตกเป็นเหยื่อดังกล่าวก็ไม่มี การเปลี่ยนแปลงมากนัก หากแต่พบว่าพลเรือนมักถูกสังหารในสัดส่วนที่เป็นกลุ่มใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเหยื่อที่เป็นผู้หญิงและเด็ก (UNSG, 2011)

ด้วยเหตุนี้เองที่ประชาชนคนธรรมดาจึงมีความชอบธรรมอย่างยิ่งในการเป็นตัวแสดงสำคัญของการเปลี่ยนผ่านความขัดแย้ง โดยการร่วมกันแสวงหาทางออกของปัญหาอย่างถาวรที่บ่มเพาะขัดเกลาระยะยาวของสังคม การเมืองของพวกเขาและสถาปนาโลกในเชิงสถาบันต่างๆ เพื่อที่จะให้หลักประกันว่าเพียงพอที่จะปกป้องประชาชนจากการใช้อำนาจการ ปกครองในทางที่ผิด (Wanis-St.John and Kew, 2008: 18) หรือในที่นี่ก็คือการมีส่วนร่วมในกระบวนการสร้างสันติภาพ (peacebuilding) นั่นเอง

o Peacebuilding ในฐานะ “กระบวนการ”

อันที่จริงแล้ว กระบวนการสร้างสันติภาพนั้นเริ่มได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางเป็นเรื่องเป็นราวนับตั้งแต่ข้อเรียกร้องของเลขาธิการสหประชาชาติที่ชื่อว่า “An Agenda for Peace (วาระสันติภาพ)” ในปี 2535 ที่ระบุว่า สหประชาชาติและประชาคมนานาชาติมีความรับผิดชอบต่อการจัดการกับความขัดแย้งร่วมสมัย โดยมีข้อเสนอตั้งแต่มาตรการของการทูตในเชิงป้องกัน การใช้กองกำลังของสหประชาชาติในการรักษาสันติภาพ (peacekeeping) และสิ่งที่เขาเรียกขานว่าการสร้างสันติภาพหลังความขัดแย้ง (postconflict peacebuilding) ที่เน้นไปยังมาตรการในการสนับสนุนข้อตกลงสันติภาพและการรื้อฟื้นสร้างสรรคสังคมที่แตกร้างหลังสงคราม

อย่างไรก็ตาม สำหรับ จอห์น พอล เลอเดอร์ช (John Paul Lederach) แล้ว นอกจากเขาจะตั้งข้อสังเกตถึงความเสี่ยงของการใช้กำลังทหารเพื่อรักษาสันติภาพ ดังที่มีหลายกรณีชี้ให้เห็นถึงผลเสียที่สะท้อนกลับ เขายังเห็นต่างว่ากระบวนการสันติภาพนั้นไม่สามารถจะพิจารณาได้จากกรอบของระยะเวลาหรือเงื่อนไขสภาพแวดล้อมเป็นตัวจำแนก หากแต่โดยแท้แล้ว การสร้างสันติภาพคือการประกอบสร้างสังคมอย่างมีพลวัตและจำต้องพิจารณาสิ่งนี้ในแง่ของกระบวนการทางสังคมชนิดหนึ่ง กระบวนการสร้างสันติภาพจึงเป็นมากกว่าการบูรณะหลังการเจรจาสันติภาพ หากแต่

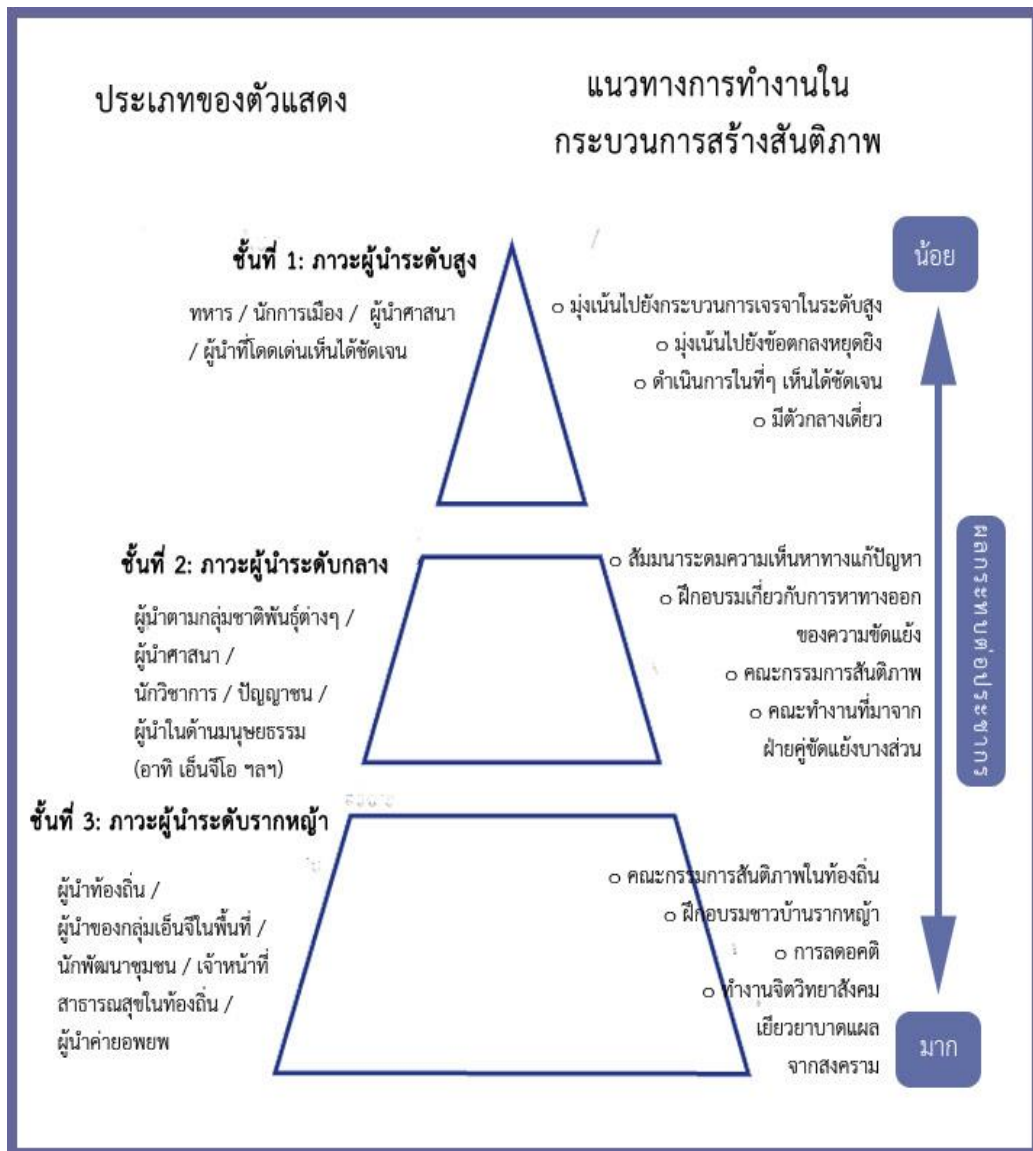
เป็นทั้งมโนทัศน์ที่ครอบคลุมกว้างขวางเกี่ยวกับกระบวนการ แนวการวิเคราะห์ปัญหา ตลอดจนจังหวะก้าวที่จำเป็นต่อการเปลี่ยนผ่านความขัดแย้งไปสู่ความสัมพันธ์ที่อยู่บนฐานของสันติภาพที่ยั่งยืน (Lederach, 1997: 20)

ด้วยเหตุนี้ สำหรับเลอเดอร์ัคแล้ว กระบวนการสร้างสันติภาพจึงมีอาณาเขตที่กว้างขวาง ทั้งกิจกรรมและบทบาทหน้าที่ในห้วงเวลาที่วางอยู่ทั้งก่อนและหลังข้อตกลงสันติภาพอย่างเป็นทางการ ซึ่งแน่นอนว่าไม่ว่าข้อตกลงดังกล่าวจะมีเนื้อหาที่ออกแบบให้สังคมในพื้นที่ ความขัดแย้งในอนาคตจะมีหน้าตาเป็นเช่นไรก็ตาม

๐ ปิรามิดการนำ: ตัวแสดงและแนวทางการทำงาน

นอกจากนี้ เพื่อที่จะมองเห็นบทบาทของผู้คนสามัญในกระบวนการสร้างสันติภาพ เลอเดอร์ัคยังได้ชี้ให้เห็นถึงวิธีการที่จะเข้าใจกระบวนการสร้างสันติภาพว่า ไม่จำเป็นเสมอไปที่จะต้องถูกกำหนดมาจากข้างบน (top down approach) หากแต่สามารถเป็นการสร้างมาจากข้างล่าง (bottom up approach) ได้ด้วยเช่นกัน การพิจารณาถึงมุมมองในภาพรวมชนิดอย่างหลังนี้จำเป็นต้องเข้าใจโครงสร้างที่ประชากรทั้งหมดในสังคมหนึ่งๆ จะเกี่ยวโยงในความขัดแย้งชนิดติดอาวุธภายในประเทศ เลอเดอร์ัคให้ภาพโครงสร้างที่อธิบายทั้งชนิดของตัวแสดงและแนวทางที่ตัวแสดงดังกล่าว กระทำการในการสร้างสันติภาพโดยผ่านแผนภาพปิรามิดในแผนภาพที่ 1 (Lederach, 1997: 37-39)

แผนภาพที่ 2.1 ตัวแสดงและแนวทางการทำงานในกระบวนการสร้างสันติภาพของเลอเดอร์ัค

ใน**ขั้นแรก**ซึ่ง อยู่ในส่วนยอดของปิรามิด ตัวแสดงหลักจะได้แก่ผู้นำที่มีบทบาทอย่างชัดเจนในวิกฤตการณ์ความขัดแย้ง ไม่ว่าจะเป็นระดับนำของฝ่ายของทางการหรือฝ่ายต่อต้าน ในระดับขั้นนี้จะมีตัวแสดงเพียงจำนวนไม่มากนัก แต่ไม่ว่าจะอยู่ในฝ่ายใด พวกเขาต่างตระหนักว่าตนเองมีอำนาจในการตัดสินใจที่สามารถนำพาความขัดแย้งไปยัง จุดต่างๆ ด้วยฐานรองรับที่มีความชอบธรรมในฐานะตัวแทนของฝ่ายที่ขัดแย้งกัน

แต่กระนั้น สถานภาพและตำแหน่งของพวกเขา ก็อาจถือได้ว่าเป็นข้อจำกัดสำคัญ เพราะผู้นำในขั้นนี้มักมีแรงกดดันนานาประการห้อมล้อมอยู่มากเสียจนกระทั่งว่าไม่สามารถจะยอมรับหรือเรียกร้องข้อเสนอที่เป็นผลบวกต่อกระบวนการสันติภาพได้โดยง่ายนัก

ในขณะที่ภาวะผู้นำใน**ขั้นที่สอง**แตกต่างออกไป พวกเขาอาจเป็นคนที่ไม่จำเป็นต้องเกี่ยวข้องหรือถูกควบคุมโดยโครงสร้างอำนาจของรัฐหรือในฝ่ายขบวนการเคลื่อนไหวต่อต้านเลยก็ได้ หากแต่มีฐานะหลากหลายในพื้นที่ความขัดแย้ง ไม่ว่าจะเป็นผู้คนที่ได้รับการนับหน้าถือตาในแวดวงต่างๆ อาทิเช่น การศึกษา สาธารณสุข ธุรกิจ การเกษตร เป็นต้น หรืออาจเป็นกลุ่มเครือข่ายหรือสถาบันที่เกี่ยวข้องกับศาสนา วิชาการ หรือองค์กรสาธารณกุศลเพื่อมนุษยธรรม ซึ่งหลอมรวมเอาผู้คนที่บทบาทในด้านต่างๆ เข้าไว้ด้วยกัน หรือในอีกกรณีอาจเป็นกลุ่มที่รวมตัวกันบนฐานของอัต

ลักษณะร่วมบางอย่างที่มีนัยสำคัญต่อความขัดแย้งนั้นๆ ในอีกแง่หนึ่ง ผู้นำจากกลุ่มทำนองนี้จะทำหน้าที่เป็นตัวกลางระหว่างผู้คนในกลุ่มชาติพันธุ์นั้นๆ พวกเขาอาจได้รับการเคารพนับถือจากผู้คนในพื้นที่และเป็นที่รู้จักโดยคนนอกพื้นที่

ลักษณะสำคัญของผู้นำในระดับชั้นกลางเช่นนี้อาจได้แก่การที่มีสายสัมพันธ์ทั้งต่อผู้นำในระดับชั้นแรก (ยอดปิรามิด) และผู้นำในระดับชั้นรากหญ้า (ฐานปิรามิด) อำนาจของพวกเขาไม่ได้วางอยู่บนฐานของอำนาจทางการเมืองหรืออำนาจทางการเมือง หากแต่สถานะและอำนาจต่อรองของพวกเขาวางอยู่บนความสัมพันธ์ที่ดำรงอยู่กับผู้คน ในขณะที่พวกเขาก็มีขีดความสามารถที่จะสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ตัดข้ามอัตลักษณ์ที่ความขัดแย้งปริศนิกอยู่แต่เดิมได้ง่ายกว่า ตำแหน่งแห่งที่และบทบาทของพวกเขาไม่จำเป็นต้องขึ้นอยู่กับสถานะทางสังคมที่สำคัญและควมมีชื่อเสียงเหมือนผู้นำในระดับชั้นแรก ด้วยจุดนี้เองที่ทำให้การทำงานในพื้นที่ความขัดแย้งของพวกเขาค่อนข้างยืดหยุ่นมากกว่า

สำหรับ**ขั้นสุดท้าย**อัน เป็นฐานของปิรามิด เลอเดอรัคชี้ให้เห็นว่าผู้นำในระดับรากหญ้านั้นยึดโยงอยู่กับมวลชนที่ตกอยู่ในสภาวะความขัดแย้งที่จำต้องแสวงหาหนทางในการอยู่รอด ในกรณีที่เลวร้ายที่สุด ผู้คนพยายามเอาชีวิตรอดให้ได้วันต่อวัน ผู้นำในระดับนี้จึงมีบทบาทอย่างสำคัญในงานที่เกี่ยวกับชีวิตประจำวันของผู้คน พวกเขาอาจเป็นผู้นำชุมชนในท้องถิ่นนั้นๆ หรือคนทำงานของเอ็นจีโอท้องถิ่น ซึ่งทำงานเกี่ยวกับโครงการช่วยเหลือชาวบ้านในแง่มุมต่างๆ พวกเขาเป็นคนที่รู้เรื่องเกี่ยวกับการเมืองในท้องถิ่นเป็นอย่างดี ทั้งยังอาจรู้จักมักคุ้นกับเจ้าหน้าที่ของรัฐในระดับท้องถิ่นและผู้นำของฝ่ายต่อต้านรัฐในระดับท้องถิ่นเป็นอย่างดี

และแน่นอนว่าพวกเขาเป็นคนแรกๆ ที่เป็นพยานต่อความรู้สึกเกลียดชังอย่างเข้ากระดูกดำและความเป็นศัตรูที่ก่อตัวขึ้นผู้คนรากหญ้าในชีวิตประจำวัน

กระบวนการสร้างสันติภาพที่มีผู้นำในระดับชั้นแรกเป็นแกนหลักนั้นเป็นแนวทางในการกำหนดจากบนลงล่างอย่างไม่ต้องสงสัย แต่เลอเดอรัคกลับเห็นว่ากระบวนการสร้างสันติภาพที่ต้องอาศัยภาวะผู้นำจากระดับชั้นล่างลงไปนั้นอาจมีความสำคัญมากกว่า เมื่อเราพิจารณาแนวทางการสร้างสันติภาพที่ผลักดันจากผู้อยู่ในระดับชั้นตรงกลาง (middle-out) ของผู้นำในระดับกลางและแนวทางการสร้างสันติภาพจากล่างขึ้นบนของผู้นำในระดับรากหญ้า

กล่าวสำหรับแนวทางการทำงานสร้างสันติภาพของกลุ่มคนในระดับชั้นตรงกลางนั้น อยู่บนฐานความคิดที่ว่าพื้นที่ตรงกลางเหล่านี้จะกอบเอาพวกเขาเหล่านี้ให้อยู่ในตำแหน่งแห่งที่ที่แน่นอนบางอย่าง ซึ่งจะเอื้อให้พวกเขาค้นพบกุญแจสำคัญในการประกอบโครงสร้างพื้นฐานที่จะนำไปสู่สันติภาพที่ยั่งยืนได้ ซึ่งในที่นี้อาจได้แก่แนวทางการทำงานในหลายรูปแบบ อาทิเช่น การสัมมนาเชิงปฏิบัติการเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหา ซึ่งเป็นกระบวนการสร้างพื้นที่หรือช่องทางให้กับผู้คนที่ไม่ได้เป็นตัวแทน อย่างเป็นทางการของฝ่ายต่างๆ ที่ขัดแย้งกันในฐานะผู้นำที่มีอิทธิพลทางความคิดให้เข้ามามีส่วนร่วมใน กระบวนการวิเคราะห์ปัญหาที่เกี่ยวกับความขัดแย้งที่แยกพวกเขาออกจากกัน

กระบวนการทำนองนี้เน้นไปที่การขยายการมีส่วนร่วมในกระบวนการสันติภาพและการ วิเคราะห์ในเชิงลึกต่อปัญหาความขัดแย้ง ทั้งยังเป็นการสร้างพื้นที่ที่ปลอดภัยสำหรับการปลดปล่อยและทดลองความคิดใหม่ๆ

นอกจากนี้ บทบาทของตัวแสดงตรงกลางยังอาจสร้างกระบวนการอบรมที่มีเป้าหมายในการยกระดับการรับรู้และทักษะในการรับมือกับความขัดแย้งโดยปราศจากอคติ ในขณะเดียวกัน พวกเขาอาจกรุยทางสำหรับการสร้างสิ่งที่เรียกว่าคณะกรรมการสันติภาพในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งๆ (ซึ่งอาจเป็นคณะทำงาน เครือข่าย หรือสถาบัน แล้วแต่บริบทของกรณีความขัดแย้ง) ขึ้นมาเป็นตัวกลางทำงานสร้างความปรองดองในพื้นที่ ทั้งในระหว่างที่มีการปะทุของความรุนแรงหรือหลังจากนั้น

ทว่าสำหรับกระบวนการสร้างสันติภาพในระดับรากหญ้านั้นมีความท้าทายที่แตกต่างออกไป เนื่องจากเกี่ยวข้องกับมวลชนหรือผู้คนจำนวนมาก จึงไม่่ง่ายที่จะแปรยุทธศาสตร์ในระดับนี้สู่การปฏิบัติ บ่อยครั้งที่ประชาชนซึ่งจมอยู่กับความขัดแย้งและดำรงตนอยู่ในมิติของการเอาตัวรอดในชีวิตประจำวันจะมองว่ากระบวนการสันติภาพเป็นเรื่องไกลตัว

แต่กระนั้น สำหรับเลอเดอรัคแล้วยังมองเห็นความเป็นไปได้ของกระบวนการสร้างสันติภาพจากล่างขึ้นบนที่จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีความเป็นรูปธรรมจับต้องได้

ที่เขาเชื่อเช่นนี้ก็เนื่องจากบทเรียนจากความขัดแย้งในหลายพื้นที่นั้น แรงกดดันที่เรียกร้องให้เกิดการเปลี่ยนแปลงนั้นผุดขึ้นมาจากพลังของรากหญ้า สิ่งเหล่านี้อาจกระทำผ่านกิจกรรมหลากหลายชนิดที่สร้างสรรค์ขึ้นมาจากข้างล่างเอง

บทบาทของผู้นำในระดับกลางและระดับรากหญ้านี้เองที่เป็นการกระทำบนอาณาบริเวณที่อาจเรียกได้ว่าเป็นขอบเขตของประชาสังคมในความหมายอย่างกว้าง แต่ก็เป็นที่เลอเดอรัคได้แยกแยะเอาไว้ว่าบทบาทของกลุ่มคนในแต่ระดับชั้นทั้งสองนั้นแสดงบทบาทที่แตกต่างกัน

ปริมาตรของเลอเดอรัคอาจสามารถเทียบเคียงได้กับกลยุทธ์ของฝ่ายที่สาม (Third-party) ในการจัดการความขัดแย้งที่ชี้ให้เห็นบทบาทของตัวแสดงอันหลากหลาย หรือในที่นี้คือแนวทางการแก้ปัญหาแบบหลายช่องทาง (multi-track approach) ซึ่งได้รับการพัฒนาขึ้นมาอย่างเป็นระบบในห้วงทศวรรษที่ 1990 เป็นต้นมา โดยนักวิชาการและนักปฏิบัติที่อาศัยประสบการณ์จากความขัดแย้งหลายกรณีทั่วโลก (Reimann, 2004) (กรุณาดูตารางที่ 2.1 และอ่านบทวิเคราะห์ตัวแบบดังกล่าวนี้ต่อกรณีชายแดนใต้โดย ศรีสมภพ จิตรภิมมย์ ที่ “ไฟใต้หลังเลือกตั้ง (1): รัฐบาลใหม่กับ 3 ประเด็นใหญ่ใน ‘กระบวนการสันติภาพ’ ”)

ตารางที่ 2.1 แสดงตัวแสดงและกลยุทธ์ในช่องทางที่ 1, 2 และ 3 (Reimann, 2004: 47)

	ช่องทางที่ 1 (Track I)	ช่องทางที่ 2 (Track II)	ช่องทางที่ 3 (Track III)
บทบาทตัวแสดง	บรรดาผู้นำทางการเมืองและการทหาร ในฐานะทั้งที่เป็นตัวกลาง และ/หรือ ตัวแทนของฝ่ายต่างๆ ที่ขัดแย้งกัน	จาก ปัจเจกบุคคลเอกชน, ผู้เชี่ยวชาญ, ตัวกลางในการไกล่เกลี่ย, ทูตพลเรือน ไปจนถึงองค์กรเอกชนในท้องถิ่นและในระดับนานาชาติที่มีส่วนร่วมต่อการแก้ไข ความขัดแย้ง	จาก องค์กรรากหญ้าในท้องถิ่น ไปจนถึงหน่วยงานสนับสนุนการพัฒนาทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับนานาชาติ, องค์กรสิทธิมนุษยชน และองค์กรช่วยเหลือด้านมนุษยธรรม
กลยุทธ์	[เน้นในเชิงผลลัพธ์] จาก มาตรการที่เป็นทางการและมีผลบังคับผูกมัด เช่น การอุดหนุนช่วยเหลือ, การตัดสินใจขาด, การไกล่เกลี่ยโดยตัวกลางที่ทรงอำนาจ ไปจนถึงการอำนวยความสะดวก, การเจรจา, การเป็นตัวกลาง, ปฏิบัติการค้นหาข้อเท็จจริง และการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่โดยชอบ	[เน้นในเชิงกระบวนการ] มาตรการ ที่ไม่เป็นทางการและไม่มีผลบังคับผูกมัด เช่น การอำนวยความสะดวกและการปรึกษาหารือในรูปแบบของการจัดประชุมปฏิบัติการหรือประชุม โต๊ะกลม เป็นต้น	[เน้นในเชิงกระบวนการ และ/หรือ ในเชิงโครงสร้าง] การเสริมสร้างศักยภาพ, งานเยียวยา, การฝึกอบรมชาวบ้าน, งานพัฒนาและธรรมาภิบาลสิทธิมนุษยชน

กล่าวอย่างรวบรัด แนวทางดังกล่าวประกอบด้วย 3 ช่องทาง (Track) หลักที่มีตัวแสดงและจุดเน้นแตกต่างกัน ช่องทางที่ 1 (Tract I) วางอยู่บนกลยุทธ์การยุติความขัดแย้ง (Conflict Settlement) ที่มุ่งขจัดความขัดแย้งด้วยกำลังอาวุธ (แม้ว่าอาจจะยังไม่ถึงขั้นปลดล็อกเงื่อนไขของความขัดแย้งนั้นๆ ทั้งหมด) ซึ่งมีตัวแสดงที่เป็นตัวแทนอย่างเป็นทางการของฝ่ายที่ขัดแย้งกันเข้าไปมีส่วนร่วมหลัก ปฏิบัติการทั้งหมดจะเริ่มต้นจากความเป็นทางการที่ไม่ได้มีผลบังคับไปสู่การมุ่งให้เกิดการบังคับใช้อย่างได้ผล

ในขณะที่ช่องทางที่ 2 (Tract II) เน้นไปที่กลยุทธ์ของการแก้ไขความขัดแย้ง (Conflict Resolution) ที่เน้นเปลี่ยนแปลงลักษณะความสัมพันธ์ต่างๆ ในความขัดแย้ง และหวังผลในการขจัดสาเหตุรากเหง้าของความขัดแย้ง ทั้งในแง่ของโครงสร้าง พฤติกรรม และทัศนคติต่อความขัดแย้งนั้นๆ ในขณะที่ตัวแสดงสำคัญจะอยู่ในภาคสังคมที่ไม่มีความเป็นทางการ อาทิเช่น องค์กรประชาสังคม (หรือเอ็นจีโอในความหมายอย่างกว้าง) นักวิชาการ เป็นต้น ปฏิบัติการในช่องทางนี้เป็นเรื่องที่ไม่เป็นทางการมากนัก ทั้งยังไม่มียุทธศาสตร์บังคับ หากแต่มุ่งเน้นไปที่การอำนวยความสะดวกให้กับกระบวนการสันติภาพผ่านการสร้างพื้นที่สนทนาหรือประชุมหารือเกี่ยวกับข้อขัดแย้งต่างๆ

แม้จะมีจุดเน้นที่แตกต่างกัน แต่ช่องทางทั้งสองก็จุดที่ซ้อนเหลื่อมและหนุนเสริมซึ่งกันและกัน โดยเฉพาะในกรณีที่มีการเจรจาในช่องทางแรกประสบกับความตึงตันด้วยเหตุใดเหตุหนึ่ง การใช้พื้นที่ของช่องทางที่สองผ่านการประชุมเชิงปฏิบัติการ โดยมีผู้คนเข้าร่วมหลากหลายนั้นไม่เพียงแต่จะทำให้กระบวนการพูดคุยมีความต่อเนื่องแล้ว ยังอาจช่วยให้การเจรจาสงบลงสามารถเดินหน้าได้ต่อด้วยเช่นกัน

แต่ถึงกระนั้น ประสบการณ์ในกรณีความขัดแย้งหลายปีที่ผ่านมาสะท้อนบทเรียนว่าจำเป็นอย่างไร ยิ่งที่ต้องมีผู้เข้าไปมีส่วนร่วมต่อกระบวนการสันติภาพให้มากที่สุดตราบเท่าที่ความขัดแย้งยังขยายตัวไปมากเท่านั้น แนวคิดเกี่ยวกับช่องทางที่สาม (Tract III) ก็ก่อตัวขึ้น โดยเน้นไปยังการมีส่วนร่วมของประชาชนรากหญ้า และปฏิบัติการที่เผชิญหน้ากับปัญหาที่ผู้คนต้องประสบท่ามกลางระหว่างที่ความขัดแย้งดำรงอยู่ ไม่ว่าจะเป็นการเสริมสร้างศักยภาพในทักษะด้านต่างๆ ต่อชาวบ้านรากหญ้า งานเยียวยา การรณรงค์ต่อสู้เพื่อสิทธิมนุษยชน และงานพัฒนาคุณภาพชีวิต เป็นต้น

๐ สายสัมพันธ์ที่ผนึกตรึงความรุนแรง

ในการศึกษาบทบาทของประชาสังคมในท่ามกลางบริบทของการจลาจลทางชาติพันธุ์ในประเทศอินเดีย อชุตอร์ช วาร์ชเนีย (Ashutosh Varshney) ก็พบถึงความสำคัญของการรวมกลุ่มและปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในชีวิตประจำวัน ซึ่งแตกต่างกันทั้งในเขตเมืองและเขตชนบทที่ทำให้โอกาสที่จะเกิดความรุนแรงทางชาติพันธุ์มีความเป็นไปได้ลดน้อยลง กล่าวคือ หากเครือข่ายสายสัมพันธ์ระหว่างชุมชนที่แตกต่างทางชาติพันธุ์เหล่านี้ดำรงอยู่ ความตึงเครียดและความขัดแย้งจะถูกกำกับและจัดการ แต่ในทางตรงกันข้าม หากสายสัมพันธ์ดังกล่าวหายไป อัตลักษณ์ของชุมชนจะนำไปสู่ความรุนแรงอันเลวร้ายและมีลักษณะเฉพาะที่เฉพาะถิ่น (Varshney, 2002)

เครือข่ายสายสัมพันธ์นั้นสามารถพิจารณาได้ในสองรูปแบบ ได้แก่ รูปแบบของการสร้างองค์กร (associational form) ที่เกี่ยวพันผู้คนไว้ด้วยการสร้างกลุ่มหรือองค์กร เช่น สมาคมธุรกิจ องค์กรวิชาชีพ สหภาพการค้า ชมรมอ่านหนังสือ หรือแม้แต่ชมรมด้านการศึกษาต่างๆ เป็นต้น ในกรณีของอินเดียจะพบเจอโดยมากในเขตเมือง ในขณะที่อีกรูปแบบหนึ่ง ได้แก่ รูปแบบความสัมพันธ์ในชีวิตประจำวัน (everyday form) ที่เป็นปฏิสัมพันธ์ของผู้คนในวิถีชีวิตปกติ ไม่ว่าจะเป็นการไปมาหาสู่กันและกันระหว่างครอบครัวมุสลิมและฮินดู การร่วมงานเทศกาลบางอย่างด้วยกัน หรือแม้แต่การที่ให้เด็กๆ ในแต่ละบ้านได้วิ่งเล่นร่วมกัน ในความสัมพันธ์เช่นนี้หากว่าเข้มแข็งเหนียวแน่นจะเสริมสร้างการอยู่ร่วมกันโดยสันติ แต่หากอ่อนแอก็จะเปิดช่องและโอกาสให้เกิดความรุนแรงระดับชุมชนได้ (communal violence)

อย่างไรก็ตาม วาร์ชเนียยังชี้ให้เห็นว่ากลไกสำคัญที่เชื่อมต่อเครือข่ายเหล่านี้ไว้ด้วยกัน ได้แก่ การเสริมสร้างการติดต่อสื่อสารระหว่างผู้คนต่างอัตลักษณ์ ในขณะที่ความเกี่ยวพันระหว่างผู้คนในชีวิตประจำวันอาจนำมาสู่การจัดตั้ง

ทีมงานชั่วคราวในห้วงเวลาของความตึงเครียด ซึ่งบางคนอาจเรียกขานกันว่าคณะกรรมการสันติภาพในระดับท้องถิ่นที่มีสมาชิกมาจากชุมชนที่ขัดแย้งกัน

สิ่งที่ทีมงานเหล่านี้ทำก็คือการอำนวยความสะดวกในการติดต่อสื่อสารระหว่างชุมชนที่ขัดแย้งกัน ทำลายข่าวลือที่พ้อสะพัดและเก็บรวบรวมข้อมูลที่สำคัญให้กับผู้บริหารท้องถิ่น เป็นต้น

กลไกที่สำคัญอีกประการ ได้แก่ การมีเป้าประสงค์ร่วมกันในการรวมกลุ่มสร้างองค์กรที่รองรับความจำเป็นในทาง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม รวมถึงในตัวมันเองก็เป็นการสร้างพื้นที่สำหรับการปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชน (intercommunal) สายสัมพันธ์เหล่านี้จะเข้มแข็งยิ่งกว่าความสัมพันธ์ปกติของผู้คนในชีวิตประจำวัน ทั้งยังเป็นการสร้างอุปสรรคสำหรับนักการเมืองท้องถิ่นบางรายที่ใช้ยุทธศาสตร์ความแตกต่างทางอัตลักษณ์ในการขับเคลื่อนงานการเมืองของตัวเอง ซึ่งอาจทำให้สันติภาพระหว่างชุมชนหรือผู้คนที่ต่างอัตลักษณ์ตกอยู่ในสถานการณ์ที่เลวร้ายลงไป

กล่าวโดยสรุปแล้ว สิ่งที่ว่ารชนี้ทำในงานชิ้นนี้ของเขา คือพยายามเพ่งสำรวจไปยังชีวิตของผู้คน (civil life) หรือในอีกแง่ก็คือการพิจารณาบทบาทของประชาสังคมในท่ามกลางความขัดแย้ง โดยเฉพาะในมิติที่บทบาทหน้าที่ของความสัมพันธ์ของผู้คนนอกภาครัฐเช่นนี้ มี ศักยภาพที่จะเสริมสร้างการอยู่ร่วมกันโดยสันติได้

๐ 8 บทบาทหลักใน “ความขัดแย้ง”

เพื่อจะชี้บ่งถึงบทบาทขององค์กรประชาสังคมให้ชัดเจนขึ้น แคทเธอริน บาร์เนส (Catherine Barnes) พยายามจะรวบรวมและแจกแจงบทบาทหน้าที่ของประชาสังคมในการทำงานเพื่อสันติภาพอย่างรอบด้าน เธอเห็นว่าประชาสังคมสามารถจะแสดงบทบาทสำคัญทั้งในการพัฒนาความขัดแย้งและการแสวงหาทางออกจากความขัดแย้งเหล่านั้นได้อย่างโดดเด่น บาร์เนสแยกแยะบทบาทหน้าที่ของประชาสังคมในกระบวนการสร้างสันติภาพออกเป็น 8 บทบาทหลัก (Barnes, 2009: 137-147) ได้แก่

ประการแรก ทำความขัดแย้งให้สร้างสรรค์ ผู้ปฏิบัติงานในองค์กรประชาสังคมสามารถแสดงบทบาทที่สำคัญในการเปลี่ยนแปลงสถานการณ์ได้โดยการทำให้เห็นหน้าตาของความขัดแย้งอย่างที่เราควรจะเป็นและขับเคลื่อนด้วยวิธีการที่ไม่ใช้ความรุนแรงให้ทุกฝ่ายตระหนักถึงความจำเป็นที่จะต้องเปลี่ยนแปลงสถานการณ์ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นตรงหน้า

ด้วยยุทธศาสตร์เช่นนี้การขับเคลื่อนความขัดแย้งขององค์กรประชาสังคมจึงเป็นแนวทางการทำงานเชิงรุกในการเปลี่ยนแปลงสังคมไปพร้อมๆ กับสร้างลักษณะการต่อสู้ให้ได้มาซึ่งความยุติธรรม พวกเขาจึงอาจสำแดงให้เห็นทั้ง **“อำนาจในการต่อต้าน (power to resist)”** ต่อการใช้อำนาจเข้ากดขี่ไปพร้อมๆ กับ **“อำนาจในการเปิดโปง (power to expose)”** เพื่อบ่อนทำลายความชอบธรรมของการใช้อำนาจดังกล่าว

นอกจากนี้ พวกเขาอาจแสดงให้เห็นถึง **“อำนาจในการโน้มน้าว (power to persuade)”** ที่จะสะท้อนให้เห็นถึงบางประเด็นที่ดำรงอยู่ในสถานการณ์ความขัดแย้ง รวมถึงชี้ให้เห็นถึงปัญหาเชิงโครงสร้างที่ก่อความขัดแย้งเหล่านั้นขึ้น โดยที่สิ่งเหล่านี้จะมีอิทธิพลต่อความคิดเห็นสาธารณะและต่อผู้กำหนดนโยบายในที่สุด

ในหลายกรณี การทำหน้าที่เผชิญหน้าและเปิดโปงการใช้อำนาจละเมิดสิทธิขั้นพื้นฐานของผู้คน จะสามารถบ่อนเซาะสิทธิอำนาจและความชอบธรรมของผู้กระทำได้ ในขณะที่เดียวกันการเปิดโปงและ/หรือประณามสิ่งเหล่านี้เองที่ทำให้การกระทำ ดังกล่าวกลายเป็นสิ่งที่ไม่สามารถเพิกเฉยต่อไปได้

ในกรณีอีกไม่น้อย แนวทางดังกล่าวจึงพุ่งตรงไปสู่การสร้างความเข้มแข็งให้กับประชาชนในการลุกขึ้นมาทำอะไรสักอย่างเพื่อเปลี่ยนแปลงสถานการณ์ ซึ่งบางครั้งได้กลายเป็นเงื่อนไขสำคัญที่กระตุ้นให้บังเกิดความล่มสลายของระบอบการเมืองที่กดขี่อย่างเลวร้ายลงในระยะยาว

อย่างไรก็ดี มีไม่น้อยเช่นกันที่กระบวนการเหล่านี้มักถูกใช้ควบคู่ไปกับการเคลื่อนไหวแบบติดอาวุธเพื่อต่อต้านระบบเดิม หากแต่ก็มีกรณีตัวอย่างจำนวนมากเช่นกันที่มีการแปรขบวนจากการเคลื่อนไหวด้วย วิธีการที่รุนแรงมาสู่การใช้กลยุทธ์ที่ไร้ความรุนแรงเพื่อเปิดช่องทางที่สร้างสรรค์ให้กับความขัดแย้ง

ประการที่สอง ยกระดับทัศนคติเกี่ยวกับความขัดแย้งผ่านการวางกรอบการมองใหม่และเปลี่ยนแปลงการรับรู้เดิม บทบาทในทำนองนี้อาจขึ้นอยู่กับการทำงานสื่อสารระหว่างกลุ่มต่างๆ ที่ความขัดแย้งนั้นๆ ได้สร้างเส้นแบ่งเอาไว้ หลายกรณีองค์กรประชาสังคมทำหน้าที่ในการสร้างกระบวนการพูดคุยระหว่างประชาชนกับประชาชนด้วยกัน หรืออำนวยความสะดวกให้การสื่อสารทางตรงระหว่างผู้คนในกลุ่มต่างๆ ทั้งที่ขึ้นอยู่กับกลุ่มอาชีพ (ครู, นักข่าว), การมีอัตลักษณ์ร่วมบางอย่าง (กลุ่มผู้หญิง, กลุ่มเยาวชน) หรือในบางกรณีก็เป็นการรวมกลุ่มที่อยู่บนฐานของการมีประสบการณ์เกี่ยวกับความขัดแย้งร่วมกัน (ทหารผ่านศึกของแต่ละฝ่าย, ที่ปรึกษาทางนโยบาย)

ความสัมพันธ์ของผู้คนเหล่านี้จะนำไปสู่การทบทวนการรับรู้เดิมเกี่ยวกับ “ศัตรู” และ “ความเป็นคนอื่น” เสียใหม่ รวมถึงท้าทายวาทกรรมว่าด้วยความเกลียดชังอีกด้วย ซึ่งท้ายที่สุดแล้วจะเริ่มทำให้ผู้คนมองเห็นความจำเป็นในการหาทางออกอย่างสันติ เมื่อพวกเขาเริ่มมองเห็นความเป็นมนุษย์ในกันและกัน

ประการที่สาม พัฒนาวาระหรือนโยบายเพื่อสันติภาพ ตัวแสดงอย่างองค์กรประชาสังคมสามารถช่วยขัดเกลานโยบายเพื่อสันติภาพบางประการ โดยการบ่งชี้จุดที่เป็นปัญหาซึ่งเคยถูกมองข้ามและเป็นจุดที่ทำให้เกิดช่องว่างระหว่างนโยบายกับการปฏิบัติ นอกจากนี้ ยังมีบทบาทสำคัญในการวิเคราะห์ประเด็นปัญหาและนำเสนอทางออก กลุ่มต่างๆ เหล่านี้ยังสามารถเข้าไปเกี่ยวข้องหนองงูกับการพูดคุยในทางนโยบายเพื่อหยิบ ยกประเด็นข้อขัดแย้ง และนำมาขับเคลื่อนรณรงค์ไปสู่การสร้างเจตจำนงทางการเมืองร่วมกันระหว่างผู้กำหนดนโยบาย รวมไปถึงการขับเคลื่อนแปรเปลี่ยนยุทธศาสตร์เหล่านั้นไปสู่ผลที่พึงปรารถนา

อย่างไรก็ตาม กระบวนการสันติภาพดังกล่าวที่องค์กรประชาสังคมมุ่งผลักดันเหล่านี้ไม่ได้จำกัดเฉพาะการหาหนทางเพื่อให้มีการการหยุดยิงเท่านั้น หากแต่จุดเน้นสำคัญได้แก่กระบวนการสนับสนุนให้สังคมนั้นๆ มีอนาคตที่มีความเป็นธรรมและสันติ ด้วยเหตุนี้ ในบางกรณีความขัดแย้ง กลุ่มประชาสังคมนี้เองที่เป็นฝ่ายที่กระตุ้นให้สาธารณะถกเถียงกันว่าสังคมที่ประชาชนต้องการสร้างขึ้นนั้นมีหน้าตาเป็นเช่นไร? ข้อเสนอในทำนองนี้ทำได้เป็นเพียงแค่ “พิมพ์เขียว” สำหรับอนาคตของสังคมที่พวกเขาพร้อมกันสร้างเท่านั้น หากแต่ยังเป็นการช่วยเผยสาเหตุของความขัดแย้งที่ลึกลงไปยิ่งกว่า บางกรณีเนื้อหาของพิมพ์เขียวเหล่านี้เองที่กลายเป็นวาระสำคัญในวงพูดคุยเพื่อสันติภาพหรือการเจรจาเพื่อสันติภาพในที่สุด

ประการที่สี่ ขับเคลื่อนผู้สนับสนุนสันติภาพโดยการสร้างทั้งแรงสนับสนุนและแรงกดดัน ในความขัดแย้งที่ติดอาวุธ ทั้งฝ่ายรัฐบาลและฝ่ายต่อต้านมักสร้างเหตุผลรองรับปฏิบัติการทางทหารของตนเองบนฐานของสิทธิอำนาจอันชอบธรรมในฐานะกองกำลังที่ถูกกฎหมายของฝ่ายแรก และบนฐานของการเป็นตัวแทนความต้องการของประชาชนในพื้นที่ความขัดแย้งของฝ่ายหลัง

ทว่าตัวแสดงอย่างองค์กรประชาสังคมทำหน้าที่แตกต่างกันออกไป พวกเขาอาจท้าทายข้อกล่าวอ้างดังกล่าวด้วยการแสดงให้เห็นว่าความคิดเห็นสาธารณะนั้นปฏิเสธต่อต้านแนวทางของการใช้กำลังของทั้งสองฝ่าย พร้อมทั้งยืนยันเรียกร้องการแสวงหาทางเลือกในการหาทางออกจากความขัดแย้ง

กิจกรรมและปฏิบัติการของพวกเขาอาจมีรูปแบบที่หลากหลาย ตั้งแต่นิทรรศการศิลปะ การนำเสนอข่าวสารสันติภาพ ไปจนกระทั่งถึงการเดินขบวน กระบวนการเหล่านี้มีส่วนสำคัญในบางกรณีความขัดแย้งที่ช่วยสร้างบรรยากาศให้เกิดกระบวนการสร้างสันติภาพจากภายใน

ประการที่ห้า เสริมสร้างความมั่นคงโดยการลดความรุนแรงและหนุนเสริมการสร้างเสถียรภาพ แม้ว่าบทบาทหลักในการรักษาความมั่นคงและปกป้องชีวิตและทรัพย์สินของประชาชนจะตกอยู่ในมือของกองกำลังของรัฐ (หรือในบางกรณีคือกองกำลังรักษาสันติภาพของนานาชาติ) แต่ก็พบว่าไม่น้อยที่พวกเขา กลับกลายเป็นปัญหาเสียเอง

หาไม่แล้วก็ไม่มีความสามารถเพียงพอต่อการภาระหน้าที่ตนเองต้องรับผิดชอบ หรือในบางกรณีก็มีกำลังที่น้อยและล่าช้าเกินไปที่จะปกป้องชีวิตของพลเรือน ในช่วงว่างดังกล่าวนี้เองที่ชุมชนหรือองค์กรประชาสังคมที่เคยตกอยู่ในฐานะของการเป็นเหยื่อจากเหตุการณ์ความรุนแรง กรณีจำนวนมากก็พบว่าพวกเขาลุกขึ้นมาทำหน้าที่ในการป้องกันความรุนแรงและช่วยเหลือเยียวยาผลกระทบที่เกิดจากการต่อสู้ด้วยกำลังอาวุธ

อย่างไรก็ตาม ในบางกรณีนั้นการลุกขึ้นของประชาชนในชุมชนเหล่านั้นคือการใช้อาวุธ ซึ่งในอีกแง่หนึ่งก็เป็นทางออกของข้อจำกัดของกองกำลังหลักดังกล่าว ดังเช่นการติดอาวุธให้กับพลเรือนเพื่อทำหน้าที่ในการป้องกันตนเองและหนุนเสริมการทำงานของกองกำลังทหารหลักในกรณีของจังหวัดชายแดนภาคใต้ แต่ก็พบว่ามีความเสี่ยงที่จะยิ่งทำให้ความขัดแย้งที่รุนแรงนั้นแหลมคมขึ้น และยากจะเยียวยาในระยะยาว (คยส., 2554: 7-10; Sarosi and Sombutpoonsiri, 2009: 24-27)

แต่กระนั้น ในอีกหลายกรณี โครงสร้างในระดับชุมชนก็สามารถทำงานร่วมกับหลายฝ่ายในการติดตามพัฒนาการและจัดวางจังหวะก้าวเชิงรุกในการลดทอนความรุนแรง หนึ่งในวิธีการเหล่านั้นได้แก่การพยายามจะจัดการแก้ปัญหาข้อขัดแย้งในระดับท้องถิ่นและป้องกันความเจ็บแค้นเฉพาะบุคคลในบางกรณีไม่ให้ขยายไปขับเคลื่อนความขัดแย้งในวงกว้าง

ประการที่หก บทบาทในกระบวนการจัดทำข้อตกลงสันติภาพ โดยทั่วไปแล้วกระบวนการเจรจาเพื่อยุติความขัดแย้งที่ติดอาวุธ (peace negotiation) มักเป็นอาณาบริเวณเฉพาะสำหรับคณะผู้แทนของทางรัฐบาลและตัวแทนฝ่ายตรงกันข้ามที่มีอำนาจชัดเจน รวมไปถึงตัวกลางที่อาจมาจากเอ็นจีโอระหว่างประเทศหรือตัวแทนขององค์กรระหว่างประเทศ โดยที่ธรรมชาติของกระบวนการเจรจาสันติภาพกระแสหลักมักมองข้ามกลุ่มประชาสังคม

กระนั้นก็ตาม ข้อค้นพบในงานศึกษาบางชิ้นก็ได้โต้แย้งการกีดกันเอากลุ่มองค์กรประชาสังคมออกจากกระบวนการสร้างสันติภาพในมิติดังกล่าว การพิจารณาย้อนหลังไปยังข้อตกลงสันติภาพ 25 ฉบับ นับตั้งแต่ต้นทศวรรษที่ 1990 เป็นต้นมาของ แอนโทนี วานิส-เซนต์ จอห์น (Anthony St.John) และ ดาร์เรน คิว (Darren Kew) พบว่าการมีส่วนร่วมในระดับที่สูงขององค์กรประชาสังคมในกระบวนการเจรจาสันติภาพจะมีส่วนช่วยให้เกิดความยั่งยืนของข้อตกลงสันติภาพนั้นๆ (Wanis-St.John and Kew, 2008)

กล่าวในอีกแบบก็คือ กลุ่มองค์กรประชาสังคมได้ทำให้ข้อตกลงดังกล่าวส่งผลให้เกิดภาวะที่พวกเขาเรียกว่า **“สันติภาพยั่งยืน (Sustained Peace)”** นอกจากนี้ ราวครึ่งหนึ่งของกรณีศึกษาก็พบว่าการมีส่วนร่วมของกลุ่มประชาสังคมในระดับกลางก็ยิ่งผลให้เกิดสันติภาพยั่งยืนขึ้น ยิ่งเฉพาะในกรณีที่ฝ่ายในฝ่ายหนึ่งของคู่ขัดแย้งมีลักษณะที่ไม่เป็นประชาธิปไตยหรือในอีกความหมายคือมีลักษณะเผด็จอำนาจ (ดังกรณีรัฐบาลไลบีเรียและเนปาล) การมีส่วนร่วมขององค์กรประชาสังคมกลุ่มสำคัญในวงเจรจาสันติภาพเพื่อที่จะนำไปสู่ภาวะสันติภาพถาวรนั้นถือเป็นความจำเป็นที่หลีกเลี่ยงไม่ได้เลยทีเดียว (กรุณาดูตาราง 2.2)

ตารางที่ 2.2 บทบาทขององค์กรประชาสังคมในกระบวนการเจรจาเพื่อสันติภาพ (Wanis-St.John and Kew, 2008: 26)

ประเทศ	ปีที่มีข้อตกลงสันติภาพ	บทบาทของประชาสังคม	ผลลัพธ์ของกระบวนการสร้างสันติภาพ
กัวเตมาลา	กัวเตมาลาซิตี, 1996	สูง	สันติภาพยั่งยืน
ไลบีเรีย 2	อักรา, 2003	สูง	สันติภาพยั่งยืน
โมซัมบิก	1992	สูง	สันติภาพยั่งยืน
เซียร์รา ลีโอน 2	2000, ข้อตกลงหยุดยิงอบูจา	สูง	สันติภาพยั่งยืน
บอสเนีย	เดย์ตัน, 1995	ต่ำ	สันติภาพยั่งยืน

บรูไน 1	1995, ข้อสัญญาแห่งรัฐบาล	ต่ำ	สงครามหวนคืน, 1995
บรูไน 2	2000, ข้อตกลงอาวุธ	ต่ำ	สงครามหวนคืน, จนถึง 2002 และ ข้อตกลงหยุดยิงในปี 2006
บรูไน 3	2006, ข้อตกลงเพื่อทำความเข้าใจการ หยุดยิง	ต่ำ	สันติภาพเย็นชา
คองโก 1	คองโก-คินชาซา, 1999	ต่ำ	สงครามหวนคืน, 2000
เอธิโอเปีย-เอริเทรีย	อัลเจียร์, 2000	ต่ำ	สันติภาพเย็นชา
อิสราเอล- ปาเลสไตน์	1993	ต่ำ	สงครามหวนคืน, 2001
โคโซโว	แรมบัวเลอร์, 1999 (ฝ่ายเซิร์บ/ สาธารณรัฐยูโกสลาเวียไม่เข้าร่วมลงนาม)	ต่ำ	สงครามหวนคืน, 1999 และ แยกตัวในปี 2008
ไลบีเรีย 1	อบูจา, 1996	ต่ำ	สงครามหวนคืน, 2000
เนปาล	2005, สนธิสัญญา 12 ข้อ	ต่ำ	สงครามหวนคืน, 2006
ไนจีเรีย (สามเหลี่ยมแม่น้ำ ไนเจอร์)	2004, ข้อตกลงสามเหลี่ยมแม่น้ำไนเจอร์	ต่ำ	สงครามหวนคืน, 2005
รวันดา	1993, ข้อตกลงอาวุธ	ต่ำ	สงครามหวนคืน และเกิดการฆ่า ล้างเผ่าพันธุ์ในปี 1994
ทาจิกสถาน	1997, ข้อตกลงทั่วไป	ต่ำ	สันติภาพเย็นชา
คองโก 2	คองโก-คินชาซา, 2003	กลาง	สันติภาพเย็นชา
เอลซัลวาดอร์	แซฟพลเทอเพ็ก, 1992	กลาง	สันติภาพยั่งยืน
มาซิโดเนีย	2001, ข้อตกลงกรอบการทำงานโอริต	กลาง	สันติภาพยั่งยืน
ไอร์แลนด์เหนือ	1998, ข้อตกลงกีดพรายเดย์	กลาง	สันติภาพยั่งยืน
เซียร์รา ลีโอน 1	1999, ข้อตกลงสันติภาพโลเม	กลาง	สงครามหวนคืน, 2000
แอฟริกาใต้	1994	กลาง	สันติภาพยั่งยืน
ศรีลังกา	2002	กลาง	สงครามหวนคืน, 2005
ซูดาน (ใต้)	2004	กลาง	สันติภาพเย็นชา

หมายเหตุ: ทั้งสองวงกรอบการวิเคราะห์โดยการพิจารณาตัวชี้วัดที่เป็นระดับของการเข้าไปมีส่วนร่วมของกลุ่ม
ประชาสังคมในกระบวนการสันติภาพ 3 ระดับ ได้แก่

ระดับสูง (high) หมายถึง กลุ่มประชาสังคม (หรือพันธมิตร) ได้เข้าไปมีที่มั่นในโต๊ะเจรจาสันติภาพ

ระดับกลาง (moderate) คือระดับที่แม้กลุ่มประชาสังคมจะไม่มีที่มั่นดังกล่าว แต่ก็มีอิทธิพลอย่างชัดเจนต่อ
ฝ่ายต่างๆ ที่อยู่บนโต๊ะเจรจา

ระดับต่ำ (low) หมายถึง กลุ่มประชาสังคมไม่มีที่นั้งและไม่มีหรือแทบจะมีอิทธิพลน้อยมากต่อฝ่ายต่างๆ บนโต๊ะเจรจาเลย.

ส่วนผลลัพธ์ของกระบวนการเจรจาสันติภาพดังกล่าวก็ได้รับการจำแนกออกเป็น 3 รูปแบบ ได้แก่

สันติภาพยั่งยืน (sustained peace) หมายถึง การแปรข้อตกลงในทางปฏิบัติมีความก้าวหน้า แม้ว่าจะมีสะดุดบ้างในบางช่วงเวลาและความเป็นปฏิปักษ์ระหว่างคู่ขัดแย้งจะยังคงดำรงอยู่ แต่ก็ได้หันกลับไปสู่การสู้รบเหมือนดังก่อนหน้าการทำข้อตกลงสันติภาพ ในขณะเดียวกัน ประเทศก็เดินหน้าการพัฒนาทางการเมืองและเศรษฐกิจไปพร้อมๆ กับขั้นตอนการสร้างความสัมพันธ์ การยุติการเคลื่อนไหวทางการเมืองและการวางอาวุธ

สันติภาพเย็นชา (cold peace) ที่หมายถึงภาวะที่แม้ว่าจะไม่มีต่อสู้ด้วยกำลังอาวุธจากทุกฝ่าย แต่ประเทศก็ไม่สามารถเดินหน้าในด้านต่างๆ ได้โดยง่ายนัก เนื่องจากอยู่ในภาวะที่ไร้ซึ่งเสถียรภาพ มีแนวโน้มที่จะกลับไปสู่การใช้ความรุนแรงอีกครั้ง ในขณะที่การพัฒนาเศรษฐกิจและการเมืองก็ไม่ได้กลายเป็นวาระหลัก การวางอาวุธและเคลื่อนไหวต่อต้านยังคงดำรงอยู่ เพียงแต่ยังไม่เกิดการปะทุขึ้นของความรุนแรง

สงครามทวนคืน (resumed war) ซึ่งหมายถึงภาวะที่ฝ่ายต่างๆ ละทิ้งข้อตกลงสันติภาพและหันกลับมาใช้อาวุธต่อกรกันอีกครั้ง หากจะมีการเจรจากันอีกรอบก็ไม่ได้วางอยู่บนเนื้อหาของการสร้างสันติภาพในระยะยาว หากแต่มีความคาดหวังเพียงแค่การหยุดยิงเท่านั้น.

นอกจากนี้ เมื่อกลับมาพิจารณาจากบทบาทหน้าที่ขององค์กรประชาสังคมในกระบวนการเจรจาสันติภาพแล้ว การสร้างเงื่อนไขและบรรยากาศที่นำไปสู่การพูดคุยถือเป็นบทบาทสำคัญที่กระทำผ่านการเปิดช่องทางการสื่อสารระหว่างฝ่ายต่างๆ ที่ขัดแย้งกัน โดยใช้สถานะที่ไม่เป็นทางการและไม่ได้เป็นตัวแสดงหลักในกระบวนการเจรจา สิ่งเหล่านี้เองที่สามารถทำให้มีความเป็นไปได้ที่จะดึงตัวแสดงสำคัญเข้าสู่กระบวนการ โดยไม่ต้องกังวลว่าจะสูญเสียความชอบธรรมใดๆ หรือถูกปฏิเสธตั้งแง่จากมวลชนที่สนับสนุนตน (ซึ่งนี่คือข้อจำกัดของผู้นำในระดับสูงที่ต้องกังวลต่อความคิดเห็นสาธารณะในบางกรณี หรือมวลชนสนับสนุนในอีกบางกรณี ความสร้างสรรค์ในการต่อรองจึงหดแคบ)

สิ่งที่พวกเขาเหล่านี้ทำคล้ายเป็นดัง **“ประตูหลังบ้าน (back channel)”** ในการสื่อสารระหว่างคู่ขัดแย้งดังที่พบในหลายกรณีนั่นเอง

หรือในอีกทางหนึ่ง พื้นที่ของประชาสังคมยังสามารถเอื้อให้เกิดกระบวนการพูดคุยช่องทางที่สอง (Track II) ที่ไม่เป็นทางการเพื่อเสริมกับช่องทางหลักที่เป็นทางการ (Track I) อย่างไรก็ตาม ยังมีบางกรณีที่ตัวแสดงประชาสังคมได้รับความเชื่อมั่นให้กลายเป็นตัวกลาง หรือผู้อำนวยความสะดวกในกระบวนการเจรจาสันติภาพในช่องทางที่เป็นทางการ ในกรณีเช่นนี้ บางกลุ่มอาจมีบทบาทสนับสนุนงบประมาณเพื่ออำนวยความสะดวกต่อกระบวนการ ในขณะที่บางกลุ่มอาจช่วยเหลือเพียงสร้างความไว้วางใจระหว่างคู่สนทนาและทักษะบางประการที่เป็นประโยชน์ต่อกระบวนการโดยรวม

นอกจากนี้ ตัวแสดงอย่างองค์กรประชาสังคมยังสามารถทำหน้าที่เป็นตัวกระตุ้นสำคัญในการสร้างการมีส่วนร่วมของสาธารณชนอย่างสร้างสรรค์ต่อกระบวนการเจรจาเพื่อสันติภาพ เนื่องจากพวกเขาสามารถจะสร้างแรงสนับสนุนต่อการเปลี่ยนแปลงที่ยั่งยืนมากกว่าการตั้งคำถามต่อการใช้อำนาจโดยไม่ชอบของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง

ตำแหน่งแห่งที่ของตัวแสดงประชาสังคมอาจอยู่ในฐานะแรงผลักดันวาระต่างๆ เหล่านี้ต่อพรรคการเมืองดังที่เกิดขึ้นในไอร์แลนด์เหนือหรือแอฟริกาใต้ หรืออาจเป็นกลไกในการสร้างคำปรึกษาหารือ ตลอดจนการเข้าไปมีส่วนร่วม

โดยตรงที่ตั้งเอาประเด็นที่เป็นจุดสนใจของประชาชนในพื้นที่ความขัดแย้งไปพัฒนาขึ้นในข้อตกลงสันติภาพ หรือแม้แต่มิ
ส่วนอย่างสำคัญในแปรเนื้อของข้อตกลงเหล่านั้นสู่การปฏิบัติ

ประการที่เจ็ด การสร้างสันติภาพในระดับชุมชน ซึ่งที่จริงแล้วเป็นเป้าหมายหลักของกระบวนการสร้าง
สันติภาพโดยรวม เนื่องจากว่าการป้องกันความขัดแย้งอย่างได้ผลในระดับท้องถิ่นหรือชุมชนนั้นจะมีส่วนสร้างความ
เข้มแข็งให้กับกระบวนการสันติภาพโดยภาพรวมด้วย ในขณะที่เดียวกันก็สร้างแรงบันดาลใจให้การริเริ่มการทำงาน
สร้างสันติภาพในพื้นที่หรือชุมชนอื่นๆ ตามมา

ทั้งนี้ มีบางกรณีที่กระบวนการสันติภาพในระดับชาติอาจประสบกับภาวะชะงักงัน (ดังเช่นกรณีชายแดนใต้ใน
ปัจจุบัน) หากแต่ในระดับชุมชนซึ่งมีพลวัตที่แตกต่างกันออกไปอาจสร้างความเป็นไปได้ในการก่อรูปพื้นที่ซึ่งเรียกกันว่า
“โซนสันติภาพ (Zone of Peace)” ขึ้น บนฐานที่ตอบสนองต่อจุดสนใจหรือผลประโยชน์ของชาวบ้านในพื้นที่ที่ต่าง
ตระหนักว่าจำเป็นต้องหาหนทางที่จะอยู่ร่วมกันให้ได้โดยสันติ

แน่นอนว่าสิ่งเหล่านี้อาจอยู่นอกเหนือตัวบทกฎหมายที่มารองรับ แต่การสร้างสันติภาพในหน่วยที่เล็กกว่าเช่นนี้
นอกจากจะมีความต่อเนื่องยั่งยืนแล้ว ยังอาจจะส่งผลในแง่ของการสร้างแรงกดดันทางบวกต่อการสร้างสันติภาพใน
ระดับอื่นๆ ด้วยเช่นกัน

**ประการที่แปด เปลี่ยนผ่านรากเหง้าและผลที่ตามมาของความขัดแย้ง ตลอดจนสร้างวัฒนธรรมสันติภาพ
ให้เกิดขึ้น** ข้อตกลงสันติภาพที่ได้รับการลงนามจะไร้ประโยชน์หากผู้คนยังรู้สึกที่ไม่ได้รับความเป็นธรรมและจมอยู่กับ
บาดแผลจากความรุนแรงที่เกิดขึ้น การอาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่ายในการฟื้นฟูสังคมหลังจากความขัดแย้งจึงเป็นสิ่ง
สำคัญ

องค์กรประชาสังคมอาจแสดงบทบาทสำคัญในจุดนี้ โดยการผลักดันเจตนารมณ์ทางการเมืองที่จะสร้างสรรค์
และค้ำจุนข้อตกลงทางการเมืองที่เกี่ยวกับการสถาปนาโครงสร้างและบรรยากาศทางการเมืองที่จะสามารถหลอมรวม
เอาความต้องการของแต่ละฝ่ายเข้าไว้ด้วยกัน

ทั้งนี้ การยึดหยัดที่จะรักษาโครงสร้างทางการเมืองก่อนความขัดแย้งปะทุเอาไว้ นั้น รังแต่จะยึดความขัดแย้งให้
ดำรงอยู่ยาวนานขึ้น (หรือในบางกรณีก็อาจนำไปสู่ความรุนแรงรอบใหม่) มากกว่าจะเป็นหนทางแก้ไขปัญหา กล่าวใน
อีกแบบก็คือความยั่งยืนของสันติภาพนั้นขึ้นอยู่กับ การปรับเปลี่ยน โครงสร้างทางการเมืองที่จะสามารถรองรับความ
ต้องการของแต่ละฝ่ายได้อย่างสมดุล

เพื่อที่ก่อให้เกิดกระบวนการเหล่านี้ กลุ่มประชาสังคมในท้องถิ่นที่อาจร่วมมือกับกลุ่มประชาสังคมระหว่าง
ประเทศจึง มีบทบาทสำคัญในการผลักดันการเปลี่ยนผ่านเชิงโครงสร้างดังกล่าวในระยะยาว

องค์กรประชาสังคมยังมีต้นทุนมากมายสำหรับการแสดงบทบาทในกระบวนการสร้างความปรองดองระหว่าง
ผู้คนในพื้นที่ความขัดแย้ง โดยการเปลี่ยนผ่านความรู้สึกของความเป็นศัตรูและความเป็นอื่นไปสู่การมองเห็นความเป็น
มนุษย์ที่ต้องใช้ชีวิตอยู่ร่วมกัน

การริเริ่มของกระบวนการดังกล่าวอาจเกิดจากการพยายามสร้างสายสัมพันธ์ข้ามเส้นแบ่งต่างๆ ที่ก่อตัวขึ้น
ท่ามกลางความขัดแย้ง โดยที่บ่อยครั้งมักจะใช้พื้นฐานความคิดความเชื่อที่ดำรงอยู่ในทางจารีตวัฒนธรรมและจิต
วิญญาณเพื่อให้เข้าถึงความหมายที่ล้าลึกในใจของผู้คน ในขณะที่เดียวกัน องค์กรประชาสังคมอาจมีส่วนช่วยทำให้
กระบวนการในการปลดอาวุธ (Disarmament) การสลายกำลังรบ (Demobilisation) และการหวนกลับคืนสู่สังคม
(Re-Integration) (หรือที่เรียกกันว่า DDR) โดยพิจารณาจากปัจจัยแห่งความสำเร็จและล้มเหลวของกระบวนการ
เหล่านี้ที่จำต้องขึ้นอยู่กับความต้องการและแรงบันดาลใจของชุมชนในพื้นที่ความขัดแย้งนั้นๆ

นอกจากนี้ ภารกิจในระยะยาวที่องค์กรประชาสังคมจำนวนไม่น้อยทุ่มเทกำลังลงไปในการทำงานคือการ
พยายามหยิบยกรากเหง้าของความรุนแรงเชิงโครงสร้างที่ดำรงอยู่และเรียกร้องการให้หลักประกันต่อความมั่นคงของ
มนุษย์ การมีส่วนร่วมของพวกเขาในกระบวนการต่างๆ จะทำให้รัฐบาลหรือโครงสร้างของรัฐไม่สามารถเพิกเฉยต่อ

ความต้องการของประชาชน ได้ บทบาทสำคัญของพวกเขาคือการบรรเทาความตึงเครียดและความขัดแย้งในสังคมไปพร้อมๆ กับท้าทายและตั้งคำถามกับแนวคิดเหยียดเชื้อชาติ (Racism) การเกลียดกลัวคนอื่น (Xenophobia) และการเลือกปฏิบัติ (Discrimination) ในทางกลับกันก็สนับสนุนความอดทนอดกลั้น (Tolerance) และวัฒนธรรมสันติภาพ (Culture of Peace) ให้ก่อตัวขึ้นในหมู่ผู้คน

ความขัดแย้งที่ในหลายกรณีปะทุขึ้นมาเป็นความรุนแรงที่สร้างความเสียหายต่อชีวิต และทรัพย์สินของมนุษย์นั้นไม่สามารถจะจัดการจากคนจำนวนเพียงน้อยนิดจากข้างบนได้อีกต่อไป แม้ว่ากระบวนการสร้างสันติภาพจากข้างบนจะมีส่วนกำหนดทิศทางของสันติภาพ แต่บทบาทของตัวแสดงประชาสังคมในความขัดแย้งเหล่านี้เองที่จะเป็นหลักประกันสำคัญในการก่อตัวและดำรงอยู่ของสันติภาพยั่งยืน

นอกจากนี้ หากพิจารณาการสร้างสันติภาพในฐานะที่เป็นกระบวนการทางสังคมอย่างหนึ่ง ในแง่นี้ก็คือการเปลี่ยนแปลงสังคมที่มีปัจจัยสำคัญคือการกระทำจากผู้คนภายในสังคมนั้นๆ นั่นเอง ในหลายกรณี สิ่งนี้หมายถึงการพยายามประกอบสร้างโครงสร้างทางการเมืองและสังคมชนิดใหม่ที่จะสามารถทำให้ผู้คนใช้ชีวิตอยู่ได้เอียงมนุษย์ด้วยกัน ในขณะที่เงื่อนไขของความขัดแย้งที่จะนำมากล่าวอ้างรองรับการใช้ความรุนแรงนั้นก็มิมีน้ำหนักถดถอยน้อยลงไป กระบวนการดังกล่าวนี้จึงทำให้เพียงแค่การค้นหาวิธีการที่ให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งยอมจำนนและวางอาวุธลงเท่านั้น

ตอน 3

เปิดแผนผังฐานข้อมูล CSOs ชายแดนใต้

(ที่มา: <http://www.deepsouthwatch.org/node/3203>)

หากนับเหตุการณ์ปล้นปืนที่ค่ายกองพันพัฒนาที่ 4 อำเภอเจาะไอร้อง จังหวัดนราธิวาสเมื่อวันที่ 4 มกราคม 2547 เป็นหมุดหมายสำคัญของความรุนแรงที่ต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน (ในขณะที่บางคนเชื่อว่าคลื่นรอบใหม่ก่อตัวตั้งเค้ามาตั้งแต่ปี 2544) ความขัดแย้งที่ปะทุขึ้นเป็นความรุนแรงได้นำพาพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ให้ จมอยู่กับความรุนแรงเป็นเวลา กว่า 8 ปี ฐานข้อมูลของศูนย์เฝ้าระวังสถานการณ์ พบว่าในห้วงเวลานับตั้งแต่เดือนมกราคม 2547 จนถึงเดือนเมษายน 2555 รวมทั้งสิ้น 100 เดือน มีเหตุการณ์ความรุนแรงเกิดขึ้นในพื้นที่ 11,698 ครั้ง ทำให้มีผู้บาดเจ็บล้มตาย (casualties) สูงถึง 14,249 ราย ในจำนวนนี้มีผู้เสียชีวิต 5,170 ราย และบาดเจ็บ 9,079 ราย

น่าสนใจว่าเมื่อพิจารณาถึงประเภทเหยื่อที่ตกเป็นเป้าของการใช้ความรุนแรงจนกระทั่งเสียชีวิต (ไม่ว่าจะกระทำจากฝ่ายใดและเพื่อเป้าประสงค์ใดก็ตาม) ก็พบว่าพลเรือนที่ไม่ติดอาวุธนั้นเป็นกลุ่มที่มีจำนวนมากที่สุด จึงอาจกล่าวได้ว่าลักษณะของความขัดแย้งที่ถึงตายซึ่งดำรงอยู่ในพื้นที่ในขณะนี้นั้นส่งผลกระทบต่อพลเรือนอย่างหนักหน่วงและสะท้อนถึงการขาดความสามารถของรัฐในการทำหน้าที่พื้นฐานในการปกป้องและรักษาชีวิตของประชากรภายใต้การปกครองของตนเองได้ แม้ว่าจะมีการทุ่มเทกำลังและทรัพยากรจำนวนมากเข้ามทาบเพื่อแก้ปัญหาตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา ในขณะเดียวกัน ลักษณะของกลุ่มติดอาวุธฝ่ายต่อต้านที่ไม่เปิดเผยตัวแสดงความรักใคร่และข้อเรียกร้องยังทำให้ความสูญเสียที่เกิดขึ้นมักถูกให้ความหมายอย่างสับสนตลอดมา

ความสูญเสียที่ประชาชนประสบนี้เองที่มีส่วนสร้างความชอบธรรมและสร้างแรงกระตุ้นให้พวกเขาลุกขึ้นมา รวมกลุ่มและทำกิจกรรมอันหลากหลายในอาณาบริเวณนอกภาครัฐ หรือในที่นี้คือพื้นที่ของภาคประชาสังคมที่แยกขาด

จากการกำกับชี้แนะของรัฐ โดยที่อาจจะมีการทำที่ที่ร่วมมือกับรัฐในบางระดับไปจนถึงการต่อต้านหรือท้าทายตั้งคำถามกับการใช้อำนาจอันมิชอบทั้งของรัฐและกองกำลังติดอาวุธฝ่ายตรงกันข้าม (กรุณาดูข้อถกเถียงเกี่ยวกับความหมายของ “ประชาสังคม” ในตอนที่ 1 ‘ทำความเข้าใจไอดี “ประชาสังคม” ในต่างบริบท’)

เพื่อที่จะทำการประเมินภาพรวมของกลุ่มประชาสังคม ตลอดจนวิเคราะห์บทบาทหน้าที่และศักยภาพในการทำงานเพื่อสันติภาพของพวกเขาในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ งานวิจัยชิ้นนี้จึงมุ่งสำรวจและจัดประเภทการทำงานของกลุ่มต่างๆ พร้อมทั้งจัดทำแผนผังของกลุ่มประชาสังคมในพื้นที่เพื่อสะท้อนให้เห็นตำแหน่งแห่งที่ของพวกเขา ทั้งยังใช้เป็นเครื่องมือในการประเมินและสร้างศักยภาพของพวกเขาในกระบวนการสร้างสันติภาพที่กำลังดำเนินอยู่ในปัจจุบัน

งานวิจัยชิ้นนี้กำหนดกรอบการพิจารณาประชาสังคมในฐานะที่เป็น “พื้นที่กลาง” ที่ผู้คนในจังหวัดชายแดนภาคใต้สามารถรวมกลุ่มและเข้ามาแสดงบทบาทและสะท้อนความต้องการของพวกเขาได้อย่างเสรีและปลอดภัยเพียงพอ ประชาสังคมในที่นี้เป็นอาณาบริเวณหรือพื้นที่ที่อยู่ระหว่างรัฐกับครอบครัว ในขณะที่เดียวกันก็เป็นอาณาบริเวณตรงกลางที่อยู่ระหว่างคู่ขัดแย้งหลักที่อ้างเหตุผลรองรับการใช้ความรุนแรงเพื่อให้บรรลุซึ่งเป้าหมายของตนเอง ซึ่งในกรณีความขัดแย้งในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ก็คือ “รัฐ” ในความหมายอย่างแคบฝ่ายหนึ่ง และ “เครือข่ายของขบวนการติดอาวุธที่ต่อต้านรัฐและมุ่งหวังสถาปนาอำนาจรัฐปัตตานีขึ้นมาใหม่”² อีกฝ่ายหนึ่ง

ประชาสังคมในที่นี้จึงหมายถึง กลุ่ม องค์กร สมาคม ชมรม ชุมชน เครือข่าย คณะทำงาน หรือคณะกรรมการที่จัดตั้งขึ้นทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ มีการรวมตัวของสมาชิกโดยความสมัครใจเพื่อทำกิจกรรมที่มีวัตถุประสงค์ที่ต้องการบรรลุร่วมกัน โดยมีจุดสนใจหรือผลประโยชน์สาธารณะเป็นเป้าหมายด้านหลัก ที่สำคัญการรวมกลุ่มและการทำงานของพวกเขาก็ไม่ได้อยู่บนพื้นฐานของการบังคับขู่เข็ญ ทั้งยังยึดมั่นในกระบวนการที่ไม่ใช้ความรุนแรงเป็นสำคัญ ทั้งนี้ การรวมกลุ่มและปฏิบัติการขององค์กรประชาสังคมในที่นี้อาจวางอยู่บนพื้นฐานของทั้งค่านิยมประชาธิปไตยและเสรีนิยม และค่านิยมที่อ้างอิงพื้นฐานจากวัฒนธรรมและศาสนาที่ถักทอผู้คนให้อยู่ภายใต้ความสัมพันธ์ระหว่างกัน

ในแง่ความสัมพันธ์ต่อรัฐและฝ่ายต่อต้านรัฐหรือในกรณีนี้คือความสัมพันธ์ต่อคู่ขัดแย้งหลักนั้น องค์กรประชาสังคมที่งานวิจัยชิ้นนี้มุ่งศึกษาอาจมีท่าทีทั้งในด้านของการให้ความร่วมมือ สนับสนุน หรืออย่างน้อยก็เห็นอกเห็นใจ และทั้งในด้านของการต่อต้าน ตั้งคำถาม และวางตำแหน่งเป็นฝ่ายที่คอยตรวจสอบถ่วงดุลคู่ขัดแย้งทั้งสองข้าง

นอกจากนี้ งานวิจัยชิ้นนี้ยังให้น้ำหนักกับองค์กรประชาสังคมในระดับท้องถิ่น (Local Civil Societies) เป็นสำคัญ กล่าวคือ จะมุ่งพิจารณาบทบาทของกลุ่มที่มีคนทำงานอยู่ในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ (ในกรณีนี้ที่เคร่งครัด คือพื้นที่จังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส และบางส่วนของสงขลา) เป็นด้านหลัก แม้ว่าจมองเห็นบทบาทสำคัญขององค์กรประชาสังคมในระดับชาติและในระดับนานาชาติที่มีบทบาทในการทำงานหรือสนับสนุนการทำงานขององค์กรนอกภาครัฐอยู่ในปัจจุบัน แต่การจำกัดการพิจารณาการทำงานในระดับพื้นที่เช่นนี้น่าจะสอดคล้องกับประเมินศักยภาพของกลุ่มประชาสังคมในกระบวนการสร้างสันติภาพที่มาจากข้างล่าง (bottom up approach) อันจะเป็นหลักประกันที่จะรักษาเสถียรภาพของข้อตกลงสันติภาพในระยะยาวอีกด้วย (กรุณาอ่านรายละเอียดในตอน 2 ‘ความชอบธรรมหลักประกัน และบทบาทที่ควรเป็น’)

อย่างไรก็ตาม ขอบเขตในการนิยามความหมายดังกล่าวยังเปิดกว้างให้หมายรวมถึงกลุ่มองค์กรที่แสดงบทบาทในระดับชาติและนานาชาติซึ่งมีฐานการทำงานหลักอยู่นอกพื้นที่ หากแต่มีสาขาหรือสำนักงานประจำอยู่ในพื้นที่อีกด้วย

² แม้ว่าฝ่ายต่อต้านในกรณีดังกล่าวจะยังไม่ประกาศแสดงความรับผิดชอบและขอเรียกร้องอย่างเป็นทางการและน่าเชื่อถือเพียงพอ แต่การเคลื่อนไหวทั้งในแง่ของการทหาร การรณรงค์ขับเคลื่อนมวลชน และการโฆษณาชวนเชื่อก็ตามการกระทำอื่นๆ ก็กันอย่างต่อเนื่อง งานศึกษาในระยะหลังบางชิ้นให้ความชัดเจนว่าเครือข่ายหรือกลุ่มที่เคลื่อนไหวดังกล่าวอยู่นั้นอยู่ภายใต้การนำของกลุ่ม BRN Coordinate ในขณะที่กลุ่มที่มีบทบาทล่าสุดรองลงมา คือ PULO ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนงานสร้างแรงสนับสนุนในเวทีระหว่างประเทศ อย่างไรก็ตาม กลุ่มเคลื่อนไหวดังกล่าวถูกรับรู้จากชาวบ้านในพื้นที่ถึงการมีตัวตนอยู่จริงและเรียกขานพวกเขาในนาม “ญูแหว” ซึ่งเป็นภาษามลายูถิ่นปัตตานี ที่แปลว่า “นักต่อสู้”.

งานวิจัยชิ้นนี้จึงมุ่งพิจารณาบทบาทหน้าที่ วัตถุประสงค์ ตลอดจนกิจกรรมหลักของกลุ่มที่ได้รับการปฏิบัติการจริงเพื่อเป็นหลักเกณฑ์หลักในการจัดประเภท โดยที่ตระหนักดีว่ามีบางกลุ่มที่มีสิ่งเหล่านี้ซ้อนทับกันในหลายประเภท ซึ่งในแง่หนึ่งก็สะท้อนให้เห็นว่ากลุ่มดังกล่าวมีการสะสมต้นทุนทางสังคมที่เพิ่มอำนาจต่อรองของตนไปในตัวด้วย ทั้งนี้คณะผู้วิจัยได้จำแนกประเภทของกลุ่มต่างๆ ออกเป็น 12 กลุ่ม (กรุณาดูรายละเอียดใน ‘แผนผังฐานข้อมูลองค์กรประชาสังคมในชายแดนใต้’ ที่ <http://www.deepsouthwatch.org/node/3201>)

1. กลุ่มสิทธิมนุษยชน หมายถึง กลุ่มองค์กรที่มีบทบาทขับเคลื่อนในประเด็นการต่อต้านการละเมิดสิทธิมนุษยชน และสนับสนุนการจัดการความขัดแย้งผ่านกระบวนการยุติธรรม รณรงค์การบังคับใช้กฎหมายปกติเพื่อเอาผิดกับผู้ละเมิดโดยไม่เลือกปฏิบัติ สนับสนุนหลักการนิติธรรมและวัฒนธรรมการพร้อมรับผิด

(คลิกดูรายละเอียดที่ http://www.deepsouthwatch.org/sites/default/files/01csos_human_right_apr2012.pdf)

2. กลุ่มเยียวยา หมายถึง กลุ่มองค์กรที่มีบทบาทช่วยเหลือเยียวยาผู้ได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์ความรุนแรงทั้งทางตรงและทางอ้อม ตลอดจนฟื้นฟูสภาพจิตใจเหยื่อและญาติของเหยื่อและเสริมสร้างศักยภาพของพวกเขาให้ข้ามผ่านความเจ็บปวดทั้งทางจิตใจและทางกายภาพ ตลอดจนอคติและความเกลียดชัง

(คลิกดูรายละเอียดที่ http://www.deepsouthwatch.org/sites/default/files/02csos_healing_apr2012.pdf)

3. กลุ่มสื่อสารสาธารณะ หมายถึง กลุ่มที่มีบทบาทในการสร้างพื้นที่การสื่อสารระหว่างผู้คนในพื้นที่ และระหว่างผู้คนทั้งในและนอกพื้นที่ความขัดแย้ง จัดทำสื่อที่พยายามสะท้อนเสียงของผู้คนในพื้นที่ผ่านช่องทางต่างๆ ทั้งยังเป็นกลไกสำคัญในการสร้างความเข้าใจต่อสภาพความเป็นจริงในพื้นที่ความขัดแย้ง รวมทั้งทำหน้าที่ในการเปิดเผยและตรวจสอบถ่วงดุลการใช้อำนาจโดยมิชอบของฝ่ายต่างๆ

(คลิกดูรายละเอียดที่

http://www.deepsouthwatch.org/sites/default/files/03csos_public_communication_apr2012.pdf)

4. กลุ่มการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม หมายถึง กลุ่มองค์กรที่มีบทบาทในการรณรงค์เพื่อรักษาไว้ซึ่งวัฒนธรรมท้องถิ่นที่สะท้อนอัตลักษณ์ของผู้คนในกลุ่มต่างๆ ไว้ในทุกมิติ ตลอดจนเสริมสร้างเงื่อนไขในการเข้าใจข้ามวัฒนธรรม มีบทบาทเรียกร้องเชิญชวนผู้คนให้นำหลักการศาสนามาปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ตลอดจนเคลื่อนไหวรณรงค์ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับหลักการศาสนา นอกจากนี้ยังรวมถึงกลุ่มที่มีบทบาทสำคัญในการจัดการเรียนการสอนนอกระบบของรัฐ

(คลิกดูรายละเอียดที่

http://www.deepsouthwatch.org/sites/default/files/04csos_education_religion_culture_apr2012.pdf)

5. กลุ่มทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม หมายถึง กลุ่มองค์กรที่มีบทบาทส่งเสริมการพิทักษ์รักษาและใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน รณรงค์เรียกร้องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เป็นธรรม โดยเน้นการหนุนเสริมบทบาทของชุมชนในการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรของตนเอง

(คลิกดูรายละเอียดที่

http://www.deepsouthwatch.org/sites/default/files/05csos_resource_environmental_apr2012.pdf)

6. กลุ่มวิชาการ หมายถึง กลุ่มองค์กรที่มีบทบาทสร้างองค์ความรู้และชุดคำอธิบายทางทฤษฎีในประเด็นต่างๆ ผ่านการผลิตงานวิชาการทั้งงานวิจัย บทวิเคราะห์ รายงาน ตลอดจนการสัมมนาวิชาการ เพื่อหนุนเสริมการทำงานและสร้างความเข้มแข็งให้กับภาคประชาสังคม

(คลิกดูรายละเอียดที่ http://www.deepsouthwatch.org/sites/default/files/06csos_academic_apr2012.pdf)

7. กลุ่มเศรษฐกิจ หมายถึง กลุ่มองค์กรที่มีบทบาทในการสร้างความร่วมมือและอำนาจต่อรองในทางเศรษฐกิจระหว่างกลุ่มธุรกิจภาคเอกชนในพื้นที่ ทั้งเพื่อเปิดโอกาสในการขยายตัวของภาคธุรกิจและความร่วมมือในประเด็นวาระต่างๆ รวมทั้งมีบทบาทผลักดันข้อเสนอในทางนโยบายของเศรษฐกิจมหภาค

(คลิกดูรายละเอียดที่ http://www.deepsouthwatch.org/sites/default/files/07csos_economics_apr2012.pdf)

8. **กลุ่มสาธารณสุข** หมายถึง กลุ่มองค์กรที่มีบทบาทในการส่งเสริมการเข้าถึงบริการสาธารณสุข รมรณรงค์สร้างความเข้าใจและป้องกันโรคภัยไข้เจ็บ ตลอดจนบทบาทในการบรรเทาสาธารณภัย

(คลิกดูรายละเอียดที่ http://www.deepsouthwatch.org/sites/default/files/08csos_public_health_apr2012.pdf)

9. **กลุ่มพัฒนาชุมชน** หมายถึง กลุ่มองค์กรที่มีบทบาทในการสนับสนุนการรวมตัวของประชาชนในระดับรากหญ้าใน ชุมชน ทั้งเพื่อตอบสนองผลประโยชน์ร่วมกันของสมาชิกในด้านทักษะอาชีพและด้านการเพิ่มผลผลิต และการสร้างผลิตภัณฑ์ในครัวเรือน นอกจากนี้ ยังมีบทบาทในการรณรงค์ป้องกันปัญหาต่างๆ ที่ชุมชนนั้นๆ กำลังเผชิญ โดยเป็นตัวกลางในการแสวงหาความร่วมมือจากสมาชิกภายในชุมชนและฝ่ายต่างๆ

(คลิกดูรายละเอียดที่

http://www.deepsouthwatch.org/sites/default/files/09csos_community_development_apr2012.pdf)

10. **กลุ่มผู้หญิง** หมายถึง กลุ่มองค์กรที่มีบทบาทในการรวมกลุ่มผู้หญิงเพื่อสร้างความร่วมมือและขับเคลื่อนรณรงค์ในประเด็นต่างๆ

(คลิกดูรายละเอียดที่ http://www.deepsouthwatch.org/sites/default/files/10csos_women_apr2012.pdf)

11. **กลุ่มเยาวชน** หมายถึง กลุ่มองค์กรที่มีบทบาทในการรวมกลุ่มเยาวชนเพื่อสร้างความร่วมมือและขับเคลื่อนรณรงค์ในประเด็นต่างๆ

(คลิกดูรายละเอียดที่ http://www.deepsouthwatch.org/sites/default/files/11csos_youth_apr2012.pdf)

12. **กลุ่มเครือข่าย** หมายถึง กลุ่มองค์กรที่ถูกจัดตั้งในลักษณะแนวราบเพื่อเชื่อมร้อยกลุ่มประชาสังคมต่างๆ เข้าไว้ด้วยกันเพื่อร่วมกันขับเคลื่อนในบางประเด็นและเพื่อให้บรรลุเป้าประสงค์บางประการ

(คลิกดูรายละเอียดที่ http://www.deepsouthwatch.org/sites/default/files/12csos_networks_apr2012.pdf)

รายละเอียดของแต่ละองค์กรจะแสดงอยู่ในแผนผัง ซึ่งจะประกอบไปด้วย ชื่อกลุ่ม ชื่อผู้ประสานงาน และข้อมูลสำหรับการติดต่อสื่อสาร ทั้งที่เป็นที่อยู่ เบอร์โทรศัพท์ อีเมล และเว็บไซต์ โดยมีการจำแนกตามประเภทดังกล่าวข้างต้น (กรุณาคลิกดูรายละเอียดที่ <http://www.deepsouthwatch.org/node/3201>)

อย่างไรก็ตาม ข้อมูลที่รวบรวมขึ้นนี้ (ปรับปรุงล่าสุดวันที่ 30 เมษายน 2555) ยังไม่อาจถือได้ว่าสมบูรณ์และสอดคล้องกับความเป็นจริงมากนัก หากแต่ยังต้องมีการพัฒนาปรับปรุงเพิ่มเติม โดยการเพิ่มกลุ่มองค์กรใหม่ที่เพิ่งก่อตั้งขึ้นหรือตกหล่นไปในระหว่างกรสำรวจ หรือตัดกลุ่มองค์กรที่ยุบเลิกหรือยุติบทบาทไปด้วยเงื่อนไขต่างๆ ตามสภาพ

ด้วยเหตุที่แผนผังดังกล่าวเป็นฐานข้อมูลเปิด และวางอยู่บนพื้นฐานของการแบ่งปันข้อมูลซึ่งกันและกัน คณะผู้วิจัยจึงเปิดพื้นที่ให้สำหรับการแลกเปลี่ยนและพัฒนาฐานข้อมูลเหล่านี้ร่วมกัน โดยสามารถประสานมายังอีเมล csos.database@gmail.com หรือผ่านกลุ่มในเฟซบุ๊ก ฐานข้อมูลประชาสังคมชายแดนใต้

ตอน 4

พลวัต บทบาท และศักยภาพของ CSOs ชายแดนใต้

(ที่มา: <http://www.deepsouthwatch.org/node/3479>)

แทบจะกล่าวได้ว่ามีงานศึกษาเกี่ยวกับประชาสังคมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่เป็นหัวข้อหลักอยู่ไม่มากนัก ทั้งในมิติของการพิจารณาถึงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและอาณาบริเวณของประชาสังคม บทบาทและพัฒนาการของกลุ่มองค์กรประชาสังคม ตลอดจนบทบาทขององค์กรประชาสังคมต่อความขัดแย้งและกระบวนการสันติภาพ โดยเฉพาะในบริบทของความรุนแรงนับตั้งแต่ปี 2547 เป็นต้นมา (กรุณาดูงานทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับชายแดนใต้และข้อสังเกตที่น่าสนใจของ แพร, 2552: 69-194)

อย่างไรก็ตาม มีเอกสารตีพิมพ์และข้อเขียนอยู่จำนวนหนึ่งที่กล่าวถึงประเด็นดังกล่าว ทว่าความพยายามที่จะตอบโคงข้างต้นและชี้ให้เห็นการเคลื่อนไหวของพลเมืองในพื้นที่นอกรัฐดังกล่าวนี้ยังเรียกได้ว่าอยู่ในขอบข่ายที่จำกัดอยู่ ดังกรณีงานเขียนเกี่ยวกับประเด็นการก่อตัวและพลวัตของกลุ่มประชาสังคมในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ของชลิต ถาวรภูกิจกุล ที่พยายามทบทวนไปถึงการก่อตัวและพัฒนาการแนวทางการทำงานขององค์กรภาคประชาสังคม โดยแยกออกเป็นสองช่วง ได้แก่ ช่วงก่อนเกิดเหตุการณ์ความรุนแรงต่อเนื่องในปี 2547 และหลังจากนั้น (ชลิต, 2551: 2-11)

๐ พลวัตประชาสังคมในชายแดนใต้

ชลิตพบว่าในช่วงแรกลักษณะของการก่อตัวและดำรงอยู่ของกลุ่มประชาสังคมในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้นั้นมีอยู่ 2 ลักษณะ กล่าวคือ ลักษณะแรก เป็นการรวมตัวกันเพื่อเคลื่อนไหวในประเด็นที่วางอยู่บนฐานของอัตลักษณ์ทาง ศาสนา และในลักษณะที่สอง กลุ่มประชาสังคมมีบทบาทประหนึ่งเป็นตัวแทนของประชาชนในการเชื่อมโยงระหว่างรัฐกับประชาชน ด้วยฐานะที่เป็นตัวกระทำทางสังคม บทบาทดังกล่าวจึงเป็นการคานอำนาจกับรัฐเพื่อสร้างสมดุลทางอำนาจระหว่างรัฐ และสังคม โดยการพยายามสร้างการมีส่วนร่วมทางการเมืองในประเด็นที่เกี่ยวกับการจัดการสังคมของผู้คนในพื้นที่ ส่วนใหญ่เป็นการเคลื่อนไหวที่ตั้งอยู่บนฐานของปัญหาาร่วมกันของผู้คนในชุมชน อาทิเช่น ประเด็นด้านการจัดการทรัพยากร เป็นต้น ในอีกด้านหนึ่ง เป็นการรวมกลุ่มอาชีพของชาวบ้านในพื้นที่ ซึ่งมีบทบาทในการเคลื่อนไหวไม่มากนัก เมื่อเทียบกับกลุ่มผลประโยชน์ที่เคลื่อนไหวผลักดันเพื่อให้ก่อเกิดนโยบายของรัฐตามที่ตนต้องการ

จุดเปลี่ยนสำคัญของการเคลื่อนไหวในอาณาบริเวณประชาสังคมในพื้นที่คือเหตุการณ์ความรุนแรงที่ปะทุขึ้นในปี 2547 โดยหลายกลุ่มหันไปเน้นหนักการทำงานที่เกี่ยวข้องกับผลของความรุนแรง ได้แก่ งานเยียวยา งานช่วยเหลือ และป้องกันเหตุร้าย เป็นต้น บางกลุ่มมีการปรับเปลี่ยนภารกิจหลักที่เน้นไว้ก่อนหน้านี้หันมาทำงานที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ความไม่สงบมากขึ้น

ในขณะที่เดียวกันก็พบว่าการจัดการของภาครัฐต่อปัญหาความไม่สงบก็ส่งผลให้เกิดความตึงเครียดระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐและกลุ่มประชาสังคมและส่งผลอย่างสำคัญต่อปัญหาความไม่ไว้วางใจต่อเจ้าหน้าที่รัฐ กระนั้นก็ดี ความรุนแรงในพื้นที่ยังเป็นตัวเร่งเร้าให้มีการรวมตัวกันจัดตั้งองค์กรทำงานภาคประชาสังคมเพิ่มมากขึ้น ทั้งที่เป็นการจัดตั้งขึ้นจากแกนนำประชาชนในพื้นที่และการสนับสนุนหรือเข้ามามีบทบาทจากองค์กรต่างพื้นที่

ในงานชิ้นเดียวกัน ชลิต ยังได้จำแนกแยกแยะข่ายงานของกลุ่มประชาสังคมในพื้นที่เพื่อประเมินภาพรวมเอาไว้ โดยแบ่งออกเป็น 3 กลุ่มใหญ่ ได้แก่

กลุ่มแรก คือ องค์กรที่มาจากการจัดตั้งและดำเนินการโดยรัฐ ที่ชลิตมองเห็นว่าในเงื่อนไขของสถานการณ์ที่เต็มไปด้วยความรุนแรงเช่นนี้ การร่วมมือกันระหว่างรัฐและประชาชนก่อกลุ่มขึ้นมาเพื่อตอบสนองต่อภารกิจของภาครัฐในการยุติการก่อเหตุรุนแรงเป็นความจำเป็นของภาครัฐเอง ไม่ว่าจะเป็นชุดรักษาความปลอดภัยหมู่บ้าน กองอาสา รักษาดินแดน หรืออาสาสมัครรักษาหมู่บ้าน เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ควรต้องตั้งข้อสังเกตไว้ว่า แม้ความใกล้ชิดกับรัฐจะเป็นสิ่งที่องค์กรประชาสังคมจำนวนไม่น้อยจัดวางแตกต่างกันและสามารถถกเถียงถึงท่าทีต่อรัฐที่ต่างระดับกันได้ แต่การเหมารวมเอาความร่วมมือที่เกี่ยวข้องกับ “การทหาร” ให้รวมอยู่ในอาณาบริเวณของประชาสังคมดังที่ชลิตทำนั้น ก็มีข้อกังขาไม่น้อย เพราะการนับรวมเอาพลเรือนที่ติดอาวุธให้เป็นหนึ่งในลักษณะขององค์กรประชาสังคมนั้นเป็นประเด็นถกเถียงร้อนแรงประเด็นหนึ่งของผู้สนใจศึกษาเกี่ยวกับประชาสังคม

แม้ว่าจะเป็นการรวมกลุ่มกันในภาคสังคมเหมือนหลายองค์กรและอาจอยู่บนพื้นฐานของความสมัครใจ เช่นเดียวกัน (หาใช่การถูกบังคับกะเกณฑ์เป็นทหารโดยตรงไม่) รวมทั้งยังมีเหตุผลรองรับในเรื่องการป้องกันตนเองก็ตาม แต่การใช้อาวุธหรือการมีฐานะเป็นกองกำลังเหล่านี้ก็วางอยู่บนการปฏิเสธหลักการของการไม่ใช้ความรุนแรงในการแสวงหาทางออกจากความขัดแย้ง อันเป็นรากฐานของการแสวงหาสันติภาพในระบอบประชาธิปไตย

ในขณะเดียวกัน หากมองจากในมุมของกระบวนการสันติภาพแล้ว การดำรงอยู่ของพลเรือนติดอาวุธก็ดูจะสวนทางกับทิศทางในการสร้างวัฒนธรรมสันติภาพในสังคมนั้นๆ อีกด้วย แทนที่จะใช้อำนาจในการโน้มน้าวใจเพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลง กองกำลังพลเรือนติดอาวุธมีแนวโน้มจะสร้างวัฒนธรรมการเมืองที่วางอยู่บนการข่มขู่บังคับ ซึ่งจะเป็นอุปสรรคต่อการทำความเข้าใจให้สร้างสรรคที่ตั้งที่บทบาทขององค์กรประชาสังคมควรจะเป็น (กรุณาดูตอนที่ 2: ความชอบธรรม หลักประกันสันติภาพ และบทบาทที่ควรเป็น)

กลุ่มที่สอง คือ กลุ่มที่จัดตั้งขึ้นมาโดยมีเป้าหมายเฉพาะตัว ทั้งที่ขึ้นและไม่ขึ้นอยู่กับการกำกับและจัดตั้งโดยองค์กรอื่นใด ซึ่งชลิตรวบรวมและจำแนกเอาไว้ตามภารกิจของแต่ละกลุ่ม ได้แก่ งานด้านสื่อมวลชน งานด้านศาสนา งานด้านสตรีและเยาวชน งานด้านการส่งเสริมวัฒนธรรม งานด้านสิทธิมนุษยชนและกระบวนการยุติธรรม งานด้านวิชาการ และงานด้านสิ่งแวดล้อมและที่ทำกิน

ทั้งนี้ ชลิตยังได้ตั้งข้อสังเกตว่างานด้านสิทธิมนุษยชนและกระบวนการยุติธรรมดูจะเป็นกลุ่มที่โดดเด่นที่สุด เนื่องจากอาศัยความร่วมมือของกลุ่มองค์กรต่างๆ ทั้งในและต่างพื้นที่ มีบางองค์กรที่ภารกิจหลักไม่ได้เน้นงานด้านนี้ก็มีการปรับตัวเพื่อรับมือกับภารกิจในงานด้านนี้เพิ่มเติม

กลุ่มสุดท้าย คือ กลุ่มที่แยกตัวออกมาจากเครือข่ายการทำงานเดิม ซึ่งในที่นี้ก็คือองค์กรที่เคยมีฐานอยู่ในเครือข่ายของกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม (SIF) และสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) ซึ่งมีลักษณะของการรวมตัวและแยกย้ายกันไปจัดตั้งองค์กรใหม่ตามขอบเขตงานของตนเอง การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเป็นผลมาจากการ **26**
แนวโน้มที่เกิดขึ้นมาตั้งแต่ต้นทศวรรษ 2540 เป็นต้นมา

โดยภาพรวมแล้ว ชลิตเห็นว่านอกจากกลุ่มประชาสังคมในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้จะยังคงทำงานภายใต้ข้อจำกัดของสถานการณ์ความรุนแรงแล้ว พวกเขายังคงจำกัดบทบาทของตนเองไว้เฉพาะในขอบข่ายงานที่มุ่งตอบปัญหาเฉพาะ ด้านมากกว่าการพัฒนาโครงสร้างประชาสังคมที่เป็นเครือข่ายรองรับปัญหาด้านต่างๆ รวมถึงมีกรอบและแนวทางการทำงานที่แตกต่างกัน จึงยากที่จะสร้างความร่วมมือในการผลักดันประเด็นวาระต่างๆ ได้

นอกจากนี้แล้ว อุปสรรคอีกประการที่ทำให้การทำงานในลักษณะเครือข่ายเป็นไปได้น้อยก็คือความแตกต่างทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ในขณะที่การทำงานในลักษณะ “เครือข่าย” นั้นยังเรียกได้ว่ามีอยู่น้อยมาก ในแง่แล้วการพัฒนาประชาธิปไตยในพื้นที่จึงประสบกับอุปสรรคไม่น้อย

กระนั้นก็ตาม ข้อสรุปของชลิตอาจเป็นเรื่องที่รวบรัดเกินไป ดังจะเห็นว่าการพิจารณาพลวัตของกลุ่มประชาสังคมของเขานั้นตกอยู่ภายใต้กรอบการมองในแบบนักบูรพาทัศน์ที่อาจละเลยความเปลี่ยนแปลงและบทบาทการต่อรองภายในสังคมของกลุ่มประชาสังคมต่างๆ ความสามารถจะเข้าใจการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจึงไม่อาจละเลยการมองให้เห็นภาพรวมของการรวมกลุ่มในพื้นที่นอกรัฐเช่นนี้อย่างเป็นทางการ (กรุณาดูตอนที่ 1: ทำความเข้าใจไอดี “ประชาสังคม” ในต่างบริบท) และด้วยเหตุนี้ ความพยายามในการพัฒนาแผนผังองค์กรประชาสังคมจึงอาจเป็นฐานในการพิจารณาภาพของการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้ด้วยเช่นกัน (กรุณาดูตอนที่ 3: เปิดแผนผัง CSOs ชายแดนใต้)

๐ ทบทวนข้อจำกัด

หากมองจากในแง่ของความเป็นไปได้และศักยภาพของประชาสังคมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ต่อกระบวนการสร้างสันติภาพแล้ว แม้ว่าจะยังไม่มีงานวิจัยที่พยายามประเมินประเด็นดังกล่าวโดยตรง แต่ก็พบว่าตลอดหลายปีที่ผ่านมา

มามีการพยายามพูดคุยถกเถียงในประเด็นดังกล่าวอยู่เป็นระยะ เอกสารสรุปการประชุมสัมมนาครั้งหนึ่งที่เกิดขึ้นในปี 2552 ได้บันทึกคำกล่าวปาฐกถาและประเด็นแลกเปลี่ยนเพื่อประเมินภาพรวมของบทบาทกลุ่มประชาสังคมในพื้นที่ต่อกระบวนการสันติภาพ (ศูนย์ศึกษาสันติภาพและความขัดแย้ง และ ฯลฯ, 2552) ไว้ที่น่าสนใจ

ในบริบทของความขัดแย้งชายแดนภาคใต้ มารค ตามไท ได้ชี้ให้เห็นว่า ความเข้าใจต่อกระบวนการสันติภาพของกลุ่มประชาสังคมนั้นมีข้อจำกัดสำคัญตรงที่ไม่สามารถแสดงความสัมพันธ์ระหว่างมาตรการที่มีการเสนอกันอย่างหลากหลายหรือที่มีปฏิบัติการในหลายรูปแบบได้ ในขณะที่เดียวกันก็ยังมีข้อจำกัดในการเข้าใจเป้าหมายสุดท้ายของกระบวนการสันติภาพ ที่จริงๆ แล้วอยู่บนโจทย์สำคัญที่ว่าผู้คนจะอยู่ร่วมกันได้อย่างไร หรือในอีกแง่หนึ่งก็คือความเข้าใจที่ว่ากระบวนการสันติภาพนั้นคือกระบวนการในการออกแบบสังคมที่พึงปรารถนานั้นเอง

ด้วยเหตุนี้ นอกจากจะมีความจำเป็นที่ต้องมองให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างมาตรการต่างๆ แล้ว ยังจำเป็นที่จะต้องมองภาพใหญ่ให้ออกด้วยเช่นกัน

มารคประเมินลักษณะทั่วไปของงานภาคประชาสังคมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ออกเป็น 2 รูปแบบหลักๆ ได้แก่ รูปแบบแรก คือ งานที่มาจากกรวางแผนซึ่งเกิดขึ้นจากการคิดหรือประชุมร่วมกันก่อนที่จะลงมือทำงาน ในขณะที่อีกรูปแบบหนึ่ง คือ งานที่ทำโดยไม่ได้วางแผน หากแต่เป็นปฏิกิริยาโดยตรงต่อเหตุการณ์เฉพาะหน้าที่กลุ่มประชาสังคมเข้าไปลงมือทำงานอย่างกะทันหัน โดยมุ่งหวังให้เปลี่ยนทิศทางการแก้ไขปัญหาความรุนแรง ลักษณะงานทั้งสองรูปแบบเหล่านี้ในความเห็นของเขาต่างก็มีความสำคัญเท่ากันทั้งคู่

นอกจากนี้ มารคยังชี้ให้เห็นด้วยว่าเราสามารถจะเข้าใจงานของภาคประชาสังคมโดยมุ่งพิจารณาทำที่ขององค์กรประชาสังคมที่มีต่อรัฐ กล่าวคือ ในด้านแรก การทำงานของกลุ่มประชาสังคมอาจเข้าร่วมกับโครงการของรัฐหรือไม่ก็มีอิทธิพล ต่อโครงการของรัฐ ในอีกด้านหนึ่งคือการทำงานที่เกิดจากการริเริ่มแก้ปัญหาเองโดยไม่สนใจโครงการหรือนโยบายของรัฐ ซึ่งก็ยังคงความสำคัญในภาพรวมด้วยกันทั้งคู่เช่นกัน

มารค ยังได้แจกแจงให้เห็นประเด็นอุปสรรคที่กลุ่มประชาสังคมในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้จะต้องเผชิญในการทำงานสร้างสันติภาพ โดยสามารถแบ่งออกเป็น 4 ประการ ได้แก่

ประการแรก การประสานงานระหว่างกลุ่มที่มีเป้าหมายระยะยาวเหมือนกัน แต่มีเป้าหมายระยะสั้นต่างกัน ซึ่ง ในบางกรณีนั้นเป้าหมายระยะยาวและระยะสั้นนั้นสวนทางกัน กล่าวคือ การทำงานของกลุ่มหนึ่งอาจไปลบความคับหน้าของอีกกลุ่มหนึ่ง ดังกรณีตัวอย่างที่มักพบโดยทั่วไปในพื้นที่ความขัดแย้ง คือ ความไม่ลงรอยกันระหว่างกลุ่มที่ทำงานด้านปกป้องสิทธิมนุษยชนกับกลุ่มที่ทำงานด้านการพูดคุยเจรจาเพื่อสันติภาพ เนื่องจากในขณะที่กลุ่มแรกมุ่งการเปิดโปงและประณามการใช้ความรุนแรงไม่ว่าจะเป็นฝ่ายใด แต่ก็ทำให้การพูดคุยเพื่อสันติภาพเป็นไปได้ยาก เนื่องจากกระบวนการดังกล่าวจำเป็นต้องมีการเปิดช่องพูดคุยกับผู้ที่ใช้ความรุนแรง

มารค เสนอว่าการจัดการกับความไม่ลงรอยดังกล่าวสามารถทำได้โดยการทบทวนแนวคิดที่ว่าความยุติธรรมนั้นไม่สามารถแยกขาดจากสันติภาพได้ สิ่งที่จะผลานให้ไปได้ด้วยกันนั้นควรมุ่งพิจารณาถึงการประสานจังหวะเวลาที่เหมาะสม ซึ่งจะทำให้ได้ก็ต่อเมื่อกลุ่มประชาสังคมที่มีแนวทางการทำงานแตกต่างกันจะต้องมีการประสานงานและร่วมกันคิดร่วมกันทำเพื่อก่อกลไกที่จะสามารถทำงานร่วมกันได้

ประการที่สอง การประสานงานระหว่างกลุ่มที่มีเป้าหมายระยะยาวต่างกัน ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าในอาณานิคมของประชาสังคมนั้นก็มีความหลากหลายทั้งในแง่ของเป้าหมายและวิธีการทำงาน กลุ่มประชาสังคมที่เห็นด้วยกับสันติวิธีนั้นอาจจะมีอยู่จำนวนหนึ่ง แต่ก็อาจจะมีบางกลุ่มที่สนับสนุนการใช้กำลังเข้าแก้ปัญหาด้วยเช่นกัน ปัญหาที่ทำทลายก็คือในการแก้ปัญหาระยะยาวนั้น จะทำเช่นไรที่จะสามารถรวบรวมเอากลุ่มที่เห็นแตกต่างกันและไม่ประสงค์จะทำงานร่วมกันอยู่แต่เดิมเข้าไว้ด้วยกันให้ได้

ประการที่สาม การประสานงานระหว่างภาคประชาสังคมในพื้นที่กับภาคประชาสังคมที่มาจากนอกพื้นที่ แม้ว่าจะมีกลุ่มจากนอกพื้นที่จะเข้ามาทำงานในพื้นที่ทั้งโดยตรงหรือสนับสนุนกลุ่มในพื้นที่ แต่กระนั้นในบางสภาวะก็

อาจประสบกับปัญหาที่ไม่ส่งผลดีต่อกระบวนการสันติภาพโดยรวม ดังนั้น การเคลื่อนไหวระหว่างกลุ่มประชาสังคมที่อยู่ในพื้นที่ความรุนแรงกับกลุ่มที่อยู่นอกพื้นที่จึงต้องพิจารณาตามความเหมาะสมของจังหวะเวลาอย่างเคร่งครัด

การสนับสนุนจากข้างนอกควรจะต้องประเมินอยู่ตลอดเวลาว่าบทบาทหน้าที่ของตนเองควรจะรุกหรือถอยออกจากพื้นที่ในจังหวะเวลาใด ในขณะที่เดียวกันก็ยังมีงานสนับสนุนบางอย่างที่สามารถผลักดันนอกพื้นที่ความรุนแรงได้ และยังส่งผลทำให้การเคลื่อนไหวของกลุ่มในพื้นที่หนักแน่นและมีพลังมากยิ่งขึ้นด้วย

ประการที่สี่ อิทธิพลของแหล่งทุน แน่นนอนว่าแหล่งทุนจากภายนอกมีความจำเป็นสำหรับการทำงานในอาณาบริเวณนอกภาครัฐเช่นในพื้นที่ของภาคประชาสังคม แต่กระนั้นก็อาจสร้างอุปสรรคในการทำงานไปพร้อมๆ กับการสร้างแรงสนับสนุนปัญหาที่โดดเด่น ได้แก่ การกำหนดลักษณะงานผ่านการให้ทุน โดยที่ในบางกรณีอาจเป็นลักษณะงานที่ไม่สอดคล้องกับความเป็นจริง ในขณะเดียวกัน ข้อกำหนดอย่างการเขียนรายงานก็อาจเบี่ยงเบนจุดสนใจของกลุ่มประชาสังคมที่รับเงินทุนไปจากเป้าหมายสูงสุดที่ได้วางไว้มาเป็นการทุ่มเทพลังมาทำรายงานเพื่อตอบสนองต่อขั้นตอนการตรวจสอบของแหล่งทุน

แนวทางที่ควรจะเป็นก็คือการเพิ่มการสื่อสารระหว่างแหล่งทุนกับคนทำงานในพื้นที่ พร้อมกับกรณีที่แหล่งทุนมีความยืดหยุ่นเพียงพอที่จะปรับตัวตามสภาพความเป็นจริง

อย่างไรก็ตาม ข้อสังเกตของมารคและชิลิตนั้น แม้ว่าจะสามารถให้ภาพทั้งในแง่ของการก่อตัว พัฒนาการ ตลอดจนบทบาทสำคัญในมิติต่างๆ ของกลุ่มประชาสังคมในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ แต่กระนั้น ด้วยความที่เป็นการรวมตัวของคนทำงานที่หลากหลายและอยู่ในท่ามกลางบริบทของความรุนแรง การเปลี่ยนแปลงแนวทางการทำงานของกลุ่มองค์กรเหล่านี้ ตลอดจนการก่อตัวกำเนิดกลุ่มใหม่ๆ จึงดำรงอยู่อย่างมีพลวัต

๐ บทบาทและศักยภาพ

หากนักคิดหญิงชาวเยอรมันคนสำคัญอย่างฮันนาห์ อาเรนท์ (Hannah Arendt) กล่าวไม่ผิดไปมากนักว่า อำนาจ (power) นั้นแตกต่างไปจากกำลัง (force) ความแข็งแกร่ง (strength) สิทธิอำนาจ (authority) และความรุนแรง (violence) ก็เมื่อพิจารณาว่าอำนาจนั้นเผยตัวเมื่อประชาชนรวมตัวกันหรือทำอะไรบางอย่างร่วมกัน และดำรงอยู่กระทั่งว่าการรวมตัวนั้นสลายตัวไป (“ไร้ซึ่งประชาชนหรือกลุ่ม ก็ไร้ซึ่งอำนาจ”) ในขณะที่กำลัง ความแข็งแกร่ง และสิทธิอำนาจนั้น ผูกพันแนบแน่นกับความรุนแรงอย่างใกล้ชิด (Arendt, 1970: 43-46)

อาเรนท์ มองว่า ความรุนแรงโดยตัวมันเองนั้นหาได้เป็นที่มาของอำนาจไม่ หากแต่เป็นเพียงเครื่องมือที่นำไปสู่เป้าหมายอย่างใดอย่างหนึ่ง ความรุนแรงจึงจำต้องมีการสร้างเหตุผลรองรับการกระทำเสมอ ในแง่ี้แล้ว การใช้ความรุนแรงจึงเป็นคนละเรื่องกับการมีหรือใช้อำนาจ ด้วยกรอบการมองเช่นนี้ เราจึงสามารถพิจารณาศักยภาพและอำนาจต่อรองของกลุ่มประชาชนที่รวมตัวกันทำงานในอาณาบริเวณของประชาสังคมและไม่ใช้ความรุนแรงและการบังคับบีบใจได้เป็นอย่างดี

คำถามที่น่าสนใจก็คือว่าในท่ามกลางความขัดแย้งที่ปะทุขึ้นมาเป็นเวลาหลายปีเช่นนี้ เราจะสามารถพิจารณาบทบาทของกลุ่มประชาสังคมในพื้นที่ชายแดนใต้ในฐานะที่เป็น “พื้นที่กลาง” ระหว่างผู้ใช้กำลังบังคับทั้งสองฝ่าย ตลอดจนสามารถพิจารณาอำนาจต่อรองในมือของของพวกเขได้อย่างไรบ้าง สิ่งเหล่านี้สัมพันธ์กับลักษณะการทำงานในภาพรวม ตลอดจนการวิเคราะห์โอกาสและอุปสรรคที่พวกเขาจะมีบทบาทในกระบวนการสร้างสันติภาพ ซึ่งรวมถึงการแสวงหาทางออกจากความขัดแย้งและการพยายามผลักดันรูปแบบของสังคม ของตนเองที่พึงปรารถนาอีกด้วย

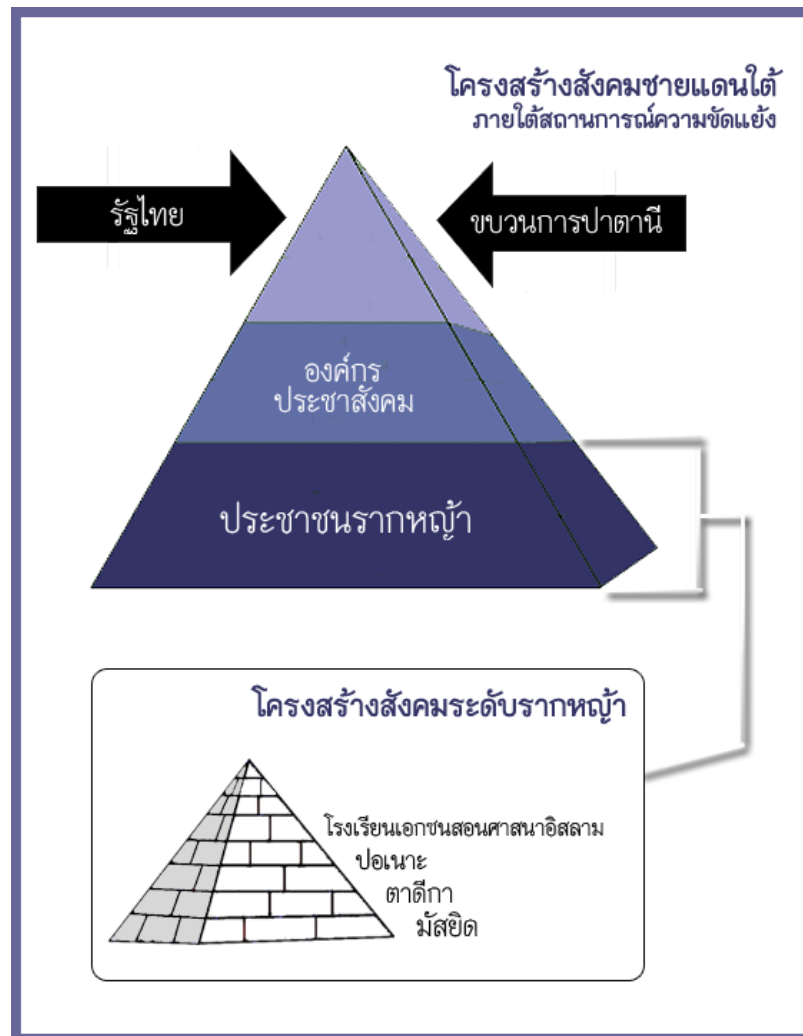
กระบวนการในการศึกษาในงานวิจัยขั้นนี้ที่มีทั้งการทบทวนวรรณกรรมและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง การเข้าร่วมสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมผ่านการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ของกลุ่มประชาสังคม การสัมภาษณ์ ตลอดจนจัดวงสนทนา กลุ่มที่ระดมความคิดเห็นในการประเมินบทบาทของกลุ่มประชาสังคม ซึ่งจุดอ่อนและจุดแข็ง ตลอดจนโอกาสและ

อุปสรรคขัดขวางในการสร้างอำนาจต่อรองของตัวแสดงดังกล่าวในพื้นที่ จึงทำให้สามารถแจกแจงลักษณะการทำงานของ กลุ่มประชาสังคมชายแดนภาคใต้ได้ ดังต่อไปนี้

ประการแรก ลักษณะโครงสร้างของสังคมจังหวัดชายแดนภาคใต้ภายใต้สถานการณ์ความขัดแย้งที่รุนแรง มีส่วนกำหนดบทบาทของตัวแสดงอันหลากหลายและสะท้อนภาพของสนามการต่อสู้เพื่ออำนาจหรือสัมพันธภาพทางอำนาจในสังคมชายแดนใต้ได้เป็นอย่างดี การวิเคราะห์ “สนาม” ดังกล่าว ทำให้มีความเป็นไปได้ที่เราจะพิจารณา บทบาทของตัวแสดงต่างๆ ในสนามเหล่านี้เพื่อหาทางจัดการกับความขัดแย้ง

ความขัดแย้งดังกล่าวมีคู่ขัดแย้งหลักเป็นตัวแสดงจากสองฝ่าย คือ รัฐไทยและขบวนการต่อสู้เพื่อปลดปล่อยปาตานี ส่วนตัวแสดงที่นอกเหนือไปจากการขึ้นำของคู่ขัดแย้งหลักนี้เป็นส่วนประกอบสำคัญในการต่อสู้เพื่อแย่งชิง ทรัพยากรแห่งอำนาจด้วยเช่นกัน ดังที่จะสามารถพิจารณาเป็นแผนภาพรูปปิรามิด (กรุณาดูแผนภาพที่ 1) ที่มีรัฐและ ฝ่ายขบวนการฯ อยู่ตรงยอด ในฐานะที่เป็นตัวแสดงที่มีอิทธิพลต่อการขึ้นำทิศทางของสถานการณ์ความรุนแรงทางการเมือง ตัวแสดงดังกล่าวต่อรองกันโดยเน้นไปที่การใช้ความรุนแรงในรูปแบบต่างๆ

แผนภาพที่ 4.1: โครงสร้างของสังคมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ภายใต้สถานการณ์ความขัดแย้ง

ขณะที่ “องค์กรประชาสังคม” ในที่นี้มีความหมายถึงกลุ่มหรือองค์กรที่มีการจัดตั้งขึ้นมาทำงานในลักษณะการ เชื่อมประสานและผลักดันวาระการเมืองและนโยบายต่างๆ ในพื้นที่สนามทางการเมืองต่างๆ ส่วนในระดับฐานของปิรา

มิต ได้แก่ กลุ่มประชาชนรากหญ้าที่มีทั้งการปฏิสัมพันธ์ในชีวิตประจำวันและยึดโยงผ่านการรวมกลุ่มขององค์กรทางสังคมต่างๆ ที่ไม่ได้เป็นองค์กรภาครัฐ

ในโครงสร้างระดับฐานของปิรามิดนี้เองที่สามารถแจกแจงแยกย่อยเป็นโครงสร้างสัมพันธ์ภาพในระดับจุลภาคอีกระบบหนึ่ง ซึ่งพิจารณาเฉพาะในส่วนของคนกลุ่มใหญ่ในพื้นที่ (มลายูมุสลิม) นำสังเกตว่าโครงสร้างของสองสนามนี้ทับซ้อนกันอย่างลึกซึ้งละเอียดอ่อนอยู่ “ภายใน” ของสังคมมลายูมุสลิมในแบบที่คนนอกจะมองไม่ใคร่เห็นหรือเห็นแต่ไม่ตระหนักรู้ แต่คนในจะรู้ซึ่งดีถึงพลังตามธรรมชาติและพลวัตของมัน

โครงสร้างสนามระดับจุลภาคในระดับรากหญ้านี้สำคัญเป็นความสัมพันธ์ในรูปปิรามิดอีกชุดหนึ่งที่สามารถอธิบายขยายความได้ว่ามีมัยยิดเป็นฐานล่างสุดและกว้างขวางที่สุดในทุกหย่อมหญ้า ในฐานะที่เป็นองค์กรที่มีบทบาททางสังคมวัฒนธรรมเป็นอย่างสูง ในขณะที่สถาบันทางสังคมวัฒนธรรมอื่นๆ จะถูกวางเรียงต่อกันเป็นชั้นๆ รองรับสลับไขว้กันไป เริ่มตั้งแต่โรงเรียนตาดิกา โรงเรียนปอเนาะ โรงเรียนเอกชนสอนศาสนา เป็นต้น

การเกาะกลุ่มและเครือข่ายทางสถาบันแบบเก๋าดังกล่าวนี้จะสัมพันธ์กันและผูกพันกับวิถีชีวิตของประชาชนในสังคมมลายูมุสลิมระดับรากหญ้าในแทบจะทุกมิติของชีวิต เนื่องจากเป็นองค์กรที่บ่มเพาะพลเมืองคนรุ่นใหม่เป็นส่วนใหญ่และอาจจะถือได้ว่าเป็นองค์กรที่สะสม “ทุนทางสังคม” (social capital) ไว้ในระดับสูงที่สุด โครงสร้างในระดับจุลภาคเช่นนี้เป็นสนามพลังระดับรากหญ้าที่กว้างใหญ่ที่สุด และมีอำนาจอิทธิพลที่สุดในสังคมและชุมชนมลายูมุสลิมในชนบท

การพิจารณาตัวแสดงประชาสังคมในที่นี้จึงไม่ได้สนใจเฉพาะบทบาทของกลุ่มที่อยู่ตรงส่วนยอดของโครงสร้างสนามความสัมพันธ์ในปิรามิดแรก ซึ่งเป็นฝ่ายที่มักจะมีบทบาททางการเมืองในเวทีที่เปิดเผยและถูก “มองเห็น” จากทุกฝ่ายจากภายนอก (ซึ่งแน่นอนว่า สำหรับฝ่ายขบวนการฯ แล้ว ความสามารถที่จะ “มองเห็น” พวกเขายังคงเป็นเรื่องที่สามารถถกเถียงได้อีกไม่น้อย) หากแต่สนใจบทบาทของกลุ่มองค์กรประชาสังคมที่อยู่ตรงกลางและการรวมกลุ่มของประชาชนในระดับรากหญ้า ที่แม้ว่าจะไม่อาจปฏิเสธได้ว่าล้วนแล้วแต่มีปฏิสัมพันธ์กับส่วนยอดของปิรามิดทั้งสองขั้ว (รัฐหรือขบวนการฯ) ไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง แต่บทบาทของกลุ่มในระดับกลางและในระดับฐานนั้นมีลักษณะพิเศษที่ยึดโยงอยู่กับสังคมรากหญ้าหรือคนส่วนข้างมากในสังคมมุสลิมส่วนใหญ่

ด้วยเหตุนี้ฐานรองรับความชอบธรรมของตัวแสดงเหล่านี้จึงแตกต่างกับตัวแสดงในส่วนยอดของปิรามิดอย่างมีนัยสำคัญต่อการแสดงบทบาทในกระบวนการสร้างสันติภาพ เพราะพวกเขามีความผูกพันกับอัตลักษณ์ทางสังคมวัฒนธรรมของท้องถิ่น การจำแนกประเภทของกลุ่มประชาสังคมดังที่แผนผังองค์กรประชาสังคม (กรุณาดู ‘แผนผังฐานข้อมูลองค์กรประชาสังคมในชายแดนใต้’) จึงมุ่งพิจารณาบทบาทของกลุ่มประชาสังคมและองค์กรชุมชนที่เป็นตัวแสดงสำคัญในสองระดับดังกล่าวเป็นด้านหลัก

อย่างไรก็ตาม ในการระดมความเห็นของผู้ปฏิบัติงานบางส่วนเพื่อประเมินบทบาทและเครือข่ายความสัมพันธ์ในองค์กรประชาสังคมในพื้นที่ พบข้อสังเกตว่าองค์กรประชาสังคมในระดับกลางกับกลุ่มประชาชนรากหญ่ายังไม่มีกลไกที่เข้มแข็งในระดับที่เพียงพอต่อการสร้างวาระร่วมในการเคลื่อนไหวผลักดันบางประการ อาทิเช่น ข้อเสนอการทบทวนการใช้กำลังทหาร การยกเลิกกฎหมายพิเศษ การละเมิดสิทธิมนุษยชน เป็นต้น แต่ทว่าบทบาทหลักยังอยู่ที่กลไกภาคประชาสังคมในปิรามิดระดับกลางซึ่งมักเป็นกลุ่มที่เป็นชนชั้นกลางและมีการศึกษาในระดับ

แต่ในขณะเดียวกัน สายสัมพันธ์ในระดับประชาชนรากหญ้าหรือแกนนำฝ่ายวัฒนธรรมที่เกาะเกี่ยวกัน ผ่านองค์กรที่แสดงในปิรามิดที่สองก็เรียกได้ว่ามีความเข้มแข็งเหนียวแน่นอย่างมากและน่าจะเป็นส่วนฐานล่างที่มีความเข้มแข็งมากกว่าโครงสร้างปิรามิดในส่วนอื่นๆ แต่ความสัมพันธ์ระหว่างปิรามิดสองระดับในเชิงองค์กรและเครือข่ายสัมพันธ์ภาพในการทำงานร่วมกันยังไม่มีชัดเจนมากนัก

อาจจะกล่าวได้ว่าสัมพันธ์ภาพระหว่างองค์กรประชาสังคมระดับกลางและที่ทำงานเปิดเผยอยู่ภายนอกกับปิรามิดในระดับรากหญ้าอันเป็นสนามที่แท้จริงของสังคมท้องถิ่นมลายูมุสลิมยังไม่สายสัมพันธ์ที่เข้มแข็งมากนัก ทั้งที่ต้นทุน

ทางสังคมที่ยึดโยงอยู่กับอัตลักษณ์ร่วมไม่ว่าจะเป็นศาสนา ภาษา และวัฒนธรรมเกาะเกี่ยวอย่างแนบแน่นกับโครงสร้างระดับล่างมากกว่า

แต่กระนั้นบทบาทของของตัวแสดงในระดับรากหญ้าเองก็ประสบกับข้อจำกัดในการผลักดันวาระของตนสู่การเปลี่ยนแปลงในเชิงโครงสร้าง เนื่องจากขาดการเชื่อมต่อกันในระดับเครือข่ายกับกลุ่มข้างบนเพื่อเพิ่มอำนาจต่อรอง ข้ำรายกลุ่มผู้นำศาสนาเหล่านี้กลับตกเป็นเป้าหมายที่รัฐจับตามองความเคลื่อนไหวอย่างใกล้ชิดโดยเฉพาะจากฝ่ายทหารที่เกาะติดตาม เผ่าระวัง และดูเหมือนจะคุกคามกลุ่มคนเหล่านี้ไม่น้อย ด้วยเหตุที่พิจารณาเหมารวมว่าต้นทุนทางสังคมของกลุ่มดังกล่าวนั้นสอดคล้อง หรือ “อาจจะ” มีส่วนสนับสนุนการใช้ความรุนแรงเข้าต่อต้านรัฐ

ประการที่สอง การรวมกลุ่มในภาคประชาสังคมในพื้นที่ที่มีความชอบธรรมสูง เนื่องจากกลุ่มเป้าหมายที่ตกเป็นเหยื่อของความรุนแรงส่วนใหญ่คือประชาชนคนสามัญ ทั้งยังได้รับผลกระทบจากความรุนแรงที่มาจากฝ่ายต่างๆ อย่างถ้วนทั่ว ไม่ว่าจะทางตรงหรือทางอ้อม ประชาชนจึงมีความชอบธรรมสูงในการลุกขึ้นมารวมกลุ่มเพื่อแสดงบทบาทในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งหรืออย่างน้อยก็รับมือกับความรุนแรงที่เกิดขึ้นในท่ามกลางสถานะที่กลไกของรัฐ (หรือในอีกด้านก็คือฝ่ายต่อต้านรัฐ) ไม่มีความสามารถจะทำหน้าที่พื้นฐานเหล่านั้นได้

นอกจากนี้ ความชอบธรรมของกลุ่มประชาสังคมยังมีที่มาจากการแสดงบทบาทในพื้นที่สาธารณะอย่างเปิดเผย และด้วยวิธีการที่ไม่ใช้ความรุนแรง หากกล่าวในอีกทางหนึ่งก็คืออำนาจที่มีความชอบธรรมของกลุ่มประชาสังคมเหล่านี้วางอยู่บนพื้นฐานของการรวมกลุ่มกันกระทำการโดยสมัครใจและไม่ได้ใช้การบังคับขู่เข็ญเป็นสำคัญ ซึ่งเป็นรากฐานที่รองรับแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงกับคู่ขัดแย้งหลัก ไม่ว่าจะป็นรัฐหรือฝ่ายต่อต้านรัฐ

ประการที่สาม ด้วยสัดส่วนของประชากรที่มีมลายูมุสลิมเป็นชนกลุ่มใหญ่ในพื้นที่ทำให้องค์กรประชาสังคมในจังหวัดชายแดนภาคใต้มีลักษณะที่แตกต่างไปจากพื้นที่อื่นของประเทศ เนื่องจาก**กิจกรรมทางสังคมในแทบทุกมิติของผู้คนส่วนใหญ่จะผูกพันอยู่บนจารีตวัฒนธรรมมลายูและหลักการของศาสนาอิสลาม** แม้ว่าจะมีความมากมายน้อยแตกต่างกัน แต่ก็ทำให้ปฏิบัติการต่างๆ ขององค์กรประชาสังคมไม่อาจละเลยความสำคัญของหลักการที่กำกับกระทำการในชีวิตประจำวันของผู้คนส่วนใหญ่ในพื้นที่

ลักษณะดังกล่าวมีด้านที่ส่งผลบวกต่อกระบวนการสันติภาพในแง่ที่ว่าค่านิยมบางอย่างที่เป็นสาระในหลักการศาสนาหรือในคติของวัฒนธรรมมลายูนั้นสามารถสร้างช่องทางที่เปิดเอื้อหรือรองรับวัฒนธรรมเพื่อสันติภาพได้เช่นกัน ทว่าในทางกลับกัน การตีความที่แตกต่างและการยึดมั่นถือมั่นในความเป็นกลุ่มก้อนเหล่านี้ในบางลักษณะก็อาจส่งผลให้มีติดสายสัมพันธ์ระหว่างผู้คนได้เช่นกัน ตัวอย่างเช่นการตีความทางศาสนาในแบบที่ต่างกัน ประเด็นหลังนี้ถือเป็นด้านที่อาจเป็นข้อจำกัดต่อกระบวนการสันติภาพก็เป็นได้

ประการที่สี่ องค์กรประชาสังคมในพื้นที่มีกรอบการมองปัญหาที่แตกต่างกัน ซึ่งเป็นสิ่งที่สัมพันธ์และนำไปสู่การกำหนดยุทธศาสตร์ในการแก้ปัญหาที่ต่างกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ยังอาจส่งผลให้ความเป็นไปได้ในการทำงานในลักษณะเครือข่ายลดน้อยลง การยึดติดเพียงภารกิจหลักของกลุ่มของตนเองจนมีลักษณะจมอยู่กับงานที่กลุ่มของตนเองรับผิดชอบและละเลยการแสวงหาความร่วมมือจากกลุ่มอื่นๆ ข้อจำกัดในลักษณะนี้ ในด้านหนึ่งยังมีผลทำให้การขับเคลื่อนผลักดันวาระของตนเองส่งผลสะท้อนต่อการเปลี่ยนแปลงไม่มากนัก ในขณะที่เดียวกัน ยังนำมาสู่การวางน้ำหนักและเรียงลำดับความสำคัญของกิจกรรมที่นำไปสู่เป้าหมายระยะสั้นและระยะยาวแตกต่างกัน

กรอบการมองปัญหาที่แตกต่างกันมีหลายแง่มุม อาทิเช่น บางกลุ่มวางน้ำหนักการมองปัญหาความขัดแย้งที่ปะทุขึ้นเป็นความรุนแรงว่าเป็นการเผยตัวของอาการความไม่ลงรอยกันในความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างศูนย์กลางรัฐไทยและชายขอบ โดยมีสาระสำคัญที่ขัดแย้งกันทั้งในมิติของชาติพันธุ์ ศาสนา และประวัติศาสตร์ แต่บางกลุ่มให้น้ำหนักของปัญหาไปที่ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและประชาชนที่ ฝ่ายหลังไม่ได้รับความเป็นธรรมจากการจัดการปัญหาของรัฐเอง ตลอดจนความอ่อนด้อยของรัฐในการอำนวยความสะดวก

จุดเน้นที่แตกต่างกันนำมาสู่แนวทางการทำงานเพื่อนำไปสู่การแก้ปัญหาที่ให้ความสำคัญแตกต่างกัน กล่าวคือ ฝ่ายแรกอาจเน้นไปที่ความพยายามปรับความสัมพันธ์ทางอำนาจใหม่ผ่านการพิจารณาโครงสร้างทางการเมืองการปกครองชนิดใหม่ โดยผ่านวิธีการพูดคุยเพื่อสันติภาพและเจรจาต่อรองของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง แต่ฝ่ายหลังมุ่งเปิดโปงและตั้งคำถามต่อรัฐ สนับสนุนให้ชาวบ้านผู้ไม่ได้รับความเป็นธรรมต่อสู้ผ่านกระบวนการยุติธรรม พร้อมทั้งเรียกร้องให้กระบวนการยุติธรรมทำงานตามหลักนิติธรรมอย่างเคร่งครัด

ประเด็นการต่อสู้ทางวาทกรรมในเรื่องข้อเสนอการปกครองท้องถิ่นแบบพิเศษหรือเขตปกครองพิเศษ สันติสนทนาและการเจรจาเพื่อสันติภาพกับฝ่ายที่ใช้ความรุนแรงทุกฝ่าย และประเด็นปัญหาเรื่องความยุติธรรมจึงโดดเด่นขึ้นมา แต่การจัดกระจายไปในการต่อสู้และเคลื่อนไหวในสนามการต่อสู้เหล่านี้

แต่ทว่ากรอบการมองที่แตกต่างกันดังกล่าวนี้ยังมีส่วนไม่มากนักน้อยที่เป็นผลมาจากความสามารถในการพิจารณาเกี่ยวกับ “ผู้ใช้ความรุนแรง” ในระดับที่แตกต่างกัน กล่าวคือ บางกลุ่มอาจมองเห็นว่าผู้ใช้ความรุนแรงนั้นมีทั้งเจ้าหน้าที่ของรัฐ (ทั้งที่มีและไม่มีกฎหมายรองรับ) และฝ่ายต่อต้านรัฐที่มุ่งกระทำการอย่างเป็นระบบเพื่อบรรลุเป้าหมายทางการเมืองบางประการ ในขณะที่บางกลุ่มไม่ได้ให้น้ำหนักกับฝ่ายหลังมากนัก หากแต่มุ่งพิจารณาเฉพาะผู้ใช้ความรุนแรงที่เป็นฝ่ายรัฐเท่านั้น

หรือบางกลุ่มก็พิจารณาจากเหตุความรุนแรงในฐานะการใช้ความรุนแรงที่ไม่มีการจัดตั้งขบวนการชาวนาหรือในระดับที่เป็นอาชญากรรมเกี่ยวกับยาเสพติดหรืออิทธิพลเถื่อน การมองไม่เห็นคู่ขัดแย้งอย่างแจ่มชัดเช่นนี้ทำให้ความเป็นไปได้ที่จะผลักดันยุทธศาสตร์กระบวนการสันติภาพลดน้อยลง ไม่ว่าจะเป็นการพูดคุยเพื่อสันติภาพหรือสันติสนทนา การเจรจาเพื่อสันติภาพหรือปฏิบัติการอื่นที่เกี่ยวข้อง อันเป็นการมุ่งแก้ปัญหาความขัดแย้งในภาพใหญ่ตลอดจนขาดการเน้นหนักไปที่งานสร้างความพร้อมสำหรับกระบวนการสันติภาพให้แก่กลุ่มคนเป้าหมายในพื้นที่ ถึงจะมีก็ตามดำเนินการอยู่บ้าง แต่ก็อยู่ภายใต้สภาวะที่ยากลำบาก อันเนื่องมาจากความเข้าใจต่อกระบวนการที่ไม่ตรงกันนั่นเอง ทั้งนี้ก็เพราะว่ากระบวนการสร้างสันติภาพนั้นไม่สามารถเพิกเฉยหรือหลีกเลี่ยงการเข้ามาพัวพันในกระบวนการของทุกฝ่ายไปได้

อย่างไรก็ตาม ลักษณะการมองที่ต่างระดับดังที่กล่าวมานี้ อาจเป็นผลมาจากลักษณะเฉพาะของความขัดแย้งในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ของประเทศไทยที่มีลักษณะพิเศษต่างจากที่อื่นๆ หลายแห่งในโลกที่ฝ่ายขบวนการต่อต้านรัฐซึ่งมีอิทธิพลด้านลึกในพื้นที่ไม่ได้เผยแพร่ตัวเองและชื่อเรียกร้องของตนเองอย่างกว้างขวางด้วยเช่นกัน การอภิปรายปรากฏการณ์นี้อาจมีอยู่หลายวิธี หนึ่งในนั้นคือการขาดการให้น้ำหนักต่อแนวทางการเมืองอย่างเพียงพอ จนทำให้ขาดแคลนกลไกในการเคลื่อนไหวที่เพียงพอต่อการโน้มน้าวแรงสนับสนุนชื่อเรียกร้องของฝ่ายตนในวงกว้าง

นอกจากนี้ ยังมีปัจจัยหลายประการที่ทำให้กรอบการมองปัญหาความขัดแย้งแตกต่างกัน อาทิเช่น ลักษณะความสัมพันธ์กับรัฐที่บางกลุ่มอาจมีท่าทีที่ทำงานร่วมกับภาครัฐอย่างใกล้ชิด แต่อีกกลุ่มอาจวางระยะห่างจากรัฐให้อยู่ไกลออกมา ในขณะที่ปัจจัยที่เอื้อให้เกิดการรวมกลุ่มโดยอ้างอิงกับอัตลักษณ์บางประการ ไม่ว่าจะเป็นภาษาหรือศาสนา ก็มีส่วนทำให้ทัศนคติในการมองปัญหาแตกต่างกัน โดยเฉพาะในพื้นที่ที่ความขัดแย้งทางชาติพันธุ์ดำรงอยู่อย่างแหลมคมและอ่อนไหวต่อความรุนแรงที่เกิดขึ้นรายรอบ เป็นต้น

กระนั้นก็ตาม ความแตกต่างของกรอบการมองปัญหานี้ อาจเป็นแค่เรื่องกับความหลากหลายในแง่ของการวางบทบาทและแนวทางการทำงานขององค์กรประชาสังคมแต่ละกลุ่ม เพราะความหลากหลายดังกล่าวนี้เองที่ถือเป็นจุดแข็งสำคัญของประชาสังคมที่จะสามารถสะท้อนเสียงและความต้องการของประชาชนในพื้นที่ตรงกลางได้อย่างรอบด้าน

แต่ทั้งนี้ หากในภาคประชาสังคมมีการมองปัญหาในกรอบการมองที่ใกล้เคียงกันแล้ว ความเป็นไปได้ในการสร้างเครือข่ายและพื้นที่ทางการเมืองในสถานการณ์ความขัดแย้งจะสูงขึ้น สิ่งเหล่านี้จะนำไปสู่การสร้างอำนาจต่อรองของกลุ่มประชาสังคมต่อทุกฝ่าย แม้ว่าในแต่ละเครือข่ายจะมีกลุ่มหรือองค์กรที่มีภารกิจหลักแตกต่างกันก็ตาม

บางที ความเป็นเอกภาพของภาคประชาสังคมที่หลายกลุ่มเรียกร้องต้องการนั้น อาจไม่ใช่เพียงแต่การคิดเหมือนกัน มองเหมือนกัน หรือแม้แต่มีปฏิบัตีร่วมกันอยู่เสมอ ซึ่งในความเป็นจริงแล้วคงเป็นไปได้ หากแต่อาจหมายถึงการรักษาสมดุลระหว่างการวิเคราะห์รากฐานของปัญหาในมุมมองที่ใกล้เคียงกันซึ่งนำไปสู่การวางทิศทางและยุทธศาสตร์ในการแก้ปัญหาาร่วมกัน กับอีกด้านหนึ่งคือการคงไว้ซึ่งภารกิจของแต่ละกลุ่มที่แตกต่างหลากหลายไว้นั่นเอง

ประการที่ห้า ความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรประชาสังคมในพื้นที่กับรัฐ มีพลวัตแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับบทบาทของรัฐและการแสวงหาทางเลือกในการทำกิจกรรมขององค์กรประชา สังคมกลุ่มต่างๆ นอกจากนี้ยังสามารถพิจารณาได้จากท่าทีขององค์กรประชาสังคมที่มีทั้งด้านที่ร่วมมือกับรัฐและด้านที่ต่อสู้คัดง้างกับรัฐ ดังที่จะสามารถพิจารณาได้จากแนวทางการทำงานของบางกลุ่ม

ดังตัวอย่างเช่นบทบาทในการทำงานช่วยเหลือเหยียนั้น เดิมทีในห้วงที่ความรุนแรงปะทุขึ้นอย่างต่อเนื่องในช่วงแรก กลุ่มประชาสังคมทั้งในและนอกพื้นที่สร้างความร่วมมือและดำเนินกิจกรรมก่อน เป็นเบื้องแรก ต่อมารัฐบาลได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการที่รับผิดชอบเกี่ยวกับภารกิจการเยียวยาขึ้นมา การทำงานขององค์กรประชาสังคมแนวทางนี้จึงมีการประสานกับหน่วยงานรัฐที่รับผิดชอบมากยิ่งขึ้น

ในขณะที่แนวทางการทำงานของกลุ่มธรรมาภิบาลที่เดิมทีแตกต่างออกไป เนื่องจากเป็นการเฝ้าระวังการละเมิดสิทธิมนุษยชนโดยเจ้าหน้าที่รัฐและเปิดโปงกระบวนการอันมิชอบดังกล่าว (แม้ในระยะหลังจะมุ่งประณามผู้ก่อเหตุรุนแรง “ทุกฝ่าย” ด้วยเช่นกัน) ตลอดจนช่วยเหลือด้านกฎหมายให้กับชาวบ้าน ซึ่งตกอยู่ในฐานะจำเลยในคดีความมั่นคง ในบางกรณีคนทำงานในบทบาทดังกล่าวก็ยังคงถูกคุกคามข่มขู่ กระทั่งถูกทำร้ายด้วยเช่นกัน

ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มสิทธิมนุษยชนกับรัฐจึงดำเนินไปในฐานะปฏิปักษ์เป็นด้านหลัก ถึงแม้ว่าในเชิงโครงสร้างแล้ว วัตถุประสงค์ของการทำงานของพวกเขา นั้น แม้จะเป็นประโยชน์ของชาวบ้านผู้ที่ถูกเลือกใช้กระบวนการยุติธรรมพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของตนเอง แต่ในอีกด้านหนึ่งก็เรียกร้องให้รัฐเข้มแข็งโดยการอำนวยความสะดวกให้กับผู้อยู่ใต้การปกครองอย่างไม่เลือกหน้าตามระบบของรัฐที่ควรจะเป็นด้วยเช่นกัน ด้วยเหตุนี้ ในระยะหลังกลุ่มที่ทำงานในแนวทางดังกล่าวนี้เริ่มมีการประสานกับหน่วยงานรัฐในบางด้านมากขึ้น โดยเฉพาะการแบ่งปันประโยชน์ร่วมกันในการขับเคลื่อนเพื่อปฏิรูปกระบวนการ ยุติธรรม

ประการที่หก การทำงานแบบเครือข่ายของภาคประชาสังคม แม้จะยังคงมีปัญหาหลายประการดังกล่าวข้างต้น การรวมกลุ่มของประชาชนในพื้นที่ที่มีความสำคัญที่ต่อการพัฒนาประชาธิปไตย กลายเป็นฐานการพัฒนาภาคประชาสังคม และภาคประชาสังคมฝ่ายต่างๆ ที่มีจำนวนกลุ่มเพิ่มมากขึ้นทำให้มีโอกาสในการสร้างพลังอำนาจต่อรองของ ประชาชนต่อกลุ่มต่างๆ สิ่งที่สำคัญก็คือเครือข่ายความสัมพันธ์ของภาคประชาสังคมทำให้เกิดพื้นที่กลาง (common space) เพื่อเยียวยาและจัดการความรุนแรงได้มากพอที่จะมีความสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลง

หลายปีที่ผ่านมานับตั้งแต่ความรุนแรงปะทุขึ้นอีกครั้งในปี 2547 เครือข่ายประชาสังคมที่ทำงานในพื้นที่ที่มีจุดเด่นสำคัญคือการขยายตัวที่มากขึ้น ทั้งนี้อาจเป็นเพราะประชาสังคมในจังหวัดชายแดนภาคใต้มีลักษณะพิเศษผูกพันใกล้ชิดกับหลักการศาสนาและวัฒนธรรม ทำงานคล่องตัวเพราะเป็นคนในพื้นที่ สามารถจัดกิจกรรมได้สอดคล้องกับวิถีวัฒนธรรม ในขณะที่เดียวกันก็มีการพัฒนาศักยภาพตามพันธกิจขององค์กรเครือข่าย ทั้งยังพบว่าเริ่มการทำงานเป็นเครือข่ายเพื่อสร้างอำนาจร่วมระหว่างองค์กรมากขึ้น ดังในกรณีขององค์กรด้านสิทธิมนุษยชนที่สามารถรวบรวมประเด็นปัญหาและยกระดับเป็นข้อเรียกร้องในทางยุทธศาสตร์ได้ ในอีกด้านหนึ่ง การเคลื่อนไหวอย่างเปิดเผยและร่วมกันเป็นเครือข่ายยังทำให้พวกเขาสามารถพูด และกระชกผลักดันเรื่องเคย “ต้องห้าม” มาก่อนได้มากขึ้น เช่น การเคลื่อนไหวเรื่องเขตปกครองพิเศษและการกระจายอำนาจ เป็นต้น

ในขณะเดียวกันก็ก่อให้เกิดเครือข่ายใหม่ๆ เช่น เยาวชน กลุ่มเยาวชนที่มีศักยภาพ มีจิตสาธารณะ ต้องการทำงานในพื้นที่เพื่อพัฒนาชุมชนด้านต่างๆ กับกลุ่มประชาสังคม แต่ยังคงมองหาความมั่นคงในชีวิตเพื่อเป็นหนทางที่จะทำให้การทำงานกลุ่มประชา สังคมยั่งยืนได้

กล่าวโดยสรุป การขยายตัวของภาคประชาสังคมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ในรอบ 7 ปีที่ผ่านมา ทั้งที่เป็นขยายตัวในเชิงปริมาณผ่านการจัดตั้งองค์กรใหม่ในพื้นที่หรือแนว โนม์ในการสร้างเครือข่ายเพื่อเพิ่มอำนาจต่อรอง ตลอดจนมีบทบาทในการผลักดันประเด็นเคลื่อนไหวที่หลากหลายมากขึ้น สิ่งเหล่านี้คือจุดเข้มแข็งในปัจจุบัน แต่ถึงกระนั้น ในอีกด้านหนึ่งอำนาจที่เกิดจากการรวมตัวดังกล่าวก็ไม่เพียงพอที่จะต่อรองใน สนามการแข่งขันอำนาจกับกลุ่มที่ใช้กำลังทั้งสองฝ่ายได้มากนัก การตระหนักถึงประเด็นดังกล่าวย้อนกลับมาสู่การเรียกร้องให้พวกเขาต้องทำงานเพื่อขยายความร่วมมือให้มากขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ ซึ่งความเป็นจริงข้อนี้กำลังก่อรูปให้เห็นอยู่บ้างแล้วในปัจจุบัน

ในอีกด้านหนึ่ง ข้อจำกัดที่ผ่านมาจากตัวของตัวแสดงดังกล่าวในพื้นที่อยู่ที่ยังไม่สามารถสร้างผู้นำ องค์กรนำ หรือแกนกลางการประสานในสถานการณ์ความขัดแย้งที่แหลมคมเช่นนี้ได้อย่างที่ควรจะเป็น ซึ่งอาจเป็นผลมาจากเงื่อนไขหลายประการที่ได้ทบทวนและอภิปรายไปแล้วข้างต้น ไม่ว่าจะเป็นการมีกรอบการมองปัญหาที่แตกต่างกัน ภารกิจงานหลักที่ไม่สอดคล้องต้องกัน ตลอดจนความคิดของผู้หน้าที่ขัดแย้งกัน รวมไปถึงการจัดตั้งองค์กรที่มีความเข้มแข็งต่างระดับกัน

แต่ถึงอย่างนั้น จุดเด่นสำคัญที่เรียกได้ว่ามีศักยภาพต่อการรวมตัวเพื่อสร้างอำนาจต่อรอง ได้แก่ ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรที่อยู่ในแนวราบ กล่าวคือ มีลักษณะบางประการเป็นคล้าย “สนาม” หรือ “พื้นที่” ขนาดใหญ่และดำรงอยู่ตรงกลางที่เปิดเอื้อให้ทุกฝ่ายลงมาร่วมเคลื่อนไหวเป็น เครือข่ายร่วมกันได้ ประเด็นหลายประเด็นจึงถูกเสนอขึ้นมาเป็นวาทกรรมหลักในการต่อสู้ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการกระจายอำนาจ การรณรงค์ต่อต้านการละเมิดสิทธิมนุษยชน และเรียกร้องความยุติธรรมทั้งในบางเฉพาะกรณีและในระดับภาพรวม รวมไปถึงการผลักดันแนวทางการพูดคุยเพื่อสันติภาพในปัจจุบันและการเปิดช่องทางสำหรับการเจรจาเพื่อสันติภาพในอนาคต

สิ่งที่เครือข่ายประชาสังคมต้องทำ คือ การสร้างความร่วมมือที่เหนียวแน่นระหว่างองค์กรประชาสังคมในระดับกลางกับกลุ่มมวลชนในระดับรากหญ้า และการขยายกลุ่มที่ทำงานเชิงรุกที่มีการทำงานอย่างต่อเนื่อง ดังที่มีการตั้งข้อสังเกตว่า ในแง่ของการเคลื่อนไหวทางการเมืองนั้น การเปิดประเด็นในเรื่องการกระจายอำนาจมีส่วนอย่างสำคัญที่ทำให้ให้ประเด็นอื่นๆ สามารถเคลื่อนไหวได้ภายใต้กลไกโครงสร้างอำนาจที่จำเป็นต้องเปลี่ยนแปลง เพื่อให้การแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งสามารถจัดเงื่อนไขที่ทำให้รากเหง้าของความขัดแย้งดำรงอยู่ หรือกล่าวในอีกแบบก็คือเพื่อสถาปนาสถานะที่เรียกว่าสันติภาพที่เป็นธรรมให้ เกิดขึ้น

อีกประเด็นที่น่าสนใจ คือ การสื่อสาร แม้ว่าเครือข่ายประชาสังคมในพื้นที่จะมีการสื่อสารกับภายนอกไม่น้อย แต่ยังไม่ได้จัดทำอย่างเป็นระบบมากนัก ยังไม่มีการวางแผนร่วมกันว่าจะสื่อสารหรือผลักดันให้ใครเป็นกลุ่มเป้าหมายเพื่อตอบสนองทิศทางของกระบวนการสันติภาพอย่างไร ในขณะที่เดียวกันก็ขาดต้นทุนทางสังคมที่เชื่อมต่อกับเครือข่ายสื่อในระดับ ประเทศและระดับนานาชาติที่ทรงพลังเพียงพอ ในทางกลับกันก็พบว่ายังละเลยเรื่องภาษาวัฒนธรรมที่มุ่งสื่อสารภายในเพื่อให้เข้าถึงประชาชนทุกกลุ่มทุกระดับในพื้นที่ ด้วยเหตุนี้ สถานภาพของการสื่อสารเพื่อการแสวงหาทางออกจากความขัดแย้งจึงยังไม่สามารถเข้าถึงประชาชนส่วนใหญ่ได้

การมีพื้นที่กลางและสนามในการสื่อสารที่มีพลังจะทำให้เครือข่ายประชาสังคม สามารถสร้างอำนาจต่อรองในอีกรูปแบบหนึ่ง การสื่อสารจะเป็นฐานสำคัญที่รักษาความชอบธรรมและการดำรงอยู่อย่างยั่งยืนของพื้นที่กลางเหล่านี้ ยิ่งในสังคมที่มีการใช้ความรุนแรงหนาแน่นกดทับและส่งผลต่อการข่มขู่บังคับผู้คนมากเพียงใด การสื่อสารที่มีช่องทางอันหลากหลายและต่อเนื่องก็ยิ่งมีความจำเป็นมากขึ้นเท่านั้น สิ่งนี้จะเป็นตัวชี้วัดสำคัญต่ออำนาจต่อรองที่องค์กรและเครือข่ายประชาสังคมถือครองอยู่

บรรณานุกรม

- คณะกรรมการยุทธศาสตร์สันติวิธี (คยส.) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. (2554). “รายงานยุทธศาสตร์จัดการความรุนแรงจังหวัดชายแดนภาคใต้ พ.ศ.2554-2547”. เอกสารประกอบการนำเสนอต่อสาธารณะเมื่อวันที่ 30 มีนาคม 2554 ณ คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์. เข้าถึงเมื่อ 11 เมษายน 2554. [http://www.deepsouthwatch.org/sites/default/files/SouthernReport \(TRFmar2011\).pdf](http://www.deepsouthwatch.org/sites/default/files/SouthernReport (TRFmar2011).pdf).
- ชลิต ถาวรนุกิจกุล. (2551). “ประชาสังคมจังหวัดชายแดนภาคใต้ในบริบทของความรุนแรง”. บทความนำเสนอในการประชุมวิชาการรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์แห่งชาติ ครั้งที่ 9 ณ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เชษฐา ทรัพย์เย็น.(2547). **พัฒนาการความคิดประชาสังคมไทย**. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ธเนศ วงศ์ยานนาวา. (2550). “รายงานวิจัยเรื่องบทวิพากษ์ปรัชญา/ตรรกะของระบอบเสรีประชาธิปไตย”. คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. เอกสารอัดสำเนา.
- แพรว ศิริศักดิ์ดำเกิง. (2552). “องค์ความรู้เกี่ยวกับจังหวัดชายแดนภาคใต้ท่ามกลางสถานการณ์ความรุนแรง (พ.ศ. 2547-2550)”. ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ (บก.). ศูนย์ข่าวสารสันติภาพ, **ศึกษาความรุนแรงภาคใต้: บริบททางนโยบาย ความรู้ การรับรู้**. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วีระ สมบูรณ์. (2553). **รัฐ-ชาติ ชาติพันธุ์: ข้อสังเกตบางประการว่าด้วยความเป็นชาติ ความเป็นรัฐ และปัญหาชาติพันธุ์**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สมมติ.
- ศูนย์ศึกษาสันติภาพและความขัดแย้ง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, มูลนิธิฟรีดริช เนามันน์ และสำนักสันติวิธีและธรรมาภิบาล สถาบันพระปกเกล้า. **ประชาสังคมกับกระบวนการสันติภาพ: การขยายพื้นที่ภาคประชาสังคมเพื่อการแก้ไขปัญหาคความรุนแรงในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้**. เอกสารสรุปการสัมมนาเครือข่ายภาคประชาสังคม วันที่ 30 กันยายน 2552 โรงแรมพาราไดส์ & รีสอร์ท อำเภอบางใหญ่ จังหวัดสงขลา.
- อนุสรณ์ ลีมนณี. (2542). **รัฐ สังคม และการเปลี่ยนแปลง: การพิจารณาในเชิงอำนาจ นโยบาย และเครือข่ายความสัมพันธ์**. กรุงเทพฯ: เดือนตุลา.
- เอนก เหล่าธรรมทัศน์. (2541). “ส่วนรวมที่มีใช้รัฐ: ความหมายของประชาสังคม”. **วารสารธรรมศาสตร์** 24:2 (พฤษภาคม – สิงหาคม): 124-151.
- Arendt, Hannah. (1970). **On Violence**. New York: Harcourt, Brace & World Inc.
- Barnes, Catherine. (2005). “Weaving the Web: Civil-Society Roles in Working with Conflict and Building Peace.” Paul van Tongeren et al. (eds.) **People building Peace II: Success Stories of Civil Society**. Boulder and London: Lynne Rienner.
- Barnes, Catherine. (2009). “Civil Society and Peacebuilding: Mapping Functions in Working for Peace.” **The International Spectator** 44, 1 (March). 131-147.
- Chaiwat Satha-Anand. (2001). “Defending Community, Strengthening Civil Society: A Muslim Minority’s Contribution to Thai Civil Society”. in Nakamura Mitsuo, Sharon Siddique and Omar Farouk Bajunid (eds.).**Islam and Civil Society in Southeast Asia**. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies.
- de Tocqueville, Alexis. (1969). **Democracy in America**, trans. George Lawrence. New York: Anchor Books.

- Hefner, Robert W. (2000). **Civil Islam: Muslims and Democratization in Indonesia**. Princeton and Oxford: Princeton University Press.
- Kaldor, Mary. (2006). **New and Old War: Organized Violence in a Global Era**. Cambridge: Polity Press. Second edition.
- Lederach, John Paul. (1997). **Building Peace: Sustainable Reconciliation in Divided Societies**. Washington DC: United States Institute of Peace Press.
- Lee Hock Guan. (2004). "Introduction: Civil Society in Southeast Asia". in Lee Hock Guan (ed.). **Civil Society in Southeast Asia**. Singapore: Institute of Southeast Asian Study.
- Mitsuo, Nakamura. (2001). "Introduction". in Nakamura Mitsuo, Sharon Siddique and Omar Farouk Bajunid (eds.). **Islam and Civil Society in Southeast Asia**. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies.
- Oberschall, Anthony. (2007). **Conflict and Peace Building in Divided Societies: Responses to ethnic violence**. New York: Routledge.
- Putnam, Robert, (1993). **Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy**. Princeton: Princeton University Press.
- Reimann, Cordula. (2004). "Assessing the State-of-the-Art in Conflict Transformation." Alex Austin, Martina Fischer and Norbert Ropers (eds.) **Transforming Ethnopolitics Conflict: The Berghof Handbook**. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Sales, Arnaud. (1991). "The Private, the Public and Civil Society: Social Realm and Power Structure". **International Political Science Review** 12:4 (October): 295-312.
- Sarosi, Diana and Sombutpoonsiri, Janjira. (2009). **Rule By the Gun: Armed Civilians and Firearms Proliferation in Southern Thailand**. Bangkok: Nonviolence International Southeast Asia.
- United Nations Secretary-General. (2001). "Report to the Security Council on the Protection of Civilians in Armed Conflict (S/2001/331)." Website accessed April 13, 2011. <http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Civilians%20S2001331.pdf>.
- United Nations Secretary-General. (2010). "Report to the Security Council on the Protection of Civilians in Armed Conflict (S/2010/579)." Website accessed April 13, 2011. <http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/POC%20S2010%20579.pdf>.
- Varshney, Ashutosh. (2002). **Ethnic Conflict and Civil Life: Hindus and Muslims in India**. New Haven & London: Yale University Press. second edition.
- Wanis-St.John, Anthony and Kew, Darren. (2008). "Civil Society and Peace Negotiation: Confronting Exclusion." **International Negotiation** 13 (2008): 11-36.